NEB Könyvtár

SÚLYPONTÁTHELYEZÉS A DIPLOMÁCIÁBAN

A NEB KÜLÜGYI MUNKACSOPORTJÁNAK TANULMÁNYAI 1.

NEB
NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA

SÚLYPONTÁTHELYEZÉS A DIPLOMÁCIÁBAN

A NEB KÜLÜGYI MUNKACSOPORTJÁNAK TANULMÁNYAI
1.

SZERKESZTETTE: SOÓS VIKTOR ATTILA

Nemzeti Emlékezet Bizottsága | Budapest, 2015

NEB
NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA

NEB Könyvtár

Szerkesztette: Soós Viktor Attila

© NEB Hivatala, 2015
© Andreides Gábor, Erdős Kristóf, Iványi Miklós, M. Madarász Anita, Sáringer János, 2015

Felelős kiadó: a NEB Hivatalának főigazgatója
Olvasószerkesztő: Bánki Judit
Borítóterv: DOS Studio
Könyvterv: Varga Júlia
Nyomta: AduPrint Kft.
Felelős vezető: Tóth Zoltán

ISSN 2415-9573
ISBN 978-615-80191-4-9

TARTALOM

Bevezető 7

SÁRINGER JÁNOS

A magyar Külügyminisztérium szervezeti változásai
1945 és 1950 között 11

IVÁNFI MIKLÓS

Kertész István és a Békeelőkészítő Osztály 55

M. MADARÁSZ ANITA

Barcza – Szent-Györgyi – Gascoigne. Magyar–brit kapcsolatok
három diplomata tevékenysége alapján (1941–1946) 81

ANDREIDES GÁBOR

A külpolitikai szuverenitás elvesztése a magyar–olasz diplomáciai
kapcsolatokban (1945–1949). 129

ERDŐS KRISTÓF

A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés
szolgálatában (1945–1947) 171

BEVEZETŐ

Tisztelt Olvasó!

A Nemzeti Emlékezet Bizottsága Külügyi Munkacsoportjának első tanulmánykötetét tartja kezében.

2014 júliusában alakult a Külügyi Munkacsoport, melyet a NEB részéről Soós Viktor Attila vezet. A munkacsoportnak a 2014-es év során négy belsős – Andreides Gábor, Erdős Kristóf, Madarász Anita, Szilágyi Gábor – és két külsős – Iványi Miklós és Sáringer János – kutató volt a tagja.

A munkacsoportunk célja, hogy bemutassuk a magyar Külügyminisztérium szervezetét és annak változásait az 1945 és 1990 közötti időszakban, képet adjunk az intézménytörténeti változásokról, bemutassuk a Külügyminisztérium vezetőit, a minisztereket, miniszterhelyetteseket és az egyes szervezeti egységek vezetőit, valamint a jelentősebb nagykövetségek működését, személyi állományát. Kutatjuk a Külügyminisztérium és annak szervezeti változásait, a külügyi területhez kötődő intézmények – például Magyarok Világszövetsége, Pressinform, Diplomáciai Testületeket Ellátó Igazgatóság, Állami Emigrációs Bizottság – működését. Emellett feldolgozzuk az állampárt és a Külügyminisztérium kapcsolatát, a pártirányítás formáit, az MKP, MDP, MSZMP külügyekkel foglalkozó szervezeti egységeinek – az

MDP Külügyi Bizottságának, a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának, az MSZMP Külügyi Osztályának és az MSZMP Külügyminisztériumi Bizottságának – történetét, működését és az ott vezető tisztséget betöltők életútját.

A kutatás egyik alappillére az intézménytörténet és az archontológia.

A munkacsoport kutatásainak másik iránya az emigráció történetének, szervezetének feltérképezése. Szeretnénk bemutatni, hogy az állampárt hogyan viszonyult az emigrációhoz, milyen elvi, politikai iránymutatást, határozatokat fogalmazott meg az emigráció ellenőrzésével, felügyeletével kapcsolatban, és ezt hogyan valósították meg a gyakorlatban.

Jelen tanulmánykötetben az 1944. december 21. és 1950 közötti időszak kutatásának első kézzelfogható eredményeit tesszük le az érdeklődők elé. Az elmúlt fél év alatt elindult kutatások során nem törekedtünk, nem törekedhettünk nagyobb feltáró munkára. Célunk az volt, hogy 1944 végétől elindulva elkezdjük szisztematikusan a Külügyminisztérium intézménytörténeti feltárását. Kötetünk az alábbi témákat tartalmazza: Sáringer János feldolgozta a Külügyminisztérium szervezettörténetét 1945–1950 között. Iványi Miklós a Külügyminisztérium egyik szervezeti egységének, a Békeelőkészítő Osztálynak a működését mutatja be rövid tanulmányában. 2015-ben egy önálló munkában fogja a békedelegáció, valamint a Békeelőkészítő Osztály történetét, személyi összetételét megjelentetni. M. Madarász Anita a magyar–brit kapcsolatok 1941 és 1946 közötti történetét három diplomata – Barcza György, Szent-Györgyi Albert, Alvary Frederick Gascoigne – személyén, működésén keresztül írta meg. Ehhez a tanulmányhoz hasonlóan Andreides Gábor a magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok 1945–1949 közötti történetét tekintette át. Végül Erdős Kristóf tanulmányában a Hazahozatali Kormánybiztosság szerepét, a deportál-

tak, menekültek, hadifoglyok hazahozatala során kifejtett tevékenységét mutatja be.

Bízunk benne, hogy elindult kutatásaink tovább folytatódhatnak, és sikerül a megfogalmazott kutatási irányok mentén a magyar külügyi intézménytörténetet bemutatni, a vezetők körét feltérképezni, az esettanulmányokon keresztül pedig a minisztérium működését, valamint az ehhez kapcsolódó legérdekesebb történeteket, epizódokat is megírni, és a szélesebb nyilvánosság elé tárni.

Soós Viktor Attila

SÁRINGER JÁNOS

A MAGYAR KÜLÜGYMINISZTÉRIUM SZERVEZETI VÁLTOZÁSAI 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT

1944 végén az ország közepén és nyugati területein a németek és a velük szövetséges nyilasok kezében volt bizonyos hatalom, míg az ország keleti területén már a szovjet parancsnokok irányítottak. Azon hazai politikai pártok vezetői, akik bíztak Magyarország demokratikus átalakításában – a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Polgári Demokrata Párt, a Magyar Kommunista Párt, illetve a szakszervezetek képviselői – 1944. december 2-án Szegeden megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. A szövetséges hatalmak hozzájárulásával a közös frontba tömörült pártok 1944. december 14-én Debrecenben megtartották az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának alakuló ülését. Az ország keleti részében megtartott ideiglenes nemzetgyűlési választások eredményeképpen kétszázharminc képviselő foglalhatott helyet az Ideiglenes Nemzetgyűlésben.

Debrecenben 1944. december 21-én megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelynek miniszterelnöke Dálnoki Miklós Béla vezérezredes lett. A kormányban a külügyi tárcát a

kisgazdapárti Gyöngyösi János[1] kapta. Az ideiglenes kormány december 28-án hadat üzent Németországnak, miközben a Szálasi Ferenc vezette nyilasok a nyugati területeken a szövetségesekkel szembeni végső ellenállásra szólították fel az országot. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselője 1945. január 20-án, Moszkvában aláírták a fegyverszüneti szerződést. A békeszerződés megkötéséig – a fegyverszünet időtartamára a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság elnöksége alatt – az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok képviselőinek részvételével Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) létesítettek Magyarországon, amely szabályozta és ellenőrizte a szerződés feltételeinek végrehajtását. A fegyverszünet rögzítette, hogy a SZEB a szerződés hatálybalépésétől a Németország ellen folytatott hadműveletek befejezéséig terjedő időben a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vezetése alatt áll.[2]

1946 őszén a demokratikus átalakulás ügye választ elé került: továbbvitelére két, egymástól lényegesen eltérő koncepció rajzolódott ki. A Nagy Ferenc és a Független Kisgazdapárt által képviselt irányvonal a polgári demokrácia megerősítése mellett kötelezte el magát. Elutasította a két világháború között fennálló politikai rendszert, és egyben a szocialista átalakulás útját

1 Gyöngyösi János (1893–1951) középiskoláit Aradon és Békéscsabán, az egyetemet Budapesten végezte. 1914-ben vonult be katonának, majd olasz hadifogságba került. Leszerelése után egy ideig újságíróként dolgozott Budapesten, majd egy újság szerkesztését vette át Békéscsabán, és ugyanott saját napilapot indított. 1931-ben részt vett a Független Kisgazdapárt szervezésében, amelynek a tagja is lett, a Párt Intézőbizottságának a tagja volt. Magyarország német megszállása után Debrecenben bujkált, a *Békéscsabai Alföldi Népújság*ot szerkesztette, ami 1944 végétől jelent meg. Részt vett a Vörös Hadsereg magyar újságjának a szerkesztésében, és az első Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakításának szervező munkálataiban. 1944. december 22-től Magyarország külügyminisztere volt 1947. május 31-ig, majd a Pénzintézeti Központ elnöke 1947. augusztus 12. és 1951. október 29. között.

2 Vincenti–Gál 1946, 73–77.

is. Ezzel szemben a Magyar Kommunista Párt vezetése a demokratikus átalakítás „továbbfejlesztését", a szocializmus megteremtését tűzte ki célul. Ennek eszközeként a konzervatív erők gyengítését, majd megszüntetését és az MKP vezetésével a baloldali erők összefogását jelölték meg. Az utóbbi koncepció végrehajtását célozta a békeszerződés aláírása után Rákosiék támadása a Kisgazdapárt vezetése ellen. Első lépésként a párt főtitkárát, Kovács Bélát tartóztatták le, köztársaság-ellenes összeesküvés vádjával, 1947. február 25-én. A következő lépés már a párt vezetője, a miniszterelnök ellen irányult. Nagy Ferenc május közepén szabadságra utazott Svájcba; ezt kihasználva, Rákosiék június első napjaiban lemondásra kényszerítették. Közben Budapesten kinevezték az új kormányt, amelynek vezetésével Dinnyés Lajost bízták meg. A belpolitikai változások kihatottak a Külügyminisztériumra is. Gyöngyösi János külügyminisztert leváltották. Az 1947. augusztus végén megtartott, manipulált választások után, amely a Magyar Kommunista Párt térnyerésével zárult, kinevezték az új külügyminisztert: Molnár Eriket,[3] majd Rajk László[4] érkezett a minisztérium élére 1948.

3 Molnár Erik (1894–1966) az első világháború előtt belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, majd 1928-ban tagja lett az illegális kommunista pártnak is. Részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés munkájában, és haláláig országgyűlési képviselő volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány, majd Tildy Zoltán és Nagy Ferenc kormányának népjóléti minisztere. 1947. november 24. és 1948. augusztus 5. között külügyminiszter volt. 1948 szeptembere és 1949 szeptembere között moszkvai nagykövet. 1948 és 1956 között az MDP KV tagja. 1950. júliustól igazságügyi miniszter, 1952. november 14-től ismét külügyminiszter volt. 1956 után kiszorult a pártvezetésből.

4 Rajk László (1909–1949) a Pázmány Péter Tudományegyetem tanult, és 1930-ban kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalom tevékenységébe. 1937-ben Spanyolországban részt vett a polgárháborúban a Nemzetközi Brigádok tagjaként. Két évvel később Franciaországba menekült. 1941-ben tért haza, majd letartóztatták. 1944-ben, szabadulása után a Kommunista Párt Központi Bizottságának a titkára lett. 1944 decemberében a nyilasok ismét letartóztatták. 1945 májusában bekapcsolódott az országos politikába, országgyűlési képviselővé választották, illetve a Kommunista Párt vezetőségének tagja lett. 1946. március és 1948. augusztus között belügyminiszter, majd 1948. augusztus 5. és 1949. június 11. között külügyminiszter

augusztus elején, és 1949 júliusától Kállai Gyula[5] lett a külügyminiszter.

A Külügyminisztérium szervezeti felépítése az újjászervezés idején

A külügyi igazgatás 1945. április végi szervezeti struktúráját tudjuk rekonstruálni.[6] Ekkor működött a Miniszteri Kabinet, a Békeelőkészítő Osztály, az Elnöki Osztály, a Protokollosztály, a Fegyverszüneti Osztály, a Politikai Osztály, a Szociálpolitikai Osztály, a Gazdaságpolitikai Osztály, a Levéltári és Tudományos Osztály, illetve a Sajtóosztály. Ezeken kívül működött a Beszerzési Csoport, a Főigazgatói Iroda, a Számvevőség, a Jogi Csoport, illetve a Házigondnoki Iroda, az Építésvezetői Iroda és a Telefonközpont.[7] Összevetve a központi szolgálat 1944 eleji

volt. Még hivatali ideje alatt, 1949. május 30-án koholt vádak alapján letartóztatták, és októberben kivégezték.

5 Kállai Gyula (1910–1996) az illegális kommunista párt tagja lett 1931-ben, emiatt az egyetemről eltávolították 1937 áprilisában. A *Népszava* újságírója 1939 és 1944 között. Egyik szervezője a lap 1941. évi karácsonyi számának és a Történelmi Emlékbizottságnak. A német megszállás után részt vett a kommunista párt illegális tevékenységében. 1945. januártól a *Szabadság* című lap egyik szerkesztője lett. 1945 áprilisában beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945 és 1948 között a miniszterelnökség és a tájékoztatásügyi minisztérium államtitkára. 1949. június 11-én, a letartóztatott Rajk László helyett kinevezték külügyminiszterré, majd 1951. április 20-án őt is letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték. 1954-ben rehabilitálták és 1955 februárjától a népművelési minisztérium helyettes vezetője lett. 1957 és 1959 között az MSZMP KB ideológiai titkára. 1957 és 1958 között művelődési miniszter, 1958 és 1960 között államminiszter, 1960 és 1965 között a Minisztertanács elnökhelyettese, majd 1967-ig a Minisztertanács Elnöke volt. 1975-ig az MSZMP KB tagja. 1989. október 23-án szűnt meg az elnöki tanácsi tagsága.

6 Lásd Sáringer 2013.

7 MNL OL XIX-J-1-a-IV-7-1945. 31. doboz lapszám nélkül. Keltezése: 1945. április 30.

és az 1945. áprilisi szervezeti felépítését, számos ponton egyezést találunk: létezett a Miniszter Kabinetje, illetve a Politikai, az Elnöki, a Protokoll, a Szociálpolitikai, a Gazdaságpolitikai Osztályok, valamint a Főigazgatói Iroda és a Számvevőség. 1945 áprilisában állították fel a Levéltári, Tudományos és Sajtóosztályt, amely lényegében a korábbi – 1944 eleji – Sajtóosztály, illetve a Kulturális és Tudományos Osztály egyesítéseként is értelmezhető. A Külügyminisztérium jogi vonatkozásainak háttérbe szorulását jelzi, hogy 1944-ben még négy osztály foglalkozott nemzetközi jogi vonatkozású ügyekkel, addig 1945 elején egyetlen jogi csoport felállítására került sor. Emellett ekkoriban vált szükségessé a Beszerzési Csoport és az Építésvezetői Iroda létrehozása is, ami a mostoha közellátással, illetve a Külügyminisztérium épületének romos állapotával magyarázható. Új elem, hogy 1945 elején formálisan is működhetett a Békeelőkészítő Osztály, amely a második világháború alatt – 1942 nyarától – a Politikai Osztályon belül csak bújtatottan, informálisan létrehozott és néhány főből álló kis csoport volt.

A Külügyminisztérium felépítése 1945 végén

1945 végére némileg módosult a központi szolgálat szervezeti felépítése, és a miniszter közvetlen rendelkezése alatt öt munkacsoport felállítására került sor. Ezek a következők voltak: a Miniszteri Kabinet, a Nemzetközi Jogi Tanácsadó Osztály, a Fegyverszüneti Osztály, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Gazdasági Hivatala, illetve az azt irányító tárcaközi bizottságnál működő tisztviselők. Ezenkívül további két nagyobb egységre tagolódott a Külügyminisztérium. Az egyik *Politikai Csoport* néven működött, s hét osztályból tevődött össze: Békeelőkészítő Osztály, Politikai Osztály, Kulturális és Tudományos Osztály,

Gazdaságpolitikai Osztály, Nemzetközi Munkaügyi Osztály,[8] illetve az Okmány, Levéltár és Könyvtár Osztályból.

A másik nagyobb egység az *Adminisztratív Csoport* elnevezést kapta, amelyen belül három alrendszer működött: az Elnökségi Alcsoport (Számvevőség, Házipénztár, Főigazgatói Iroda, Futáriroda, a szervezés alatt álló Fordítóiroda – teendőit ideiglenesen a Fegyverszüneti Osztály végezte – és az Ellátási Iroda, amelynek tevékenységét a Beszerzési Csoport látta el), a Protokollosztály és az ugyancsak szervezés alatt álló Rejtjelosztály. A Jogi Alcsoport alá a Jogi Osztály (a Hadifogoly-iroda és az Útlevéliroda), illetve – az ekkor még Hadifogoly- és Panasziroda néven működő – Konzuli Igazgatási Osztály tartozott. A Jogi Alcsoport részét képezte harmadik egységként a Külföldi Magyarok Ügyeit Intéző Osztály, amelynek teendőit – az 1945. novemberi állapot szerint – a Szociálpolitikai Osztály elnevezés alatt működő és a Politikai Csoportnál szereplő Nemzetközi Munkaügyi Osztály látta el.[9]

A Szociálpolitikai Osztályból 1945. december 1-jétől két osztály alakult. Az egyik a már említett Külföldi Magyarok Ügyeit Intéző Osztály lett. Gyöngyösi János ennek vezetésével és egyben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyar Gazdasági Hivatalát Irányító Tárcaközi Bizottságban a Külügyminisztérium képviseletével Papp Gábor I. osztályú követségi tanácsost bízta meg. A másik szervezeti egység a Nemzetközi Munkaügyi Osztály volt, amelynek élére a külügyminiszter Tóth Béla szerződéses nemzetközi munkaügyi tanácsadót nevezte ki.

A Fegyverszüneti Osztály ügykörébe az alábbiak tartoztak:

8 A Nemzetközi Munkaügyi Osztály ideiglenesen ellátta a Szociálpolitikai Osztály Jogi Alcsoportnál a Külföldi Magyarok Ügyeit Intéző Osztály teendőit is.

9 MNL OL XIX-J-1-a-IV-7/ Bé-1945. 31. doboz 2-3. Keltezése: 1945. november 14.

- a jóvátételi egyezmények tárgyalása és megkötésének előkészítése;
- a Vörös Hadsereg ellátásával összefüggő kérdések;
- az egyesült nemzetek és azok állampolgárainak tulajdonát képező vagyontárgyak visszaszolgáltatása;
- a megszálló hadsereg által hadizsákmány címén birtokba vett vagyontárgyak, épületek kérdése és a visszaszerzésük érdekében történő diplomáciai közbenjárások;
- a német vagyon kérdése;
- a szövetséges hatalmak és Románia között létrejött fegyverszüneti egyezményben foglaltak értelmében lefoglalt romániai magyar vagyon ügye;
- a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság előtt tárgyalásra kerülő kérdések előkészítése és adminisztrálása;
- az érintett minisztériumokkal való kapcsolattartás és egyeztetés.[10]

A Külügyminisztérium felépítése 1946 elején

Hazánkban 1946 elejére elkészült a Külügyminisztérium új ügybeosztása, amely követte a két világháború közötti magyar Külügyminisztérium felépítését, azaz továbbra is a vertikális struktúra alapkoncepció alapján szerveződött meg a központ.[11]

A miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló osztályok, illetve munkacsoportok a következők voltak:

A *Miniszter Kabinet*jének – vezetője Pődör László – feladata a miniszter melletti titkári szolgálat ellátása, a politikai pár-

10 Vö. 1. táblázat a tanulmány végén.

11 MNL OL XIX-J-1-k-Vegyes-4fc-sz. n.-1945. 21. doboz 1-12. Keltezése: 1946. február 1.

tokkal való összeköttetés fenntartása volt, illetve minden politikai ügy, amely a külügyminisztert mint a kormány tagját illeti. A benyújtandó törvényjavaslatoknak, a nemzetgyűlési interpellációknak és határozatoknak, a minisztertanácsi előterjesztéseknek a nyilvántartása és a megfelelő elintézésükről való gondoskodás; a miniszteri jóváhagyásra és aláírásra váró, valamint a miniszternek bemutatandó ügydarabok kezelése.

A *Politikai Osztály* végezte – Szakasits György irányításával – a külpolitikai ügyeket, a külföldi magyar külképviseletek politikai tájékoztatását és irányítását. Emellett az ő feladatuk volt a politikai természetű esetekben történő eljárás a Magyarországon székelő külföldi képviseleteknél, a háborús bűnökkel kapcsolatos iratok kezelése, illetve a Külügyminisztériumba a posta vagy küldöncök útján érkező jelentések, levelek, átiratok stb. átvétele, felbontása és elosztása.

A *Békeelőkészítő Osztály* – Kertész István vezetésével – a béketárgyalások előkészítésével kapcsolatos ügyeket és munkálatokat végezte.[12]

A *Békeelőkészítő Bizottság* – Sebestyén Pál vezetésével – a béketárgyalások előkészítésével összhangban a Békeelőkészítő Osztály mellett működő tanácsadó szerv volt, és ennek keretében a külön megbízatásokat teljesítette.

A *Sajtóosztály* – Keszthelyi Nándor és Mészáros István irányításával – elsősorban a sajtópolitikai ügyekkel foglalkozott: a magyar sajtót külpolitikai szempontból tájékoztatta, emellett a külföldi lapok Magyarországon működő állandó és ideiglenes tudósítóinak nyújtott információt és támogatta működésüket. Kapcsolatot tartott a Magyar Távirati Irodával és a Központi Híradó Rt.[13] kezelésében lévő rádióval; külpolitikai

12 Erről lásd bővebben a kötetben Iványi Miklós tanulmányát.

13 A mai Magyar Rádió jogelődje volt a Központi Híradó Rt., amely 1946 és 1949 között működött.

szempontból figyelemmel kísérte működésüket és hírszolgálatukat. Tájékoztatta a magyar külképviseletekhez beosztott sajtóelőadókat, feldolgozta jelentéseiket, és ellátta őket megfelelő híranyaggal. Ellenőrizte a Magyar Távirati Iroda külföldön működő tudósítóit. Ez az osztály készítette a rendszeres sajtószemlét a bel- és külföldi lapokban megjelent magyar vonatkozású és általános politikai érdekű cikkekből, valamint igazgatta a sajtóarchívumot.

A *Fegyverszüneti Osztály* – Pokorny Hermann vezetésével – a fegyverszüneti egyezmény végrehajtásával kapcsolatban felmerülő elvi és gyakorlati kérdések megoldásán fáradozott. További feladata volt még az érintkezés fenntartása az ilyen ügyekkel foglalkozó kormányhatóságokkal és szervekkel, illetve a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság[14] előtt tárgyalandó ügyek előkészítése. Az osztály vezetője a külügyminiszter képviselője volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) Magyar Gazdasági Hivatalát Irányító Tárcaközi Bizottságnál. A hivatal további feladata volt az 1210/1945. M. E. számú rendelet[15] értelmében a SZEB tagjainak elhelyezésével és ellátásával kapcsolatban felmerülő ügyek intézése is.

A Külügyminisztérium adminisztratív vezetőjének felügyelete alatt álló osztályokat az alábbiakban mutatjuk be.

14 A Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság elnöke Pokorny Hermann (1882–1960) vezérezredes volt. A kormány 1945. augusztus 1-jei ülésén döntött a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság és a Jóvátételi Kormánybiztosság létesítéséről, melynek vezetésével Pokorny Hermann altábornagyot, a Külügyminisztérium Fegyverszüneti Osztályának a vezetőjét bízták meg. A kormánybiztos sem megfelelő hatáskört, sem a feladat ellátásához elegendő munkaerőt nem kapott. A SZEB nem bízott meg a katonatisztekben, akik a jóvátétellel foglalkozó apparátus vezetésébe eleinte viszonylag nagy számban kerültek be. A szovjetek 1945 végén a jóvátételi parancsmegrendeléseket már nem az erre a feladatra létrehozott kormánybiztosságnak, hanem közvetlenül a Gazdasági Főtanácsnak küldték. A kormánybiztosság 1946 elején megszűnt, a jóvátétel irányítását az 1946 februárjában felállított Jóvátételi Hivatal vette át.

15 A minisztertanács 1945. április 25-én tárgyalta a rendeletet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyar Gazdasági Hivatalának felállításáról.

Az *Elnöki Osztály* – Kvassay László irányításával –, amelynek feladatát a magyar külügyi szolgálatban álló alkalmazottak összes személyi ügyei (kinevezések, áthelyezések, szabadságok, fegyelmi kérdések, jutalmak, segélyek stb.) jelentették, a számvevőségi alkalmazottakra vonatkozók kivételével. Mellettük a magyar külképviseleti hatóságok felállítása, vezetőik részére a szükséges megbízatási, illetőleg működési okiratok kieszközlése, a külügyi szolgálatban való alkalmazási ügyek (vizsgák, szaktanfolyamok, szerződéses alkalmazások stb.) is a munka részét képezték. Mindennemű személyi igazolvány és a Külügyminisztérium nevében kiállítandó bizonylat kizárólagos kiadása, a futárszolgálattal kapcsolatos ügyek, a Beszerzési Csoport, valamint a külügyi étkező is idetartoztak, illetve minden olyan irat, amely nem más osztály feladatát képezte. Az Elnöki Osztály intézte a személyzeti állomány, a névjegyzékek, a szolgálati táblázatok és a törzskönyvi lapok, továbbá a szabadságolások nyilvántartását, a státussal összefüggő kimutatások és névjegyzékek elkészítését.

Az Elnöki Osztályhoz tartoztak:

- a Fordítóiroda – Pontsy Jenőné irányításával – a Külügyminisztérium különböző osztályai részéről felmerült anyagok fordítását végezte;
- a Főigazgató Iroda – amit Balinski-Csopocz Bronislav vezetett – ügykörébe tartozott a Külügyminisztérium segédhivatalainak alkalmazottjai, valamint altisztjei felvételére, beosztására, áthelyezésére, előléptetésére és esetleges elbocsátására, szabadság iránti és egyéb, a szolgálattal összefüggő kérelmeik elintézésére vonatkozó javaslatok tétele az Elnöki Osztály számára. Idesorolandók a segédhivatali alkalmazottak munkájának ellenőrzése, irányítása és az utánpótlásukra vonatkozó ügyek (vizsgáztatás, javaslattétel), valamint az irodai szükségleti cikkek beszerzésére vonatkozó javaslattétel, s azok átvétele,

kezelése, kiadása és nyilvántartása, a számlák igazolása, illetve a telefonügyek;
- a Futáriroda feladata – Dudás Ferenc irányításával – a futárszolgálattal kapcsolatos teendők lebonyolítása;
- a Beszerzési csoport – Hup Imre vezetésével – a Külügyminisztérium alkalmazottjainak ellátását (élelmiszerek, tüzelőanyagok) intézte.

A *Költségvetési Osztály* dolgozott – Fekete Ervin irányításával – általában minden olyan ügyön, melynek a külügyi tárcát érintő pénzügyi vonatkozása volt, illetőleg pénzügyi elintézést igényelt. Ilyenek: a tárca kiadásainak és bevételeinek előirányzása, indoklása és előterjesztése; a külügyi alkalmazottak személyi illetményeivel kapcsolatos ügyek; a külföldi illetmények és napidíjak megállapítása és folyósítása, valamint a hivatalos kiküldetésekkel felmerülő útielőlegek folyósítása; a Külügyminisztérium és a külképviseleti hatóságok különböző fizetési eszközökkel való ellátása; a zárszámadás előterjesztése és indoklása, illetve a pót- és rendkívüli hitelkérelmek benyújtása; a nyugdíj, a kegydíj, a családi pótlék és a hasonló ügyek; a konzuli illetékek ügyei (az Elnöki Osztállyal egyetértésben); valamint a külügyi tárca költségvetésére vonatkozó utalványozási jognak – átruházott hatáskörben való – kizárólagos gyakorlása, a számvevőség és a házipénztár közreműködésével;
- a Költségvetési Osztályon belül volt a Házipénztár – élén Tahy György állt –, amelynek feladata a pénztár kezelése, a beérkező pénz és értékletétek őrizetbe vétele és nyilvántartása volt.

A *Protokollosztály* – amit Rubido-Zichy Iván vezetett – ügyköre kiterjedt az összes, protokollal kapcsolatos tevékenységre. Feladata volt a Magyarországon akkreditált idegen külképviseleti hatóságok vezetői részére *agrément,* illetve *exequatur* kieszközlése; e hatóságok működésével, továbbá a vezetőik és beosztott tisztviselőik személyével és tevékenységével kapcsolatos

ügyek, részükre a személyi igazolványok kiállítása és útleveleik láttamozása. Az etikett, a rangkérdések és a kitüntetési ügyek, illetve a SZEB-bel kapcsolatosan felmerülő protokolláris elvi jelentőségű ügyek is az osztály munkáját képezték.

A *Gazdasági Osztály* – élén Czikann-Zichy Móriccal – a külkereskedelemmel és a külföldi fizetési forgalommal kapcsolatos tennivalókat intézte. Ellátta a külkereskedelmi vonatkozású államközi tárgyalásokon a Külügyminisztérium képviseletét. A gazdaságpolitikai ügyekben a szaktárcákkal való állandó érintkezés fenntartása, a Fegyverszüneti és a Békeelőkészítő Osztállyal az ott felmerülő gazdasági természetű ügyek terén szoros kollaboráció volt a feladata. Emellett ellátta a Külügyminisztérium képviseletét az Elhurcolt Nemzeti Javak Kormánybiztosságánál,[16] valamint a tárcaközi külkereskedelmi értekezleteken. Ügykörébe tartozott még a nemzetközi közlekedéssel és távközléssel kapcsolatos kérdések intézése is.

A *Rejtjelosztály* feladata – Ujfalussy Béla irányításával – a rejtjelszolgálat volt, valamint ezzel összefüggésben, a Külügyminisztérium címére beérkező és onnan kimenő táviratok kezelése is.

A *Kulturális Osztály* munkáját – Czinkótszky Jenő vezetésével – a magyar kulturális életnek a határon kívüli bemutatása, megismertetése jelentette, valamint az ehhez kapcsolódó ügyeknek és a külképviseletek ezzel összefüggő munkájának az irányítása. Feladatai közé tartoztak: a tájékoztató könyvek, folyóiratok, filmek, fényképanyagok előkészítése, felhasználása, elosztása; a kulturális csereakciók, a könyv-, tudós- és ösztöndíjascserék stb.; a nemzetközi kulturális szervezetekkel történő együttműködés és a nemzetközi kulturális egyezmények ügyei; az érintkezés fenntartása a Magyarországon működő idegen

16 Az Elhurcolt Nemzeti Javak Kormánybiztosságát 1944-ben hozták létre, vezetője Andaházi-Kasnya Béla volt 1945-től 1946. március 7-ig, a kormánybiztosság megszűnéséig.

külképviseletek kulturális szerveivel; a külügyi érdekek képviselete film- és rádióügyekben az illetékes szerveknél; a külföldi magyarság kulturális ügyei; a kölcsönös kulturális kapcsolatok ápolásából eredő munkák elvégzése; s általában szoros kooperáció a társminisztériumokkal.

A *Nemzetközi Munkaügyi Osztály* – Tóth Béla irányításával – a külföldi és a nemzetközi munkásszervezetek, mozgalmak törekvéseire és állásfoglalására vonatkozó adatok gyűjtését és közlését végezte. Ehhez tartozott a külföld, különösen a szomszéd államok munkaügyi és társadalomszervezési intézkedéseinek a figyelemmel kísérése; a szakminisztériumok szociálpolitikai osztályának tájékoztatása az ügykörükbe tartozó külföldi törvényhozási anyagról; a magyar szociálpolitikai eredmények megismertetése külföldön; a magyar állampolgárok külföldi munkavállalásával kapcsolatos ügyek intézése, ideértve a munkajogi és társadalombiztosítási helyzetük javítására irányuló kezdeményezéseket is; a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tagságából folyó teendők ellátása.

A *Levéltári és Tudományos Osztály* feladata – Radisics Elemér vezetésével – a Külügyminisztérium egyes osztályai számára a dokumentációs anyagok tudományos feldolgozása és tájékoztató szolgálatuk ellátása volt. E célból általános személyi és adatgyűjtemény kiépítésén, valamint a filmgyűjtemény további fejlesztésén fáradozott. A könyvtár igazgatása, kiegészítése, irányítása és ellenőrzése is a hatáskörébe tartozott.

A *Külföldi Magyarok Gondozását Ellátó Osztály* foglalkozott – Papp Gábor irányításával – a kivándorlási, átvándorlási és visszavándorlási ügyekkel. Az osztály feladatainak részét képezték: a külföldi magyarok szociális gondozása; képviselet az Országos Kivándorlási Tanácsban; az Országos Kivándorlási Alapból a Külügyminisztériumot illető javadalmak kezelése; a külföldi magyarok hazaszállítása (az egészségügyi és rendészeti okokból hazahozottak kivételével); a hazaszállítási segéllyel, a

Nemzetközi Vöröskereszt Egylettel és a külföldi segélyakciókkal kapcsolatos ügyek.

A *Jogi Csoport*ot – melynek vezetője Szondy Viktor volt – a *Jogi Osztály,* az *Utazási és Útlevélosztály*, illetve a *Hadifogolyosztály* alkotta.

– A Jogi Osztály feladata – Morlin Ervin irányításával – a nemzetközi jogi, továbbá a nemzetközi vonatkozású magánjogi, büntetőjogi és perjogi tárgyú szerződések előkészítése és megkötése volt. Azaz a Magyarország által kötött minden nemzetközi szerződés aláírásával, a szerződést becikkelyező törvényjavaslat benyújtásával és ezek tárgyalásával kapcsolatos teendők; a megerősítő okiratok kiállítása és kicserélése, illetve letétele; egy szerződéshez való esetleges csatlakozás bejelentése, az ahhoz szükséges felhatalmazás kieszközlése; a becikkelyező törvény, illetőleg az életbeléptetésről szóló rendelet kihirdetése; a Magyarország által kötött nemzetközi szerződések őrzése és nyilvántartása; a nemzetközi jog elvi kérdései, a nemzetközi bíráskodási ügyek, az egyesült nemzetek jogi kérdései; a nemzetközi jelentőségű külföldi jogalkotás figyelemmel kísérése és nyilvántartása; a hazai jogi érdekek védelme külföldön és a külföldi jogi érdekek védelme belföldön. Ügykörébe tartoztak még: a magyar állampolgároknak a külföldi hatóságok ellen emelt panaszai, a hazai hatóságok és közegek elleni külföldi panaszok; a magyar honosokkal külföldön, a külföldiekkel belföldön való bánásmód; a házassági, hagyatéki, gyámsági és gondnoksági, továbbá örökbefogadási ügyek; a gyermektartási, özvegyi és árvaellátási ügyek, hozzátartozók felkutatása külföldön. De ez az osztály foglalkozott a személyiségi és a szerzői jogokkal (ideértve a Berni Nemzetközi Szerzői Jogi Unió keretén belül folyó ügyeket), valamint a konzuli joggal és ügykörrel kapcsolatos kérdésekkel is. A magyar

állampolgárok külföldi, idegen honosok belföldi nyugdíj- és ellátási igényei, bűncselekmények elkövetői kiadásának és átszállításának a közvetítése, valamint a Magyarországon folyó bűnügyekben idegen képviseletek közbenjárásával és tudakozódásával kapcsolatos intézkedés szintén a feladatai közé tartozott.

- Az Utazási és Útlevélosztály – élén Polonyi Rezsővel – a nemzetközi vonatkozású utazási és útlevélügyi elvi kérdéseket intézte; előkészítette a témával kapcsolatos nemzetközi megállapodásokat, és közreműködött az utazások rendészeti ellenőrzésében. Közbenjárt a SZEB-nél, illetőleg az egyes államok képviseleténél a külföldi utazások engedélyezése és a magyar útlevelek láttamozása ügyében, közreműködött a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok útlevelének és hazatérési igazolványának kiállításában. Utazási okmányokat állított ki olyan külföldiek részére, akiknek hazája Magyarországon nem képviseltette magát.
- A Hadifogolyosztály – melyet Miske-Gerstenberger Jenő irányított – feladatkörébe tartoztak a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek nemzetközi vonatkozásai, illetve a rájuk vonatkozó nemzetközi megállapodások előkészítésénél való közreműködés. Közbenjárt a SZEB-nél a hadifogságban lévő vagy egyéb módon visszatartott magyarok ügyében. A deportált magyar állampolgárokkal kapcsolatos nemzetközi kérdések, illetve a megszálló hatóság által letartóztatott magyar állampolgárok ügyében való közbenjárás, továbbá egyes hadifoglyok és elhurcoltak felkutatása és kiszabadítása érdekében folyó eljárás is az osztályra hárult.

Külön egységet alkotott a *Számvevőség* – Kovács Pál vezetésével –, amelynek feladata a külügyi tárca évi részletes költségvetési előirányzatának előkészítése és a hitelfelosztások tervezése volt. Az utalványrendeletek fel- és ellenjegyzése, illetve az

alapján az állandó és változó illetmények pénztári számfejtése; a közigazgatás céljaira szükséges különböző törzskönyvek, feljegyzések és nyilvántartások vezetése; az utalványozási, megszüntetési és térítményi jegyzékek szerkesztése és a Legfőbb Állami Számvevőszékhez való előterjesztésük; a központi igazgatás és a külföldi szolgálatra, továbbá a közigazgatási letétekre vonatkozó számadások szigorlata és könyvelése tartozott ide.[17]

Változások a Külügyminisztérium ügybeosztásában

1946. decemberben az Elnöki Osztály beszüntette a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezménnyel kapcsolatos, közigazgatási természetű és egyéb előkészületek végrehajtása céljából a Külügyminisztériumban felállított külön szerv működését.[18] A Külföldre Hurcolt Javak Osztályának működése ugyancsak megszűnt. A két szervezet teendőit a *Gazdaságpolitikai Osztály* vette át.[19]

1947. januárban a párizsi békekonferencia Magyarországra vonatkozó tárgyalásainak befejezése és a békeszerződés közeli aláírása a minisztérium szervezetében is változásokat hozott, il-

17 Vö. 2. táblázat, a tanulmány végén.

18 „A lakosságcserére vonatkozó csehszlovák–magyar egyezménnyel kapcsolatos közigazgatási természetű és egyéb előkészületek végrehajtása céljából a Külügyminisztérium kebelében külön szervet állítok fel, amelynek vezetőjévé dr. Bartók László I. o. követségi tanácsost jelölöm ki. Hozzá be lesznek osztva Kozma Ferenc a békeelőkészítő osztályba ideiglenesen beosztott földművelésügyi minisztériumi osztálytanácsos, Farkas Lehel sajtóelőadó, Forrai Tibor sajtóelőadó. A csoport folyó évi március hó 4-én kezdi meg működését." KK KÜM 1946. 1218/1–1946. 90. Keltezése: 1946. március 2.

19 KK KÜM 1946. 8855/1-1946. 222. Keltezése: 1946. december 30.

letve új ügyosztályok felállítását tette szükségessé.[20] 1947. január 1-jével *Nemzetközi Kapcsolatok Csoportja* elnevezéssel új szervezeti egység alakult, Kertész István rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vezetése alatt. E csoport alá tartoztak: a Békeelőkészítő Osztály (amely működését Felszámoló Osztályként folytatta), a Nemzetközi Szervek és Konferenciák Ügyeivel Foglalkozó Osztály, valamint – változatlan feladattal – a Levéltári és Tudományos Osztály, illetve a Kulturális Osztály. Az első kettő közül az előbbi feladatai közé a békeszerződés életbelépéséig a békekonferenciával kapcsolatos ügyek intézése és a konferencia nyomtatásban megjelenő anyagának előkészítése, az utóbbié az Egyesült Nemzetek Szervezetével, illetve annak alárendelt intézményeivel kapcsolatos összes ügyek tartoztak.

1947. január elejétől a *Jogi Csoport* négy osztályra tagolódott: a Nemzetközi Jogi és Szerződési Osztályra, a Jogvédelmi Osztályra, valamint az Útlevélosztályra és a Hadifogolyosztályra. Az első osztály ügykörét elsősorban a békeszerződés végrehajtásával kapcsolatos jogi kérdések képezték. Mellettük a nemzetközi közjogi, büntetőjogi, magánjogi és perjogi tárgyú nemzetközi szerződések és egyezmények, továbbá a letelepedési, anyakönyvi, tolonc-, egészségügyi és konzuli egyezmények előkészítése és megkötése jelentette a legfontosabb témákat. A Jogvédelmi Osztály feladata lett: a hazai jogi érdekek védelme külföldön és a külföldieké itthon; a magyar állampolgárok külföldi hatóságok és közegek ellen, illetve a külföldieknek a hazai hatóságok és közegek ellen emelt panaszainak felvállalása. Idetartoztak a magyar honosokkal külföldön történő bánásmóddal kapcsolatos ügyek, illetve a külföldön személyükben vagy vagyonukban háborított magyar állampolgárok érdekében való közbenjárások is. Alegysége a Jogsegély Alosztály volt, amely a bírói és közigazgatási ható-

20 MNL OL XIX-J-1-j-4/fd-2079-1947. 38. doboz 14-17. Keltezése: 1947. január 3.

ságoktól származó, vagy azokhoz irányított kérelmek és megkereső levelek továbbítását intézte. Az Útlevélosztályhoz tartoztak: a nemzetközi vonatkozású utazási és útlevélügyek elvi kérdései; az utazások rendészeti ellenőrzésében való közreműködés; közbenjárás a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál, illetőleg a külföldi állam képviseleteinél a külföldre szóló utazások engedélyezése és a magyar útlevelek láttamozása ügyében. A Hadifogolyosztály feladata a hadifoglyok ügyére vonatkozó nemzetközi megállapodások előkészítésénél való közreműködésre terjedt ki, illetve az osztály járt közben a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál a hadifogságban lévő, valamint egyéb módon visszatartott magyarok érdekében. A Kertész István által irányított csoport és a Jogi Csoport is Bolgár Elek rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter felügyelete alá tartozott.

A békeszerződés okmányait szeptember közepén helyezték letétbe a felek Moszkvában, és ennek következtében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság okafogyottá vált, utolsó ülésén beszüntette tevékenységét. Ez egyben a SZEB-hez kapcsolódó minisztériumi egységek munkájának végét is jelentette.

Gyöngyösi János – a fenti szervezeti változtatásokon kívül – a békeszerződés végrehajtása folyamán adódó ügyek egységes központi irányítására a Békeszerződésből Folyó Ügyeket Koordináló Bizottságot is alakított. Az elnöki tisztséggel Sebestyén Pál rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert bízta meg, helyettese Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lett. A bizottság állandó tagjai: Kertész István, a politikai és gazdaságpolitikai osztályok vezetői, valamint Nékám Sándor miniszteri tanácsos.

Az 1948-as strukturális változások

1948. január 1-jei hatállyal a Külügyminisztériumban ismét strukturális változások történtek,[21] de a *Miniszter Kabinetje,* a *Politikai Osztály* és a *Sajtóosztály* változatlan formában működött tovább. Az Elnöki Osztály felügyelete alá tartozott az I. és a II. alosztály, a Fordítóiroda, a Főigazgatói Iroda, a Beszerzési Csoport, a Futáriroda, a Számvevőség és a Házipénztár. Rajtuk kívül további tizenkét osztály és egy alosztály működött. Így a Nemzetközi Szervezetek és Konferenciák Ügyeivel Foglalkozó Osztály, a Protokollosztály, a Gazdaságpolitikai Osztály, a Rejtjelosztály, a Kulturális Osztály, a Nemzetközi Munkaügyi Osztály, a Levéltári és Tudományos Osztály, a Külföldi Magyarok Gondozását Ellátó Osztály, a Nemzetközi Jogi és Szerződési Osztály, a Jogvédelmi Osztály, a Jogsegély Alosztály, az Utazási és Útlevélosztály, valamint a Hadifogolyosztály.

Január végén újabb szerkezeti átalakítás történt, és több osztály megszűnt, illetve beolvadt más egységekbe. Így járt a Nemzetközi Szervezetek és Konferenciák Ügyeivel Foglalkozó Osztály is, amelynek ügyköre és személyzete beolvadt a Politikai Osztályba. A Levéltári és Tudományos Osztály szintén megszűnt, a továbbiakban feladatköre és munkatársai a Kulturális Osztály részét képezték. A Jogvédelmi Osztály és a Jogsegély Alosztály hasonló helyzetbe került, ügykörük és személyzetük beolvadt a Nemzetközi Jogi és Szerződési Osztályba. A Beszerzési Csoport sem folytatta az eredeti formában a munkát, helyette az Elnöki Osztály irányítása mellett a Gondnoki Hivatal került felállításra.[22] Ugyanekkor a miniszter ideiglenes megbízá-

21 MNL OL XIX-J-1-j-Vegyes-41/a-1947. 11. doboz 270-271. Keltezése: 1947. december 17.

22 KK KÜM 1948. 495/1-1948. 13-17. Keltezése: 1948. január 27.

sokat adott: a Protokollosztály vezetésével Rubido-Zichy Iványt,[23] a Szociálpolitikai Osztályéval Ember Gyulát, a Nemzetközi Jogi Osztályéval Krassó Dezsőt, az Útlevélosztály vezetésével pedig Beke Andort bízta meg.

Az új miniszter, Rajk László érkezésével párhuzamosan, augusztusban újabb átszervezés történt.[24] Az *Elnöki Osztályon*[25] belül megalakult az Elnöki Csoport, amelynek ügyköre a saját és más tárcák minisztertanácsi előterjesztéseire, tárcaközi tárgyalások nyilvántartására, a Külügyminisztérium képviselőinek kijelölésére, munkájuk ellenőrzésére, valamint a minisztérium belső ügyvitelének és munkafegyelmének vezetésére és ellenőrzésére terjedt ki. Itt történt a rehabilitációs, kinevezési és egyéb személyzeti természetű ügyekben a jogi véleményezés.[26]

Gazdasági Csoport[27] jött létre, két alosztállyal: a Költségvetési Alosztállyal (idetartozott a Házipénztár is), illetve a Gazdasági Alosztállyal, amelynek feladata az összes beszerzésekkel, a gondnoki feladatokkal, a garázzsal és az étkezdével kapcsolatos teendők ellátása volt. Ekkor állították fel – a későbbi Személyzeti Osztály előképeként – a Személyzeti Csoportot,[28] amelynek ügykörébe tartoztak az összes bel- és külföldi személyzeti ügyek. Egyidejűleg, a miniszter közvetlen felügyelete alá helyezve került sor az Igazgatási Osztály[29] létrehozására, amelyhez a Rejtjelosztály, a Futáriroda és a futárszolgálat, a diplomata- és kül-

23 Rubido-Zichy Iván 1948. április 28-ig vezette az osztályt, őt Czinkótszky Jenő váltotta a Protokollosztály élén.

24 KK KÜM 5542/1–1948. 119. Keltezése: 1948. augusztus 18.

25 Vezetője Páris László osztályfőnök lett.

26 Az Elnöki Csoport szervezési munkálataival Rajk László külügyminiszter ideiglenesen Forgács Egon miniszteri segédtitkárt bízta meg.

27 A Gazdasági Csoport vezetője Kibédy Albert miniszteri tanácsos lett.

28 Rajk László a személyzeti csoport vezetésével Mód Péter miniszteri tanácsos kabinetfőnököt bízta meg.

29 Vezetőjévé a miniszter Mátrai Tamás miniszteri tanácsost bízta meg.

ügyi szolgálati útlevelek, az állandó és napi belépők kiállítása és ellenőrzése, a Telefonközpont, a Fotólaboratórium és a sokszorosítók tartoztak.[30]

A Külügyminisztérium új vezetőinek szellemisége rányomta bélyegét a napi ügykezelésre és az iratkészítésre is. Mód Péter[31] 1948 októberében körlevélben hívta fel a külügyi dolgozók figyelmét, hogy „ismételten tapasztaltam, hogy a minisztérium előadói az ügyiratok intézésénél idegen szavakat és kifejezéseket használnak oly esetekben is, amikor arra a magyar nyelvben megfelelő szavak állnak rendelkezésre. Elrendelem, hogy a jövőben a minisztérium beosztottai az ügyintézésnél az idegen szavak, illetve kifejezések helyett az alább közölt megfelelő magyar szavakat használják."

Utasította a dolgozókat, hogy a kiadott lista alapján használják a magyar szavakat.[32]

30 Vö. 3. táblázat, a tanulmány végén.

31 Mód Péter (1911–1996) a Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, majd 1935 és 1939 között a Sorbonne-on tanult. A második világháború során részt vett a francia ellenállási mozgalomban. 1945-ben tért haza, és a Magyar Kommunista Párt politikai munkatársaként tevékenykedett. 1947-ben került a Külügyminisztérium állományába. 1949 júniusában letartóztatták és 1954-ben szabadult a börtönből. 1955-ben rehabilitálták és a Szabó Ervin Könyvtár igazgatója lett. 1956-tól ismét a Külügyminisztérium állományába került, 1962-ig Magyarország állandó ENSZ-képviseletének vezetője nagyköveti rangban. 1968 és 1974 között párizsi nagykövet, 1975 és 1983 között az UNESCO melletti magyar képviselet vezetője Párizsban.

32 A lista a következő volt: „Kota = ügyirat; Ad acta /a.a./ = irattárba /ir.-ba/; Aid mémoire = emlékeztető; Cassat = érvénytelen, semmis; Cérémonial = szertartásrend; Chiffro = rejtjel; Claris = nyílt/távirat/; Coda = kódex *[sic!]*; Designal = kijelöl; Ex offo = hivatalból; Expediálás = elküldés; Giro = átmenő /átm./; Index = név- és tárgymutató; Inspekció = ügyelet; Memorandum = emlékirat; Note Verbals = szóbeli jegyzék; Per = törve; Préséance = rangsorolás; Pro actis = irattár részére; Pro domo = feljegyzés *[sic!]*; Pro memoria = emlékeztető; Referens = előadó; Res/ervát/ = biz/almas/; Restancia = hátralék; Restitucio = visszaszolgáltatás; Scontro = határidő; Videat/-ur = lássa". KK KÜM 1948. 6669/1–1948. 150. Keltezése: 1948. október 23.

Az év második felében az elbocsátottak helyébe újabb felső vezetők érkeztek, így a Politikai Osztály élére Beck János.[33] November közepén a miniszter – a nagy befolyással bíró – Berei Andort[34] államtitkárrá nevezte ki, aki akkortól felügyeletet gyakorolt a Politikai Osztály, az Elnöki Osztály, az Igazgatási Osztály és a Gazdaságpolitikai Osztály felett. Mindemellett a külügyminiszter állandó helyettese is lett. A régi garnitúrából Sebestyén Pál felügyelete alá tartozott még ekkor az Elnöki Osztály gazdasági csoportja, a Protokollosztály, a Nemzetközi Jogi Osztály és a Szociálpolitikai Osztály. Boldizsár Iván államtitkár felügyelete alatt pedig a Sajtóosztály, a Kulturális Osztály és a Dokumentációs Szolgálat működött.[35]

1948-ban nemcsak a minisztérium struktúrájában és személyi állományában, hanem épületeinek tekintetében is változás történt. A Külügyminisztérium a Szabadság tér 15. és a Géza utca 2. szám alatti épületekből a Mónus Illés rakpart – ma Bem rakpart – 47. szám alatti épületbe költözött át. Erre augusztus 20–23-án került sor.[36]

33 Beck János 1948 őszén került a Külügyminisztérium állományába osztályvezetőként. 1961. július és szeptember között Kubában nagykövet volt. 1969. július 15-én nyújtotta át megbízólevelét Brazíliában, majd 1970 márciusában Ecuadorban, ugyanebben az évben Venezuelában és 1977-ben Kolumbiában.

34 Berei Andor (1900–1979) 1919-től a KMP tagja, a Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták, majd 1922-ben a fogolycsere akcióval a Szovjetunióba került. A Nemzetközi Lenin Iskolában dolgozott, 1934 és 1946 között Belgiumban a kommunista mozgalom vezetőjeként tevékenykedett. 1947-től az Országos Tervhivatal főtitkára, 1948-tól a Külügyminisztérium államtitkára, majd a külügyminiszter első helyettese. 1949-től 1972-ig (megszakításokkal) a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. 1957-ben az Akadémiai Kiadó igazgatója, 1962-től a Kossuth Könyvkiadó igazgatója volt.

35 KK KÜM 1948 7037/1–1948. 161. Keltezése: 1948. november 15.

36 KK KÜM 1948 5496/1–1948. 118. Keltezése: 1948. augusztus 17.

A minisztérium területi és funkcionális elven történő átszervezése 1951-re

1949-ben készítették elő a Külügyminisztérium horizontális – a területi elven alapuló – és vertikális – az egyes területi főosztályok rendszeréhez kapcsolt szakmai és a kisegítő szerkezetű – átszervezését. 1950-re készült el, szigorúan bizalmas besorolással, az új szervezeti felépítés tervezete.[37] 1951. január elejére pedig megtörtént az átszervezés, amelynek során kiformálódott a Külügyminisztérium 1951. évi struktúrája, amely a mai külügyi hivatal szerkezetének egyes elemeit már magában hordozta.[38]

1949 júniusától a külügyminiszter Kállai Gyula volt, akinek nyolc főből álló titkárságát a titkárságvezető vezette, és felelős volt a miniszter titkos levelezésének irattározásáért. A miniszter személyes titkára Rév Erika[39] volt. Ő intézte a ki- és bemenő levelezést, a miniszterhez közvetlenül érkező kéréseket szelektálta, valamint rendszerezte és átnézte a tájékoztató anyagokat, jelentéseket és feljegyzéseket, és szükség esetén referált azokról.

37 *„A Külügyminisztérium új szervezeti felépítésének tervezete"* címmel. MNL OL XIX-J-1-k-Vegyes-4/fc-1951. 5. doboz 1-28. Az 1950-ben elkészült anyagban a struktúra egyes elemeihez nem rendeltek konkrét személyeket, ez egy 1951. évi iratban olvasható.

38 Vö. Sáringer 2012.

39 Rév Erika, Szapor Józsefné (Budapest, 1919. május 17. – Budapest, 1987. december 13.) bíró, családjogász, jogtörténész, az állam- és jogtudományok kandidátusa. 1937-ben érettségizett, majd cukrászatot tanult. 1945. júliustól a Magyar Kommunista Párt központjában dolgozott, oktatási és kulturális feladatkörben tudományos referens, az első Kossuth-díj Bizottság titkára. Munka mellett 1949-ben doktorált a budapesti tudományegyetem jogi karán. 1949–1951 között Kállai Gyula külügyminiszter titkárságát vezette. 1951-től bírósági fogalmazó, 1953-tól bíró, 1958-tól nyugdíjba vonulásáig, 1980-ig a budapesti II-XI-XII. Kerületi Bíróság elnöke. Családjogi (válóperes) ügyeket tárgyalt. A kandidátusi disszertációjának címe „A népbiztosok pere". Levéltári anyagok alapján feldolgozta a magyar családjog fejlődését és a válások történeti változásait 1895-től. Az elnökség tagjaként részt vett a Demokratikus Jogásznők Nemzetközi Szövetségének munkájában.

A személyi titkár készítette elő a magyar követek, illetve a Budapesten akkreditált külföldi követek látogatását is. A külügyminiszter közvetlen irányítása alá került a Személyzeti Főosztály és ez alatt működő Tanulmányi Csoport, a Jogi-Konzuli Osztály, az Ellenőrzési Osztály és a Gazdasági Hivatal. Az utóbbi alatt működött a Költségvetési Osztály a Házipénztárral és a Gazdasági Osztály a Gépkocsi Irodával és az Étkezdével.

A Személyzeti Főosztályt Zsatkulák Nándor[40] vezette, négy előadó, egy nyilvántartó, két gépíró és egy hivatalsegéd segítségével. A Személyzeti Főosztályon a négy előadó végezte a leendő káderek felkutatását, illetve segítették és ellenőrizték a már dolgozó káderek munkáját, az új munkaerők előkészítését, a felvételeket, elbocsátásokat, az új alkalmazottak kinevezését és fizetésük megállapítását. Egyénileg foglalkoztak a központban dolgozókkal, elősegítették és figyelték fejlődésüket. A központban dolgozók káderanyagát tanulmányozták és feljegyezték az esetleges változásokat is. Egy előadó intézte a külföldi kihelyezéseket, áthelyezéseket és visszarendeléseket, illetve tanulmányozta a külföldön dolgozó káderek anyagát, és figyelemmel kísérte a munkájukat.

A Személyzeti Főosztály kebelében működött a Tanulmányi Csoport összesen négy fővel. A csoport szervezte a tanfolyamokat és a vizsgákat, a nyelvoktatást a központban és a külképviseleteken egyaránt. Az ideológiai és szakmai oktatással, az esti fogalmazási tanfolyammal, a titkárnőképző iskolával kapcsolatos feladatokat is végezte. A csoport gondoskodott a külképvise-

40 Zsatkulák Nándor (Budapest, 1901. május 24. – Budapest, 1971. december 23.) vasesztergályos, diplomata. Mint a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége, és az MSZDP tagja kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1933-tól a Magyar Pamutipar Rt.-ben dolgozott, ahol 1946-ban az üzemi bizottság elnökévé választották, majd 1948-ban vezérigazgató-helyettes lett. 1949-től a Külügyminisztérium Személyzeti Főosztály vezetője; tiranai követ 1953. szeptember – 1954. február, majd nagykövet 1954. április – 1961. október között. Vö. T. Varga 2007, 21, 42, 65.

leteken dolgozók gyermekeinek beiskolázásáról és kollégiumi elhelyezéséről is.

A Jogi-Konzuli Osztályon ekkor Pulai Gábor[41] vezetésével 16 fő dolgozott. Egy főelőadó, hat előadó, egy segédelőadó, egy titkárnő, három gépíró, két iratkezelő és két hivatalsegéd feladata volt a hazai jogi érdekek védelme külföldön, és külföldi jogi érdekek képviselete belföldön. Nemzetközi bírósági és közigazgatási jogsegélyügyek, magánjogi, perjogi, büntetőjogi és végrehajtási ügyek. Az előadók feladatkörébe tartozott a nemzetközi vonatkozású házassági, születési, holttá nyilvánítási, gondnoksági, gyámsági, örökbefogadási, öröklési, hagyaték-, tartási, törvényesítési és végrehajtási ügyek intézése. Okiratok hitelesítése, állampolgársági ügyek, konzuli egyezmények végrehajtásának ellenőrzése. Nemzetközi illetéktarifa nyilvántartása. Magyar állampolgárok panaszai idegen hatóságoknál és idegen állampolgárok panaszainak az orvoslása. Letartóztatási, kiutasítási és toloncolási ügyek. Felkutatási ügyek, hadifogolyügyek, katonasírok és temetők gondozási ügyei. Magyar állampolgárok munkavállalása külföldön, idegen állampolgárok munkavállalása belföldön és társadalombiztosítási ügyek. Nemzetközi jogi vonatkozású ügyek intézése, véleményezés és tanácsadás nemzetközi jogi kérdésekben. Nemzetközi szerződések jogi vonatkozású előkészítése. Nemzetközi jogszabályok figyelemmel kísérése és begyűjtése. Békeszerződés végrehajtásával kapcsolatos jogi kérdések intézése. Kiadatási ügyek intézése. Nemzetközi jogi vonatkozású jogszabálytervezetek készítése. Nemzetközi bíráskodásra vonatkozó ügyek figyelemmel kísérése. A segédelőadó feladata volt az okiratok beszerzésének ügyei, illetve a külképviseletek segélyalapjainak a kezelése.

41 Pulai Gábor beosztásáról az MDP Külügyi Bizottsága döntött 1950. január 10-i előterjesztés értelmében. Vö. T. Varga 2008, 166.

Az Ellenőrzési Osztály Bárány Vencel[42] vezetésével, két előadóval és egy gépíróval állt fel. Az osztály végezte a központ és a külképviseletek munkájának és egész szervezetének érdemi ellenőrzését. Figyelemmel kísérte a munkaerő helyes felhasználását, a munkafegyelem és a hivatali munkatervek végrehajtását. A minisztérium központjának és a külképviseletek költségvetési gazdálkodását, és az ezzel kapcsolatos feladatok elvégzését próbaszerű és helyszíni ellenőrzéssel végezték.

A Gazdasági Hivatal Szipka József[43] vezetésével, három fővel működött. A hivatal keretében volt a Költségvetési Osztály és a Gazdasági Osztály. A Költségvetési Osztály feladatát képezték a költségvetési és zárszámadási munkálatok, valamint a tárca költségvetésének elkészítése és indoklása. A hitel- és pót-hiteligények tárgyalása a Pénzügyminisztériummal, illetve a Külügyminisztérium más főosztályaival a költségvetési ügyekben az egyeztetés. Az osztály intézte a minisztérium és a külképviseletek valuta- és devizaügyeit. A külképviseleti hatóságoknál lévő alkalmazottak illetményét, a külföldi letétek ügyeit, a pót- és rendkívüli hitelügyeket, a követségek élelmiszer-átutalásait. Az osztály Központi Könyvelési és a Külföldi Könyvelési Csoportra tagolódott.

A Központi Könyvelési Csoportban a főkönyvelő mellett további tíz fő dolgozott. A Központi Könyvelési Csoport végezte a minisztérium és a Külügyi Akadémia költségvetésének és zárszámadásának munkálatait. A számlák érvényesítését, esetleg revideálását. Feladata volt az előlegelszámolások felülvizsgálata, belföldi illetmény, nyugdíj, özvegyi járadék, végkielégítési

42 Bárány Vencel az MDP Központi Vezetőségének 1950-ben történt javaslatára a Magyar–Román Műszaki Tudományos Együttműködés magyar tagozatának a tagja is volt. Vö. T. Varga 2005, 105.

43 Szipka József 1954-ben bukaresti követségi tanácsos, 1960–1963 között finnországi, 1963–1969 között moszkvai nagykövet volt.

ügyek és ezek nyilvántartásának vezetése. Belföldi illetmények számfejtése, belföldi tervkölcsönök ügyeinek intézése. Ehhez járult a fizetési előlegek és általában az OTI[44]-ügyek intézése és nyilvántartása, járulékelvonások számfejtése. A Központi Csoport végezte a tárca operatív hitelgazdálkodását, hitelnyilvántartását. A csoport készítette elő a hiteligényléseket, valamint a tárca összesítő kimutatásait a bevételekről és a kiadásokról. Az inkasszó megbízatások ellenőrzése és szükség esetén észrevételezése, utalványrendelvények készítése is feladata volt. Nyilvántartás készítése a jövedelemmel kapcsolatos adókról. Konzuli címeken befolyt összegekről a napló vezetése. A Külföldi Könyvelési Csoportban a főkönyvelő és a főelőadó mellett további 15 fő dolgozott. A Külföldi Csoport készítette a külföldi szolgálat alcím és a külföldi kulturális intézetek alcím költségvetését, valamint zárszámadását és az ezzel kapcsolatos ellenőrzést végezte. Az összes külképviselet könyvelési, számfejtési és zárszámadási munkálatait végezte, illetve az összes átfutó bevételek és kiadások nyilvántartását vezette. Az érdekképviseletek zárszámadásait felülvizsgálta. A külképviseletek pénzkezeléséről kimutatást készített. A Külföldi Csoport végezte a Magyar Nemzeti Bankkal kapcsolatos elszámolásokat.

A Gazdasági Osztályon ekkor Bajza Sándor irányításával 26 fő dolgozott. A Gazdasági Osztályon a főelőadó feladata volt a kül- és belföldi építkezések műszaki irányítása és ellenőrzése. Az építkezési naplók felülvizsgálata és egyeztetése. Az építési tervek felülvizsgálata és ellenőrzése, az építkezéshez szükséges anyagok beszerzése és szállításának megszervezése. Az építkezési szerződések felülvizsgálata és a jóváhagyásra történő előkészítés. Az építkezési számlákat számszakilag felülvizsgálta, illetve az építkezésekkel kapcsolatos pénzügyeket intézte, a be-

44 1928-ban került sor az Országos Társadalombiztosító Intézet megszervezésére, amely a második világháború után is tovább működött.

nyújtott számlákat érvényesítette. Az építkezéssel kapcsolatos tervhitelek pénzügyi és műszaki munkálatait végezte. Az előadók intézték a minisztérium központi és külképviseleti bevásárlási ügyeit és ezek szállítását, a reprezentációs és a külképviseleteknél dolgozók élelmiszer- és egyéb bevásárlásait. Az ezekkel kapcsolatos számlákat ellenőrizték, a felhasználásról havi kimutatásokat készítettek, valamint egy előadó a kézi pénztárt kezelte és ellenőrizte a raktárt. Az előadók szervezték a kihelyezett és hazarendelt alkalmazottak ingóságainak szállítását. Az osztályon dolgozó gondnok a minisztérium, a Külügyi Akadémia és a minisztériumhoz tartozó ingóságok és ingatlanok karbantartását végezte, irányította a takarítási munkálatokat, ellenőrizte a fűtőanyag-beszerzést. A raktárkezelők a központi raktárt kezelték, a vásárlásokról és a felhasználásokról központi nyilvántartást vezettek. Hozzájuk tartozott a külföldi szolgálat nyomda- és irodaszerekkel történő ellátása, illetve a bevásárlás.

A Külügyminisztériumot az 1950-es évek elejétől tulajdonképpen a politikai államtitkár irányította, aki 1951-ben (is) Berei Andor volt. A politikai államtitkár közvetlen irányítása alá a Politikai Főosztály és az Igazgatási Főosztály került. A Politikai Főosztályt Sík Endre[45] vezette, akinek két helyettese Rózsai

45 Sík Endre (1891–1978) érettségi után piarista novícius volt Vácott, majd kilépett a rendből, és jogot végzett a Budapesti Tudományegyetemen. Az első világháborúban, 1915-ben orosz hadifogságba esett, majd kommunista lett, később Moszkvában pártmegbízatásokat látott el. Elvégezte a Professzorképző Intézet Filozófiai szakát 1923–1926 között, ezt követően a Keleti Dolgozók Kommunista Egyetemének tanára az Afrika Tanszéken 1926–1937 között. Ekkor kezdte tanulmányozni az afrikai népek történetét, évtizedek munkáját több kötetben jelentette meg. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának történelmi, majd néprajzi intézetének munkatársa és a moszkvai egyetem oktatója 1938–1945 között. A második világháború idején a moszkvai Kossuth Rádió egyik szerkesztője. 1945 novemberétől a magyar Külügyminisztériumban dolgozott. 1948. júniustól 1949. szeptemberig washingtoni követ, majd 1949–1954-ben a Külügyminisztérium Politikai Főosztályának vezetője, a Külügyi Akadémia igazgatója. 1954–1955-ben külügyminiszter-helyettes, 1955–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, majd 1958. február 15-től 1961. szeptember

Irén és Kutas Imre[46] volt. Berei Andor titkárságát Konrád Edit[47] vezette, és munkáját kilenc fő[48] segítette. Tehát Berei Andor titkársága nagyobb létszámmal működött, mint a külügyminiszter titkársága. Ez is mutatja a politikai államtitkár súlyát a korabeli külügyi struktúrában. A titkárság feladata volt a titkos és szigorúan titkos minősítésű levelek kezelése, a követek látogatásának előkészítése. A tájékoztató anyagok, jelentések, feljegyzések készítése, a Külügyminisztérium szigorúan bizalmas minősítésű leveleinek a kezelése. A titkárság tájékoztatta az illetékes magyar szerveket a külképviseletekről beérkező szigorúan bizalmas jelentésekről, illetve előkészítette a külképviseletek számára kiküldött bizalmas anyagokat.

Az „A" (tehát az I. számú) Területi Főosztályhoz (Rózsa Irén főosztályvezető-helyetteshez) tartozott a Szovjetunió Osztálya,[49] a Közép-európai Demokráciák Osztálya,[50] a Délkelet-európai Népi Demokráciák Osztálya,[51] a Távol-keleti Osz-

13-ig, nyugdíjazásáig külügyminiszter. 1958-tól 1970-ig az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt.

46 Kutas Imre (1906–1985) 1922-ben lett az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. Az 1920-as években egy ideig Luxemburgban is dolgozott. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba és a Belügyminisztérium Politikai Rendészeti Osztályán dolgozott 1945–1948 között. A Külföldieket Ellenőrző Országos Hivatal vezetője 1949–1950 között. 1950-től a Külügyminisztériumban dolgozott. 1953–1958 között berni, majd párizsi, 1958–1960 között brüsszeli, 1962–1969 között ankarai nagykövet volt. 1969–1972 között a Diplomata Ellátó Igazgatóság vezetőjeként tevékenykedett.

47 Konrád Edit 1956-ban osztályvezető, majd 1958–1968 között főosztályvezető-helyettes volt a Külügyminisztériumban.

48 Egy főelőadó, két előadó, öt gépíró és egy hivatalsegéd.

49 A Szovjetunió Osztálya Zsombor János vezetésével, összesen hét fővel működött.

50 A Közép-európai Demokráciák Osztályát Farkas Mihályné vezette, aki mellett három német, egy lengyel, négy csehszlovák területi előadó és további négy fő dolgozott.

51 A Délkelet-európai Népi Demokráciák Osztályát Mányik Pál vezette, aki mellett három román, egy bolgár és egy albán előadó és további négy fő (gépíró és hivatalsegéd) dolgozott.

tály[52] és három referatúra: a KGST,[53] a Nemzetközi Szervezetek Ügyei és a magyar ösztöndíjasok.

Az I. Területi Főosztály feladata a Szovjetunió, a népi demokratikus országok, a Német Demokratikus Köztársaság és a „felszabadult" távol-keleti országokkal való politikai, gazdasági és kulturális együttműködés elmélyítése volt. Az országok fejlődésének és nemzetközi kapcsolatainak állandó és rendszeres tanulmányozása alapján történt az erre vonatkozó tervek és javaslatok kidolgozása. A főosztályhoz tartozó országok Magyarországon működő külképviseleteivel intézte a politikai, gazdasági és kulturális ügyeket. A jelzett országokban lévő magyar külképviseletek politikai, gazdasági és kulturális kérdésekben történő irányítását, a hazautazó magyar követek fogadását és a visszautazók kísérését. A Szovjetunió Osztályához a Szovjetunióval kapcsolatos ügyek tartoztak, a Közép-európai Népi Demokráciák Osztályához pedig a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország és Csehszlovákia. A Délkelet-európai Népi Demokráciák Osztályának a feladata a Romániával, Bulgáriával és Albániával kapcsolatos ügyek voltak. A Távol-keleti Osztály Kínával, Koreával, Vietnammal és Mongóliával foglalkozott. A KGST önálló referatúraként működött, amelynek feladata a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsával kapcsolatos külügyi feladatok elvégzése és az ezekben a kérdésekben illetékes szervekkel az állandó kapcsolat fenntartása. A Nemzetközi

52 A Távol-keleti Osztály Félix Pál vezetésével, összesen négy fővel működött.

53 A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa a közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködésének szervezete volt a hidegháború alatt. 1949. január 25-én Moszkvában alakult meg szovjet kezdeményezésre. Alapító tagjai voltak: a Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország és Románia. 1950-ben csatlakozott a Német Demokratikus Köztársaság, majd 1962-ben Mongólia, 1972-ben Kuba, hat évvel később Vietnam. Jugoszlávia társult tagországa volt a KGST-nek. A Tanács a Budapesten, 1991. június 28-án tartott utolsó ülésén döntést hozott a feloszlatásáról, és a szervezet 1991. szeptember 24-én megszűnt.

Szervezetek Ügyei az 1950. évi tervezetben még külön referatúraként szerepelt. Feladata 1951-ben a nemzetközi szervezetekben és értekezleteken a magyar részvétel szabályozása, a nemzetközi értekezletekre kiküldött magyar delegátusok utasításokkal való ellátása, és az ezzel kapcsolatos problémák egyeztetése a baráti országokkal. Az ösztöndíjasokkal foglalkozó szervezeti egység feladata a baráti országokban tanuló ösztöndíjasok[54] helyzetének és fejlődésének figyelemmel kísérése, a külképviseletek ez irányú munkájának az irányítása.

A „B" (tehát a II. számú) Politikai Főosztály (Kutas Imre főosztályvezető-helyettes) irányításával működött az Angolszász és Latin-amerikai Osztály,[55] az Európai Kapitalista Országok I. Osztálya,[56] az Európai Kapitalista Országok II. Osztálya,[57] a Közel- és Közép-Kelet Osztálya.[58] Önálló referatúrák voltak a Külföldi Magyarok Referatúrája[59] és a Kapitalista Országok Gazdasági Referatúrája.[60]

A II. Területi Főosztály feladata az angolszász országokkal (USA, Nagy-Britannia), valamint a latin-amerikai országokkal,

54 Az MDP Titkársága 1949. január 19-i ülésén fogadta el az addig a külföldi ösztöndíjakról döntő Ösztöndíjtanács 1949. február végi megszüntetését és a nyugati ösztöndíjasok számának tíz főre csökkentését.

55 Az Angolszász és a Latin-amerikai Osztályt Szarka Károly vezette, aki mellett két amerikai (USA), három angol és egy dél-amerikai előadó dolgozott, akiknek a munkáját három gépíró és egy hivatalsegéd segítette.

56 Az Európai Kapitalista Országok I. Osztálya Fáy Bori vezetésével működött két francia, két olasz, egy belga, egy holland és egy svájci előadóval, akiknek a munkáját három gépíró segítette.

57 Az Európai Kapitalista Országok II. Osztályán Kolozs Márta vezetése alatt egy svéd, egy finn, két osztrák, egy jugoszláv és görög nyelvet ismerő előadó dolgozott, két gépíró segítségével.

58 A Közel- és Közép-Kelet Osztályát Herendi József vezette egy Törökországgal, egy Izraellel és Egyiptommal *[sic!]*, egy Indonéziával, Pakisztánnal és Indiával foglalkozó előadó segítségével, akik mellett két gépíró és egy hivatalsegéd dolgozott.

59 A referatúrán Bajnok József dolgozott.

60 A Gazdasági Referatúrán Hárs Ernő egy gépíró segítségével végezte a munkát.

Franciaországgal, Olaszországgal, Belgiummal, Hollandiával, Svájccal, Spanyolországgal, Finnországgal, Svédországgal, Norvégiával, Dániával, Ausztriával, Jugoszláviával, Görögországgal, Törökországgal, Izraellel, Egyiptommal, az arab országokkal, Iránnal, Pakisztánnal a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok figyelemmel kísérése. Ezen országok fejlődésének és nemzetközi kapcsolatainak állandó és rendszeres tanulmányozása. A főosztályhoz tartozó országoknak Magyarországon működő külképviseleteivel a felmerülő ügyek intézése. A jelzett országokban lévő magyar külképviseletek politikai, gazdasági és kulturális kérdésekben történő irányítása. A hazautazó magyar követek fogadása és a visszautazók kísérése. Az Angolszász Osztályhoz az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a dél-amerikai országok tartoztak.

Az I. Európai Kapitalista Országok Osztályához Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Svájc és Spanyolország tartozott. A II. Európai Kapitalista Országok Osztálya Finnországgal, Svédországgal, Norvégiával, Dániával, Ausztriával, Jugoszláviával és Görögországgal kapcsolatos ügyeket intézte. 1950-ben és 1951-ben tehát Jugoszláviát kapitalista országnak minősítették a Külügyminisztériumban. A Közel- és Középkeleti Osztályhoz Törökország, Izrael, Egyiptom és az arab országok, valamint Irán, Pakisztán és Afganisztán tartozott.

A Külföldi Magyarok Referatúrájának feladata az imperialista országokban élő magyarok helyzetének megismerése, állandó figyelemmel kísérése és a közöttük folytatandó felvilágosítómunka irányítása volt.

Az Igazgatási Főosztály a Külügyminisztérium adminisztratív ügyeit intéző szerve volt, amely kapcsolatot tartott a belügyi szervekkel és gondoskodott a minisztérium épületének biztonságáról. Az Igazgatási Főosztályt ekkor Szarvas Pál[61] főosztály-

61 Szarvas Pál részt vett a spanyol polgárháborúban. Az ÁVH I. Hálózati Főosztálya Külső Hírszerzési Osztályának vezetője volt. Közvetlenül irányította a koncep-

vezető vezette, helyettese Márkus Dezső volt. A főosztály feladatát a következő osztályokkal és csoportokkal látta el: Műszaki Osztály, Útlevél Osztály, Rejtjel Osztály, Futár Iroda, Telefonközpont, Ügykezelési Csoport a központi kiadóval, a központi postabontóval és központi irattárral. A Tudakozó és Portaszolgálat.

A Műszaki Osztály biztosította a Külügyminisztérium és a külképviseletek közötti rádió-összeköttetést. A Telefonközpont látta el a Külügyminisztérium hálózatának kapcsolásait, házi és helybeli vonalon, valamint interurbán.

Az Útlevélosztály feladata volt a Külügyminisztérium kihelyezendő beosztottai diplomata- és szolgálati útleveleinek a kiállítása, illetve útlevélügyekben a külképviseletekről befutó ügyeket továbbította a megfelelő társhatóságokhoz. Az osztály vezetője[62] személyesen tartott kapcsolatot az ÁVH[63] Útlevélosztályával és valamennyi társminisztériummal.

A Rejtjel Osztály feladata volt a Külügyminisztérium bizalmas anyagainak rejtjelezés útján való közlése a külképviseletekkel, valamint nyílt táviratok szétosztása a központ szervezeti egységei között és elküldése a külképviseletekre, illetve a kódkészítés.

A Futár Iroda működtette a futárszolgálatot, amely ellátta a politikai és adminisztratív posta szállítását a minisztérium és a külképviseletek között. Az Ügykezelési Csoport iktatta, szétosztotta, bontotta, kézbesítette a minisztérium bizalmas és szigorúan bizalmas iratait.

ciós perek vádlottjainak kihallgatását. 1950-ben a Külügyminisztériumba helyezték át, ahol az Igazgatási Főosztályt vezette. 1954-től a Koreai Népköztársaságban nagykövet volt. Vö. A. Sajti Enikő: Egy kommunista káder a külügyben 1945–1948: Rex József. http://www.forrasfolyoirat.hu/0907/sajti.pdf, 2010. február.

62 Ekkor Szaplonczai Gyula volt az osztály vezetője.

63 Államvédelmi Hatóság. Előzménye az 1945. februárban létrehozott Politikai Rendészeti Osztály, amelyet 1946-ban a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályává szerveztek át.

Az Ügykezelési Csoport feladata volt a minisztérium és a társminisztériumok között a posta kézbesítése. A Postabontó bontotta a minisztérium összes beérkező postáját. Szétosztotta az anyagot nyílt, bizalmas vagy szigorúan bizalmas iktató részére. A Tudakozó és Portaszolgálat feladata a minisztérium ügyfélforgalmának az ellenőrzése és az épületbe való beengedése, valamint az érdeklődő felek felvilágosítása.

A politikai államtitkári intézmény mellett felállították a Külügyminisztériumban is az Államtitkárságot, az államtitkár Boldizsár Iván[64] volt. Felügyelete alá tartozott a Tájékoztatási Főosztály és Protokoll Osztály. Boldizsár Iván titkára Hlinyánszki Valéria volt, akinek a munkáját két fő segítette.

A Tájékoztatási Főosztályt főosztályvezető-helyettes vezette – ekkor Száll József[65] –, akinek közvetlen irányítása alá tartozott a Külföldi Tájékoztatási Osztály, a Belföldi Tájékoztatási Osztály, a Dokumentációs Osztály, a Fordító Iroda és a sokszorosító. A politikai államtitkártól és az államtitkártól strukturálisan függetlenül működött a Pártiroda és a Szakszervezet.

A Tájékoztatási Főosztály feladata négy fő területre terjedt ki: A magyarországi hivatalos szervek, sajtó, rádió, társadalmi

64 Boldizsár Iván (1912–1988) a második világháborúban katonaként orosz fogságba esett. A Nemzeti Parasztpárt tagja volt. Részt vett a párizsi béketárgyalásokon a magyar küldöttség munkájában, és 1950-től a Külügyminisztérium államtitkára. Az Országos Béketanács alelnöke 1960-tól. 1984-ben a Nemzetközi Pen Club választotta elnökévé.

65 Száll József (1921–2004) diplomata, kommunista, Kádár János bizalmasa 1970-ig. 1945-ben rövid ideig a *Szabad Nép* munkatársa, majd 1945. június 1-jétől – a kommunista párt, és kimondottan Kádár János ajánlására – a Külügyminisztériumba került szerződéses előadóként. 1946-ban a Béke-előkészítő Osztályon miniszteri segédtitkár. 1946. szeptembertől a berni követségen dolgozott 1950. szeptemberig követségi másodtitkárként. Ezután a Külügyminisztériumban a Tájékoztatási Főosztály helyettes vezetője, majd 1956. áprilistól 1958. szeptemberig a pekingi nagykövetség tanácsosa volt. 1959–1960 között a párizsi magyar UNESCO-képviseletet, majd 1960–1962 között a dzsakartai nagykövetséget irányította. 1962–1970-ben volt Magyarország római képviseletének a vezetője (1964-től nagykövet rangban), majd 1970-ben hazarendelték, ő azonban családjával együtt politikai menedékjogot kért Olaszországban.

szervezetek tájékoztatása külpolitikai kérdésekről, az ehhez szükséges anyag gyűjtése és kidolgozása. A külföldi országok hivatalos szervei, sajtó, társadalmi szervezetek és széles néptömegek részére tájékoztatási anyag gyűjtése, feldolgozása és kiadása. Információk beszerzése és háttéranyagok készítése a Magyar Népköztársaság politikai, gazdasági és kulturális fejlődéséről, illetve a magyar kormány állásfoglalásainak előkészítése egyes nemzetközi kérdésekről. Harmadrészt közreműködés a külföldi országok (különösen a baráti országok) gazdasági és kulturális fejlődésének Magyarországon való megismertetésében (kiállítások, előadások, kulturális rendezvények) az illetékes területi főosztállyal együtt. Együttműködés a Népművelési Minisztériummal,[66] Kultúrkapcsolatok Intézetével,[67] a Magyar Tudományos Akadémiával, társadalmi és tömegszervezetekkel, Országos Sporthivatallal.[68] Ezenkívül a külpolitikai és nemzetközi kérdésekről szóló cikkek és dokumentáció gyűjtése.

A Külföldi Tájékoztató Osztály Vályi Gábor[69] vezetésével működött és irányítása alatt 15 fő dolgozott. Az osztály feladata volt a külföldre menő propagandaanyagok előállítása és kikül-

66 Révai József miniszter nyitotta meg a Minisztériumot 1949. szeptember 26-án. Kitűzött célja a kommunista ideológia és értékrend terjesztése volt.

67 A Kultúrkapcsolatok Intézete felállításáról az MDP 1949. május 30-án hozott határozatot, amely tulajdonképpen 1949 nyarán létre is jött. Az intézet a népművelési és a külügyminiszter közös felügyelete alatt működött, egyfajta háttérintézményként funkcionált. Feladata a külföldi kulturális kapcsolatok ápolása volt, elsősorban baráti országokkal.

68 1948-ban alakult meg az Országos Sporthivatal, amelyet 1951-ben átszerveztek Országos Testnevelési és Sportbizottsággá, amely 1956-ban beolvadt a Művelődési Minisztériumba.

69 Vályi Gábor (1922–2003) a Külügyminisztérium munkatársa volt 1955-ig, majd a Corvina Kiadó irodalmi vezetője 1962-ig. Ezután a Kulturális Kapcsolatok Intézetének osztály-, majd főosztályvezetőjeként dolgozott. 1971. júliustól az Országgyűlési Könyvtár igazgatóhelyettese, majd 1972. január 1-jétől igazgatója volt. 1977-től a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalmi Szekciójának elnöke lett. 1979–1989 között az Országos Könyvtári Tanács elnökeként tevékenykedett.

dése követségekre a területi főosztályokon keresztül. Idetartoztak a különböző nagyságú és tartalmú kiadványok, bulletinek, cikkek, kisebb sokszorosított kiadványok, elaborátumok (például az 5 éves terv törvény), a külföldre küldött filmek. A külföldön rendezett kiállítások (dokumentáció, fénykép, film, plakát, könyv) elkészítése, kiszállítása és rendezése. Követségek kérésére a könyvek és propagandaanyagok kiküldése. A külföldi sajtó magyarországi képviselőivel a kapcsolattartás, a tájékoztató anyagok összeállítása és kiküldése a külképviseleteknek az illetékes területi főosztályokon keresztül.

A Belföldi Tájékoztatási Osztály nyolc fővel végezte a napi munkát. Feladatuk a napi összefoglalók készítése a nemzetközi politikai eseményekről, a magyar sajtó tájékoztatása és a rádió tudósítása a külpolitikai eseményekről. A kommünikék kiadása és kapcsolattartás az MTI-vel, illetve a *Külpolitikai Szemle* kiadása.

A Dokumentációs Osztály[70] ekkor 14 fővel működött. Az osztály feladata volt a nemzetközi politikai események gyűjtése a különböző országok napilapjaiból és folyóirataiból, valamint azoknak az újságcikkeknek a gyűjtése, amelyek Magyarországról szóltak. A Dokumentációs Osztályhoz tartozott a könyvtár, valamint a napilaparchívum, ahol a Külügyminisztériumba érkező napilapok voltak megtalálhatók.

A Protokoll Osztály ekkor tíz fővel[71] működött. Az osztály feladata volt a külföldi követek agrément-ügyeinek intézése. Megbízólevelek átadásának, hivatalos látogatások előkészítése, illetve szervezése. Diplomáciai vonatkozású magyar rendezvények előkészítése. A követségek rendezvényeinek előkészítésében való segédkezés. Magyar állampolgárok külföldi és külföldi

70 Jánosi Marianne vezetésével.

71 Kemény Ferenc vezetésével négy előadó, egy iratkezelő, két gépíró és két hivatalsegéd dolgozott. Két előadó a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ügyeit, két előadó a kapitalista országok ügyeit intézte.

állampolgárok magyar kitüntetéseinek intézése. A budapesti Diplomáciai Testület tagjai számára vízum-, adó-, vám-, lakás- és élelmiszerügyeinek intézése.

A Garázst vagy Gépkocsi Irodát ekkor Illés Sándor vezette, aki mellett 21 fő dolgozott. Az iroda felügyeletet gyakorolt a központi és a külképviseleti gépkocsik felett. A gépkocsik üzemben tartásával kapcsolatos rendeletek értelmében különböző statisztikai kimutatásokat, nyilvántartásokat készített. Elvégezte az üzemanyag és egyéb eszközök beszerzését, ellenőrizte a gépkocsik felhasználását és a gépkocsivezetők munkáját. Műszakilag ellenőrizte a központban lévő 14 személygépkocsit, egy tehergépjárművet és egy motorkerékpárt.[72]

Az 1951. évi külügyminisztériumi struktúra szerint a külügyminiszter közvetlen irányítása alá a személyzeti, ellenőrzési, tanulmányi, jogi és konzuli, valamint gazdálkodási területek tartoztak. A politikai államtitkár irányításával működött a két területi főosztály (I. és II. Politikai Főosztályok néven), amely a szorosan vett szakmai munkát végezte, illetve az adminisztratív feladatokat külön főosztály, az igazgatási főosztály látta el. A külügyminisztériumi államtitkár irányításával történt a belföldi és külföldi tájékoztatás, az archiválás, a protokoll és a gépjárművekkel kapcsolatos tevékenység. Így megvalósult a Külügyminisztérium horizontális (területi elven alapuló főosztályok) és vertikális (a területi főosztályok munkáját segítő funkcionális és kisegítő főosztályok, osztályok) szervezeti átalakítása, amely a mai magyar Külügyminisztérium struktúrájának az alapjául is szolgált. 1951-ben a magyar Külügyminisztériumban – a külföldi szolgálat nélkül – 395 fő dolgozott. Az 51 vezető beosztású tisztviselő közül negyvenegy

72 Vö. 4. táblázat, a tanulmány végén.

férfi és tíz hölgy volt. Emellett az ügykezelők között is nem kevés számú női dolgozót találunk.[73]

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy az 1945 és 1950 között zajlott belpolitikai változások nagymértékben befolyásolták a magyar Külügyminisztérium szervezeti felépítését, kisebb mértékben pedig Magyarország nemzetközi kapcsolatai is hatással voltak a struktúrára.

Az 1945-ben újjászervezett magyar Külügyminisztérium a két világháború közötti szervezeti felépítést követte. A Külügyminisztérium jogi vonatkozásainak háttérbe szorulását jelzi, hogy míg 1944-ben négy osztály foglalkozott nemzetközi jogi vonatkozású ügyekkel, addig 1945 elején egyetlen jogi csoport felállítására került sor. 1946 elejére elkészült a Külügyminisztérium új ügybeosztása, amely továbbra is a vertikális struktúra alapkoncepción alapult. 1947. januárban a párizsi békekonferencia Magyarországra vonatkozó tárgyalásainak befejezése és a békeszerződés közeli aláírása a minisztérium szervezetében is változásokat hozott. 1948-ban nemcsak a minisztérium struktúrájában és személyi állományában, hanem épületeinek tekintetében is változás történt. A Külügyminisztérium a Szabadság tér 15. és a Géza utca 2. szám alatti épületekből a Mónus Illés rakpart – ma Bem rakpart – 47. szám alatti épületbe költözött át. 1949-ben készítették elő a Külügyminisztérium horizontális – a területi elven alapuló – és vertikális – az egyes területi főosztályok rendszeréhez kapcsolt szakmai és a kisegítő szerkezetű – átszervezését. 1951. január elején történt meg az átszervezés, amelynek során kiformálódott a Külügyminisztérium 1951. évi struktúrája, amely a mai külügyi hivatal szerkezetének egyes elemeit már magában hordozta.

Reményeink szerint a megkezdett munkát tovább folytatva sikerül feltárnunk a magyar Külügyminisztérium további, 20. századi történetét.

73 Vö. Nagy–Sáringer 2007, 75–83.

1. táblázat. A Külügyminisztérium szervezeti egységei és vezetői, 1945. december

Szervezeti egység	**Vezető**
Külügyminiszter	Gyöngyösi János
Miniszter Kabinetje	Pődör László
Nemzetközi Jogi Tanácsadó	Sebestyén Pál
Fegyverszüneti Osztály	Pokorny Hermann
Politikai Csoport	Nem volt vezetője
Békeelőkészítő Osztály	Kertész István/Khul Lajos (osztályvezetők)
Politikai Osztály	Blaskovich Miklós/Vájlok Sándor
Sajtóosztály	Keszthelyi Nándor
Kulturális és Tudományos Osztály	Czinkótszky Jenő
Gazdaságpolitikai Osztály	Perényi-Lukács György
Nemzetközi Munkaügyi Osztály (Szociálpolitikai Osztály)	Tóth Béla
Okmánytár, Levéltár és Könyvtár	Radisics Elemér
Adminisztratív Alcsoport	Sebestyén Pál
Elnöki Osztály	Szelle Lajos (1945. novemberig), majd Kvassay László
Protocole	Nincs vezetője
Rejtjelosztály	Ujfalussy Béla
Számvevőség	Kovács Pál
Házipénztár	Erdélyi József
Főigazgatói Iroda	?
Futáriroda	Dudás Ferenc
Fordító Iroda	Göllner Aladár
Ellátási Osztály (ekkor a feladatait a Beszerzési Csoport látta el)	Hup Imre
Jogi Alcsoport	Szondy Viktor
Jogi Osztály	Morlin Ervin
Konzuli Igazgatási Osztály (ekkor a Jogi Alcsoporton belül működött)	Szondy Viktor
Külföldi Magyarok Ügyeit Intéző Osztály	Papp Gábor
Hadifogoly Iroda	Miske-Gerstenberger Jenő
Útlevélügyi Iroda	Polonyi Rezső

2. táblázat. A Külügyminisztérium szervezeti egységei és vezetői, 1946. február 1.

Szervezeti egység	**Vezető**
Külügyminiszter	Gyöngyösi János
Miniszter Kabinetje	Pődör László
Politikai Osztály	Nem volt vezető, a két helyettes vezető: Szakasits György és Heltai György
Békeelőkészítő Osztály	Kertész István
Békeelőkészítő Bizottság	Sebestyén Pál
Sajtóosztály	Keszthelyi Nándor (politikai vezető) és Mészáros István (adminisztratív vezető)
Fegyverszüneti Osztály	Pokorny Hermann
Adminisztratív vezető	Nem volt
Elnöki Osztály	Kvassay László
Fordító Iroda	Pontsy Jenőné
Költségvetési Osztály	Fekete Ervin
Kulturális Osztály	Czinkótszky Jenő
Főigazgatói Iroda	Balinski-Csopecz Bronislav
Protocole	Ekkor még nem volt vezetője, majd Rubido-Zichy Iván lesz
Nemzetközi Munkaügyi Osztály	Tóth Béla
Futáriroda	Dudás Ferenc
Gazdasági Osztály	Czikann-Zichy Móric helyettes vezető
Levéltári és Tudományos Osztály	Radisics Elemér
Beszerzési Csoport	Hup Imre
Rejtjel Osztály	Ujfalussy Béla
Külföldi Magyarok Gondozását Ellátó Osztály	Papp Gábor
Jogi Csoport	Szondy Viktor
Jogi Osztály	Morlin Ervin
Utazási és Útlevél Osztály	Polonyi Rezső
Hadifogoly Osztály	Miske-Gerstenberger Jenő
Számvevőség	Kovács Pál
Házipénztár	Thay György

3. táblázat. A Külügyminisztérium szervezeti egységei és vezetői, 1948. augusztus

Szervezeti egység	**Vezető**
Külügyminiszter	Rajk László
Politikai államtitkár	Berei Andor (novembertől)
Államtitkár	Boldizsár Iván (novembertől)
Miniszter Kabinetje	Mód Péter
Politikai Osztály	Beck János
Elnöki Osztály	Páris László
Elnöki Csoport	Forgács Egon
Főigazgatói Iroda	Balinski-Csopecz Bronislav
Fordító Iroda	Göllner Aladár
Gondnoki Hivatal	Kovács János (valószínűleg)
Sajtóosztály	Szász Béla (helyettes vezető)
Protokoll Osztály	Czinkótszky Jenő
Gazdaságpolitikai Osztály	–
Kulturális és Tudományos Osztály	Sőtér János
Szociálpolitikai Osztály	Megyesy László
Nemzetközi Jogi Osztály	Sebestyén Pál
Útlevélosztály	Mészáros István
Személyzeti Csoport	Mód Péter
Gazdasági Csoport	Kibédy Albert
Költségvetési Alosztály (Házipénztár)	Tahy György
Igazgatási Osztály	Mátrai Tamás
Futáriroda	Lendvai László
Rejtjelosztály	Ujfalussy Béla

4. táblázat. A Külügyminisztérium szervezeti egységei és vezetői, 1951. január 1.

Szervezeti egység	**Vezető**
Külügyminiszter	Kállai Gyula
Miniszter Titkársága	Kovács László
Személyzeti Főosztály	Zsatkulák Nándor
Tanulmányi Csoport	Egri Géza
Jogi-Konzuli Osztály	Pulai Gábor

Gazdasági Hivatal	Szipka József
Ellenőrzési Osztály	Bárány Vencel
Költségvetési Osztály	Mátlé János
Központi Könyvelési Csoport	Török Bálint
Külföldi Könyvelési Csoport	Takács László
Gazdasági Osztály	Bajza Sándor
Géptávíró Iroda	–
Étkezde	Molnár István
Politikai államtitkár	Berei Andor
Politikai Államtitkár Titkársága	Konrád Edit
Igazgatási Főosztály	Szarvas Pál
Műszaki Osztály	Vass Jolán
Útlevél Osztály	Szaplonczai Gyula
Rejtjel Osztály	Endrényi Rudolf
Futár Iroda	Feleki Ottó
Telefonközpont	Schmidt Istvánné
Ügykezelési Csoport és a Központi Irattár	Fodor István
Tudakozó és Posta	Tomsics Antal
Politikai Főosztály	Sík Endre
(A) Területi Főosztály	Rózsa Irén
Szovjetunió Osztálya	Zsombor János
Közép-európai Népi Demokráciák Osztálya	Farkas Mihályné
Délkelet-európai Népi Demokráciák Osztálya	Mányik Pál
Távol-keleti Osztály	Félix Pál
KGST Referatúra	Konduktorov Leó
Nemzetközi Szervezetek Ügyei	Kürti György
Ösztöndíjasok	Szemerédi Tibor
(B) Területi Főosztály	Kutas Imre
Angolszász és Latin-amerikai Országok Osztálya	Szarka Károly
Európai Kapitalista Országok Osztálya	Fáy Bori
Európai Kapitalista Országok Osztálya	Kolozs Márta
Közel- és Közép-Kelet Osztály	Herendi József
Külföldi Magyarok Referatúrája	Bajnok József
Kapitalista Országok Gazdasági Referatúrája	Hárs Ernő
Államtitkár	Boldizsár Iván
Államtitkár Titkársága	Hlinyánszki Valéria

Tájékoztatási Főosztály	Száll József
Külföldi Tájékoztatási Főosztály	Vályi Gábor
Belföldi Tájékoztatási Főosztály	Medve Zsigmond
Dokumentációs Osztály	Jánosi Marianne
Protokoll Osztály	Kemény Ferenc
Fordító Iroda és Sokszorosító	Dienes Gedeon
Garázs és Gépkocsi Iroda	Illés Sándor

Források

A magyar Külügyminisztérium szervezete 1945. április. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-a-IV-7-1945. 31. doboz.

Miniszteri utasítások, körrendeletek, tájékoztatók, határozatok, felhívások, körlevelek. Külügyminisztérium Könyvtára (KK KÜM) 1946. 1218/1-1946.

Irodalom

Nagy, László J.-Sáringer, János 2007: Les femmes dans la diplomatie de la Hongrie du XXe siècle. In *Femmes et relations internationales au XXe siècle.* Sous la direction de Jean-Marc Delaunay et Yves Denéchère, Paris, Sorbonne Nouvelle, 75-83.

A. Sajti Enikő 2010: *Egy kommunista káder a külügyben 1945-1948: Rex Jozsef.* http://www.forrasfolyoirat.hu/0907/sajti.pdf, 2010. február.

Sáringer János 2012.: *Mozaikok a magyar Külügyminisztérium történetéből (1944-1951).* http://www.grotius.hu/doc/pub/RSSTJE/2010_74_saringer_janos_mozaikok.pdf, 2012. december 10.

Sáringer János 2013: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945-1950.* Budapest, Négy Árboc Kiadó.

T. Varga György (szerk.) 2007: *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzőkönyvei 1953-1956.*, II. A MOL segédletei 18/2. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

T. Varga György (szerk.) 2008: *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzőkönyvei 1948-1953. III.* A MOL segédletei 18/3. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Vincenti Gusztáv-Gál László (szerk.) 1946: *Magyar Törvénytár 1943-45. évi törvénycikkek*. Budapest, Franklin Társulat, 73-77.

IVÁNFI MIKLÓS

KERTÉSZ ISTVÁN ÉS A BÉKEELŐKÉSZÍTŐ OSZTÁLY

Adalékok a magyar béke-előkészítés historiográfiájához és külügyi szolgálatunk erőfeszítéseinek értékeléséhez

Kertész István, a koalíciós korszak egyik legfelkészültebb magyar diplomatája, a magyar béke-előkészítés adminisztratív vezetője, 1946 májusában bizalmas levélben fordult barátjához és kollégájához, Sebestyén Pálhoz. Sorait mint a Párizsban tartózkodó magyar delegáció főtitkára vetette papírra, elkeseredett hangvétele pedig korfestő jellegzetességekkel bír:

„Kedves Pali! Legbizalmasabban szeretnék Előtted felvetni egy, már szóban ismételten említett kérdést. Nem lehetne-e engem a békekonferencia előkészítéséből most már kihagyni, és valami nyugalmasabb beosztást, esetleg posztot adni? Megvallom Neked, hogy erősen idegeimre megy az a sötét végzetszerűség, ami rajtunk ül az utóbbi években. Hiába adjuk ki lelkünket és

hiába érünk el időlegesen látszólagos sikereket, utolsó percben a balvégzet mindent elront. A régi rezsimben a korlátolt rövidlátás és önfejűség volt a hiba. Most pedig hogyan lehetne külpolitikánk, amikor a koalícióban egyesült pártokban nincsenek alapvetőleg egyező külpolitikai célkitűzéseik. Aminek minden normális államban külpolitikai téren rutinszerűen kellene történnie, nálunk csak nagy küzdelmek árán, elkésve és legfeljebb részben valósulhat meg. Nem a magyar ügyet tartom reménytelennek, hanem azt, hogy az adott viszonyok között és előfeltételek mellett komoly eredményeket lehessen elérni külpolitikai téren. Nem akarom itteni lesújtó tapasztalataimat is részletezni, de ha csak egy lehetőség van reá, nagyon komolyan kérlek, annak előmozdítására, hogy bízzák a béke-előkészítést Párizsban Auerre, Bedére és esetleg még egy kiküldendő kommunista pártemberre. Ők tudnák tartani a különféle vonalakat és egyúttal személyükben képviselnék a koalícióban részt vevő legerősebb pártokat. Én egyre inkább rájövök, hogy nem érdekelnek a pártok különféle mesterkedései és szempontjai, én a magyar népet mindig mint egy egységes, élő organizmust tekintem, nem tudok pártokat képviselni s így az az érzésem, hogy nincs helyem az egész dologban."[1]

Kertész István megfáradt. Olyan intenzív év állt mögötte és munkatársai mögött, amely bárkit próbára tett volna; ugyanakkor a magyar béke-előkészítést egy fizikailag és szellemileg a végletekig megviselt, erkölcseiben zilált, katonai megszállás alatt álló ország diplomatái, szakértői és tisztviselői vitték végig, méghozzá teljes erőbedobással, de lehetőleg mindig kellő szakmai színvonalon. A magyar békecélokból azonban nem lett semmi. Hamar kiderült: a párizsi békekonferencia a magyar szempontokat nem fogadja be. Gyöngyösi János külügyminiszter magánlevelében kiábrándultságának adhatott hangot:

1 Kertész István levele Sebestyén Pálnak, 1946. május 25. MNL OL XIX-J-1-g-6-res-Bé.-1946. (Kertész István iratai) 1. doboz.

„A magyar béke ügye nagyon nehezen és eddig minden pozitív eredmény nélkül halad előre. Érvelések itt nem segítenek s az egész játék a nagyszólamú erkölcsi princípiumokkal egyre inkább émelyítő lesz. Az embernek az az érzése, hogy nem egy békekonferencián, hanem valami fegyverszüneti tárgyaláson van, ahol sohasem lehet tudni, hogy azok mikor szakadnak meg és veszik át megint a fegyverek, és pedig az eddigieknél is rettenetesebb fegyverek a szót. Egyénileg itt mindenki magas erkölcsi piedesztálon áll, de mint államuknak képviselői, együttesen csak a nyers erő és a hatalmi érdek szószólója. Ezért azután a konferencia és főleg a bizottsági tárgyalások legtöbbször alatta vannak egy falusi kupaktanács színvonalán. Azt hiszem, hogy még ezzel az összehasonlítással is csak a kupaktanácsot sértem meg, mert a falusi emberekben – minden önzésük és szenvedélyük ellenére is – több józanság szokott megnyilatkozni. Tehát nyilvánvaló, hogy a fejlődés tempóját nem lehet gyorsítani és nem lehet konferenciákon elhatározni. Úgy látszik, még nagyon sok vajúdásra, megmozdulásra, forrongásra és talán összecsapásra van szükség, amíg ebből a chaosból egy talán szegényesebb és színtelenebb, de mindenesetre egészségesebb és nyugodtabb világ kialakul. Amellett állandóan az az érzésem, aminek előttük kifejezést adtam, hogy a politikusok és diplomaták még mindig a XIX. század eszmevilágában nézik a dolgokat, csak a horizontális problémákat látják, és szem elől tévesztik az egyre jobban kibontakozó vertikális társadalmi erőket."[2]

Gyöngyösi és Kertész sorai – legújabb történeti irodalmunk[3] szerint – helyesen éreztek rá arra a tényre, hogy a párizsi békét csakúgy, mint trianoni elődjét, nagyhatalmi szempontok alapján fogalmazták meg, a térség különböző – történelmi, politikai, gazdasági, etnikai – adottságainak figyelembevétele nélkül. Úgy tűnik, a magyar diplomácia játéktere meglehetősen korlátozott volt, bizonyos kérdésekben pedig szinte nem is volt moz-

2 Gyöngyösi János levele Dr. Wittmann Ernőnek. 1946. szeptember 7. MNL OL XIX-J-1-c-315-Konf.-1946. (Magyar békedelegáció) 24. doboz, 529-530.

3 Fülöp 1994; Romsics 2006.

gásterünk. Felvetődhet – és történeti irodalmunkban többször fel is vetődött már – a kérdés: biztos, hogy csak e nemzetközi tényezőknek volt szerepük a párizsi békeszerződés megszületésében? Nem lehetséges, hogy valamit mi rontottunk el?

Alábbiakban a magyar béke-előkészítés csupán néhány – e kérdésekre talán választ kínáló – aspektusát kísérlem meg bemutatni. Kertész István személye ebből a szempontból fokozottan érdekes lehet, hiszen úgy tűnik, nemcsak kollégáival, de a politikusok nagy részével is meg tudta találni a közös hangot. Mivel a szakirodalmi megközelítést tartom minden bevezető jellegű tanulmány legjobb megoldásának, így elsőként röviden felvázolom a magyar béke-előkészítés – benne a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya – historiográfiáját, majd bemutatom béke-előkészítő tevékenységünk legfontosabb mozzanatait. Dolgozatom 1946 őszéig vizsgálja tüzetesebben az osztály működését, és már itt érdemes kiemelni: a nemzetközi kontextusról e helyütt teljesen le kellett mondanom. Kutatásom során elsődleges forrásbázisként a Külügyminisztérium vonatkozó iratállományait igyekeztem feltárni, melyeket napjainkban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őriz. A Békeelőkészítő Osztály iratanyaga szerencsésen fennmaradt, így kutatásaimban erre támaszkodhattam.

I.

Az 1947-es párizsi békeszerződés – trianoni előképéhez hasonlóan – talán egyetlen pozitívuma hazánk számára az ország 1944. március 19-én elvesztett szuverenitásának visszanyerésében ragadható meg.[4] Mind a területi, mind a politikai rendezés

4 E gondolatot Pritz Pál Trianonnal kapcsolatban fogalmazta meg kitűnő tanulmányában, de teljesen áll Párizsra is. Lásd Pritz 1995.

mérhetetlen kiábrándulást idézett elő a hazai – és határon túli magyar – közvéleményben, a visszaszerzett szuverenitás pedig csupán papíron létezhetett, hiszen az 1947. májusi kormányválság, majd a fordulat éveinek belpolitikai viharai az ország önállóságát, sajátos politikai arculatát szinte egyik napról a másikra sodorták el, és olvasztották Magyarországot a moszkvai mintára uniformizált keleti tömb sivár valóságába. A párizsi békeszerződés tehát nem a demokratikus kibontakozás kezdete lett, hanem – amint attól Bibó István tartott 1945 októberében[5] – az amúgy is válságoktól tépázott fiatal magyar demokrácia rövid haláltusájának katalizátora.

Párizs mindazonáltal a magyar történelem fontos fordulópontjaihoz tartozik, amelynek kiérlelt és arányos tanulmányozása megkerülhetetlen modern kori históriánk szempontjából. Ennek ellenére hazai emlékezetkultúránkban sajátos felemásság tapasztalható: a párizsi békeszerződés sokáig mint Trianon kisebb jelentőségű utóda volt jelen közgondolkodásunkban. Trianon a magyarság 20. századi önképének szerves részévé vált, ugyanez Párizsról nem mondható el. Ennek több oka lehet. Az 1920-as béke értékelésében – már csak az időbeli elsőbbség okán is – korábban alakulhatott ki az a kellő történeti távlat, amely minden elfogulatlan vizsgálódás fontos előföltétele. Ráadásul a minden történeti-nyelvi-etnikai adottságot figyelmen kívül hagyó területi rendelkezések olyan mérhetetlen megdöbbenést és aggodalmat váltottak ki, amelyre a magyar társadalom nem volt felkészülve. 1947-ben ez a „meglepetésfaktor" már nem volt ennyire meghatározó. A spontán szerveződő és párhuzamosan államilag is fenntartott, sötét tónusú Trianon-legendárium, a revíziós gondolat és az irredentizmus mind meghatározta a közbeszéd – valamint a politikai cselek-

5 Bibó 1981, 39.

vés – főbb irányait egészen 1945-ig. Majd 1948-tól a pártállam e témakört is tabunak tekintette. Az egész Trianon-problematika azért búvópatakként tovább élt mind a Rákosi-, mind a Kádár-korszak éveiben, igaz, a hivatalos, állami felszín alatt – vagy csak nagyon ritkán lépve be a társadalmi nyilvánosságba. A rendszerváltás után ezeket az elfojtott sorskérdéseket is ki kellett beszélni, és ez változó színvonalon, általában a tudományos kutatások addigi eredményeinek negligálásával mehetett végbe. Ami viszont bizonyos: az 1989 utáni frissebb légkörben is Trianon járt jobban párizsi rokonánál – a fent említett aszimmetria továbbra is fennmaradt.

Történeti irodalmunk a kérdéskörrel az 1960-as, 1970-es évekig komolyan nem foglalkozott. Ez abból a szempontból érthető, hogy a megfelelő történeti távlat minden kiérlelt történeti kutatás alapfeltétele – kortársak csak nagyon ritkán tudják a történeti folyamatokat hűen és arányosan ábrázolni.[6] Ugyanakkor más szempontok is szerepet játszhattak: a kommunista hatalomátvétel után hazai történetírásunkban is kötelező érvényt nyert a szovjet történetírói modell, és a hivatalossá váló marxista–leninista doktrína szorításában más szempontok szinte nem – vagy csak nagyon kis mértékben – érvényesülhettek. A párizsi békeszerződés tárgyalásakor azonban a szovjet külpolitika – hazánk békecéljaira végzetesnek bizonyuló – szerepét nehezen lehetett megkerülni, ezért történeti irodalmunk finoman kerülte a témát.

A párizsi békeszerződés magyar előkészítő munkálataira, ha lehet, még kevesebb figyelem irányult. Pedig az 1943-ban megkezdett, majd 1944 végén újrakezdett magyar béke-előkészítés külügyi szolgálatunk rendkívül izgalmas fejezetét jelenti. Az újjászerveződő Külügyminisztérium kötelékeiben létrehozott

6 Bibó István fent említett elemző munkássága a ritka kivételeket erősíti.

Békeelőkészítő Osztály, valamint annak ifjú, ambiciózus vezetője, Kertész István emberfeletti munkára vállalkoztak, amikor a várható béke előkészítésének adminisztratív irányítását magukra vállalták. 1945 tavaszától megindult a tudományos anyagok gyűjtése, szerkesztése, kiadása, a fontosabb kutatók és kutatóintézetek bevonásával. 1946-ban a Békeelőkészítő Osztály egy része is – a magyar delegáció keretében, Kertésszel együtt – kiutazott Párizsba, segítendő a háttérmunkálatokat. A misszió végül kudarccal végződött: a magyar békecélok egyike sem valósult meg. 1947. február 10-én a magyar békeszerződést aláírták, és lassan a társadalom érdeklődése is alábbhagyott. A Békeelőkészítő Osztály megszűnt, a munkálatokban részt vevő diplomaták nagy része, mint Kertész István, Auer Pál, Szegedy-Maszák Aladár, vagy az ekkoriban már kommunistaszimpatizáns Károlyi Mihály, 1949-re emigrációba szorultak. 1947-től kezdődően amúgy is olyan intenzív politikai változások vették kezdetüket, melynek eredménye a pártállam győzelme, majd a személyi kultusz kiépülése – párhuzamosan pedig a magyar demokrácia felszámolása – lett. A magyar társadalom újabb problémák elé nézett.

1957-ben, a szerződés aláírásának 10. évfordulóján szinte semmilyen formában nem jelent meg történetírásunkban e témakör – igaz, az ország még 1956 hatása alatt állt, a megtorlások, a kommunista restauráció időszakában. 1959-ben azonban megjelenhetett Kassai Géza – az ELTE Lenin Intézetének atyja – néhány történetpolitikai esszéje, amelyek olyan osztályharcos keretben értelmezték Trianont és Párizst, ami a hivatalos politikai ideológia minden sablonos kliséjét felmondta.[7] Kassai szerint a szovjet külpolitika tartós békét és fasizmusmentes világot szeretett volna létrehozni Párizsban, de ez nem

7 Kassai 1959.

sikerülhetett, mivel a tárgyalások során végig kisebbségben volt az „imperialista" államokkal szemben. A magyar szerződés is kedvezőbb lett volna, ha nagyobb a szovjet jelenlét – vélekedett. Hogy a szovjet külpolitika akceptálta volna a magyar békecélokat – ezt az állítást modern történeti irodalmunk teljes mértékben cáfolta. Ugyanakkor Kassai eljárása saját korában nem mondható példátlannak – mint ahogy a fennálló hatalmi érdekeket kiszolgáló történetírás is időről időre bárhol felbukkanhat. Úgy tűnik, tíz évvel később, 1967-ben sem állt készen a hazai történészszakma, hogy a magyar béke-előkészítés átfogó tanulmányozását megkezdje. Az igazi áttörést az 1970-es évek hozták el. Ekkor jelent meg a *Századok* hasábjain Szűcs László forrásközlése, amely Horthy kormányzó 1944-es, Sztálinnak írott levelét ismertette.[8] Ennek kísérőtanulmányában Szűcs röviden érintette az 1943–1944-es magyar béketapogatózásokat, amelyek a későbbi előkészítő munka előképének tekinthetőek. Ezekről Juhász Gyula jelentetett meg magas szakmai színvonalú forrásgyűjteményt 1978-ban, majd összegzést az 1919 és 1945 közötti magyar külpolitikáról.[9]

Az 1974-ben – a Magyar Külügyi Társaság égisze alatt – megindúló *Külpolitika* című periodika rendkívül sokat tett azért, hogy a magyar béke-előkészítés, és elsősorban a párizsi béke, megfelelő szaktudományos értékelés tárgyává válhasson. Ebben úttörő szerepet játszott a fiatal Fülöp Mihály, aki egész tudományos pályafutásának nagy részét e témakörnek szentelte. Egy 1982-es recenziója kifinomultan exponálta a témát.[10] Az 1980-as évek oldottabb politikai–tudományos légkörében jelenhetett meg Balogh Sándor két kiadást is megért, összefoglaló műve, amely a koalíciós korszak külpolitikáját igyekezett bemutatni.

8 Szűcs 1970, 982–989.

9 Juhász 1978. és Juhász 1988.

10 Fülöp 1982.

Mivel maga a korszak tudományos feltárása is ebben az időben kezdődött, Baloghnak nehéz dolga volt: az addig elhallgatott belpolitikai összefüggéseket is rekonstruálnia kellett, és csak ezzel párhuzamosan térhetett rá a külpolitika vizsgálatára. Műve azonban e nehézségek ellenére is elsőként tudósított diplomatáink 1945–1947-es erőfeszítéseiről, valamint a különböző pártok béke-előkészítési tervezeteiről. Témaválasztása ugyan túlmutatott a magyar béke-előkészítés tárgykörén, ugyanakkor igyekezett tárgyilagosan jellemezni azt – természetesen kora lehetőségei és történeti-politikai terminológiája között. Balogh a magyar békedelegáció vezetőjét, Gyöngyösi külügyminisztert csak mérsékelten tartotta alkalmasnak feladata ellátására. Az ideális delegációvezetőt Károlyi Mihály személyében látta volna, akit ugyanakkor a pártok közül csak kevesen támogattak.[11] A Párizsban tartózkodó magyar diplomatákat – név szerint Auert, Szegedy-Maszákot és Kertészt – pedig azért rótta meg, mivel szerinte azok egyoldalúan a nyugati államok felé tájékozódtak, és így elriasztották maguktól a szovjet és jugoszláv küldöttség tagjait.[12]

A rendszerváltás üdítően hatott a korszak kutatására, aminek eredményeként megszülethettek azok a hiánypótló, arányos és kiérlelt feldolgozások, amelyeknek köszönhetően ma már átfogó képet alkothatunk a párizsi békeszerződésről, valamint hazánk koalíciós korszakbeli külpolitikai törekvéseiről.

Fülöp Mihály ez irányú munkásságának betetőzéseként 1994-ben jelentette meg a téma egyik utolérhetetlen összefoglalását *A befejezetlen béke* címmel.[13] Fülöp Mihály elsősorban a második világháborút követő békerendezés nemzetközi kontextusát igyekezett feldolgozni, és széles forrásbázist felvonultató tanulmányában meggyőzően mutatta be a Külügyminiszterek

11 Balogh 1988, 223.

12 Uo. 243.

13 Fülöp 1994.

Tanácsának szerepét a béke-előkészítésben. Munkássága révén először ismerkedhetett meg a szakma – és a szélesebb nyilvánosság – az 1980-as években megnyíló nyugati levéltárak gazdag iratanyagával. Munkájában foglalkozott a magyar Békeelőkészítő Osztállyal is, valamint a magyar béke-előkészítés adminisztratív kereteivel – igaz, korlátozott terjedelemben, de mindenképp úttörő módon és kifogástalan alapossággal. Fülöp Mihály gyakorlatilag megalapozta a későbbi tudományos kutatás lehetséges főbb irányait.

Romsics Ignác újabban megjelentetett monográfiája – *Az 1947-es párizsi békeszerződés* – összegzés gyanánt született.[14] Kötetének nagy erénye, hogy a béketárgyalások szakszerű ismertetésén túl felvázolja nemcsak a második világháborús hadicélokat, de a győztes hatalmak korabeli béketerveit is. Ezen túl a szomszédos államok helyzetét, politikai rendszereiket és békecéljaikat is bemutatja, mely történeti irodalmunkban korábban nem volt meghatározóan jelen. Romsics tehát az egész korabeli politika függvényében vizsgálja témakörét, és így a magyar belpolitikai helyzet ugyanúgy hangsúlyosan jelen van, mint a nemzetközi összefüggések. A magyar Békeelőkészítő Osztály működését is bevonja vizsgálódásai hatókörébe, de könyvének főbb súlypontját – az arányosság elve jegyében – nem ez a témakör alkotja. Mint ahogy Sáringer János forrásgyűjteményét sem, amely az újjászervezett Külügyminisztérium iratanyagaiból válogat jó érzékkel – kötete megkerülhetetlen a témával foglalkozó kutatók számára.[15] Englert György tanulmányai modern külügyi szolgálatunkról szintén jelentősek.[16]

E szaktörténészi kutatásokkal párhuzamosan a magyar béke-előkészítés más formában is bekerült a magyar történeti köz-

14 Romsics 2006.

15 Sáringer 2013.

16 Englert 2010.

gondolkodásba: sorra váltak hozzáférhetővé azon diplomaták, szakemberek visszaemlékezései, akik saját nézőpontjukból igyekeztek számot adni élményeikről, reményeikről, kudarcaikról. A diplomaták közül Kertész István, Auer Pál, Szegedy-Maszák Aladár emlékezéseit[17] rendezték sajtó alá. (Kertész könyvéhez Gyarmati György írt utószót, amely hazánkban talán elsőként vázolta fel Kertész és a Békeelőkészítő Osztály tevékenységét.) De megjelent Rónai András földrajztudós visszaemlékezése is, valamint Kárász Artúr, a kiváló pénzügyi szakember önéletírása.[18] Boldizsár Iván, a sajtócsoport vezetője szintén kiadta visszaemlékezéseit, és így járt el Aurélien Sauvageot is, aki a fordítási munkálatokban játszott kulcsszerepet. Utóbbi sajnos csak 1933-ig vezette magyarországi élettörténetét, műve így is segít kapcsolati hálójának, beállítódásának megismerésében.[19] Károlyi Mihály, a magyar békedelegáció főtanácsadója memoárjából szinte semmit, levelezésének vonatkozó kötetéből annál többet tudhatunk meg szerepéről.[20] Természetesen a műfaji sajátosságokat figyelembe véve, a forráskritikának ebben az esetben fokozottan érvényesülnie kell.

E historiográfiai bevezetőből talán kiderül: a magyar békeelőkészítés adminisztratív keretei, külügyi szolgálatunk ez irányú tevékenysége még kevésbé hangsúlyosan van jelen hazai történetírásunkban. Szakirodalmunk elsősorban – és helyesen – nemzetközi összefüggés-rendszerében igyekszik megragadni a problémakört, és így gyakran a magyar béke-előkészítés egyfajta alárendelt részproblémaként jelenik meg. Ugyanakkor bőséges memoárirodalmunk ellenkező hangsúllyal, a személye-

17 Kertész 1995; Auer 1971; Szegedy-Maszák 1996.

18 Rónai 1993; Kárász 1990.

19 Boldizsár 1982; Sauvageot 1988.

20 Károlyi 2013; Hajdú 2003.

sebb, emberközelibb léptéket mutatja fel. Talán megengedhető: a két elemzési szintet érdemes lenne közelíteni.

II.

Az önálló magyar külügyi szolgálat az 1918-as V. néptörvény rendelkezései szerint alakulhatott meg, nem sokkal a polgári demokratikus forradalom győzelme után. Arculatát nagyban meghatározta az a magasan képzett hivatalnokgárda, amely még a közös Külügyminisztérium szervezeti keretei között szocializálódott. Közismert, hogy 1867 dualista szisztémája a külügyeket is a közösen intézendő területek közé sorolta, ami azt eredményezte, hogy az összbirodalmi, szupranacionális politikai kultúráját régóta ápoló Ballhausplatz egyúttal a magyar diplomácia bölcsője is lett; ráadásul a magyar elem egyre hangsúlyosabbá válásával.[21]

Diplomáciánk első – és talán legnagyobb – kudarcát 1919–1920-ban szenvedte el. Hiába indult meg a magyar béke-előkészítés olyan kiváló szakemberek közreműködésével, mint Praznovszky Iván, Teleki Pál, Lóczy Lajos vagy Cholnoky Jenő, minden erőfeszítés ellenére a trianoni békeszerződés nagyhatalmi konszenzus eredményeként született meg, döntően a vesztes magyar fél érveinek figyelembevétele nélkül. Az 1920-as területi rendezés pedig mérhetetlen elkeseredést, félelmet és dühöt váltott ki a magyar társadalomból – amely amúgy is a háborútól és forradalmaktól elgyötörten próbálta feldolgozni az utóbbi évtized veszteségeit –, és későbbi külpolitikai cselekvésünk főbb vonásait is meghatározta.

21 Pritz 1995, 9–18.

Az 1918–1920-as évek politikai válságsorozatát felváltó ellenforradalmi rendszer külpolitikai orientációjának középpontjába fokozatosan a revíziós gondolat került. Két világháború közötti külpolitikánk a trianoni békeszerződés részleges vagy teljes revíziójának elvi alapjára helyezkedett, amely egyszerre jelentett egyfajta társadalmi nyomáshoz való igazodást, ugyanakkor az irredenta kultusz állami pártolásával e hangulat – belpolitikai okoktól vezérelt – mesterséges fenntartását, szítását. Az 1938 utáni fejlemények, a visszacsatolások, valamint a németorientáció térnyerése és hadba lépésünk e revíziós külpolitika nélkül értelmezhetetlen lenne.

Bárdossy László miniszterelnöksége alatt a korabeli Magyarország elérte legnagyobb kiterjedését. A revíziós politika sikere töretlennek látszott, ugyanakkor az uralkodó körök egy része – leginkább a Bethlen István szellemi holdudvarához tartozó, az angolorientáció irányába elkötelezett csoport – egyre élesebben kezdte érzékelni a Harmadik Birodalom válságtüneteit. E társaság legnagyobb sikerének bizonyosan Kállay Miklós miniszterelnöki kinevezését tarthatjuk. Kállay fokozatosan és a legnagyobb titoktartásban kezdte meg a várható békére való felkészülést. A Külügyminisztérium politikai osztályán kezdetben Szentmiklóssy Andor, majd őt váltva Szegedy-Maszák Aladár vették kézbe a kényes feladatot, és kezdték meg a háttéranyagok összeállítását. E munkálatokba kapcsolódott be Kertész István is.

A német megszállás, valamint Kállay bukása megakasztotta a folyamatot, de 1944 nyarán sikerült újra felvenni az elejtett szálakat. A Faragho vezérezredes által vezetett moszkvai misszió eredményeképp végül is megszületett az előzetes fegyverszüneti egyezmény, azonban a kiugrási kísérlet kudarca a maradék reményeket is elsodorta. A magyar szélsőjobb hatalomra kerülése az ország végső tartalékait is a német katonai célok szolgálatába állította, így az önálló magyar külpolitika utolsó

maradványai is elenyésztek. Szálasi sokéves készülődés után megkezdhette hungarista államának építését – amely egyúttal a magyar államiság maradékainak lebontásával is együtt járt. 1945 tavaszára magyar földön is véget ért a háború.

Az új Magyarország 1944-ben a szovjet megszállás alatt álló területeken kezdett szerveződni. Az 1944 decemberében megalakuló – de még nem demokratikus procedúra alapján választott – Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben létrehozták azt a demokratikusnak gondolt alternatívát, amely a háborús vereségbe rohanó országot a realitások világába igyekezett visszarántani. Az új berendezkedés első külügyminisztere egy korábbi kisgazda képviselő, Gyöngyösi János lett. A Külügyminisztérium először Debrecenben rendezkedett be, majd 1945 áprilisában a kormányzattal együtt a fővárosba költözött. Az állapotok anarchikusak voltak: az ideiglenes, Szabadság téri székház üresen, ablakok nélkül várta új tulajdonosait. A legelemibb munkaeszközök – íróasztalok, székek, írógépek, papír – hiánya gátolta a munka elindítását. Pedig égetően nagy szükség volt a magyar külügyi szolgálat mielőbbi újraindítására, hiszen a szovjet megszállás alatt álló ország nemzetközi kapcsolatai ekkorra szinte kivétel nélkül megszakadtak.

Gyöngyösi kezdetben – ezt Kertésztől tudjuk – bizalmatlan volt a régi külügy embereivel szemben, e tartózkodás azonban idővel elmúlt.[22] Sáringer János hívja fel a figyelmet arra, hogy az új magyar külügyi szolgálat közvetlenül a háború után régi, bár erősen lecsökkent állományával kezdett neki tevékenységének.[23] Ezt később pártdelegáltak egészítették ki. Ráadásul a világháborús emberveszteségeket is pótolni kellett.

22 Kertész 1995, 144.

23 Sáringer 2013, 16.

A béke-előkészítés lehetőleg minél korábbi megkezdésének gondolata 1945 tavaszán a levegőben volt. Gyöngyösi neki is látott, hogy megszervezze minisztériuma keretein belül annak adminisztratív lebonyolításáért felelős egységét: így alakulhatott meg hivatalosan június 1-jén a Békeelőkészítő Osztály. Gyöngyösi kisebb konfliktusba került az ideiglenes kormány miniszterelnökével, Dálnoki Miklós Bélával, aki sérelmezte, hogy e nagy fontosságú terület tudta nélkül, a külügy kötelékében jött létre, utóbb azonban az ellentét tompult.[24] Az osztály vezetője Kertész István lett, kiválasztásában valószínűleg több szempont játszott szerepet. Elsősorban szakmai tapasztalatát kell kiemelnünk. Kertész a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának 1926-os elvégzése után, kisebb ügyvédi praxist követően került a Külügyminisztériumba. 1942-től a bukaresti követség első titkára volt. Több nyugat-európai és amerikai tanulmányúton mélyíthette el szakmai tapasztalatait, nyelvtudását, valamint tudományos-politikai kapcsolatrendszerét. Felkészültségén túl az is hozzájárulhatott kinevezéséhez, hogy nem kompromittálta magát sem a német megszállás, sem a nyilas uralom alatt. Vladár Ervin genfi főkonzulnak így írt erről:

„A Sztójay-kormány alatt kiváltam a politikai osztályból, a Szálasi-kormány alatt megkóstoltam különféle börtönöket s a haditörvényszéket, azután kórházban feküdtem, majd végigcsináltam Budán családommal együtt a 7 hetes ostromot. Március elején kalandos körülmények között Debrecenbe indultam (...)”[25]

24 Lásd Romsics 2006, 105–106.

25 Kertész István levele Vladár Ervinnek, 1945. december 29. MNL OL XIX–J–1–a–152–res–Be.–1945. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz.

Ráadásul az 1943–1944-es béke-előkészítés vezetői közül 1945 tavaszán még csak ő állt rendelkezésre. (Szentmiklóssy Andor és Szegedy-Maszák Aladár Dachauban raboskodtak, de csak utóbbi élte túl a fogságot, így még ő sem tartózkodott Magyarországon.) Kertész viszont az ostrom után egyik tisztviselő társával jelentkezett Budapest ideiglenesen kinevezett polgármesterénél, akitől azt a feladatot kapták, hogy kutassák fel a Szálasi-éra előtti külügyi állományt, és akit lehet, állítsanak munkába.[26]

Ha a fentebbiek Kertész személye mellett szóltak is, volt életének egy kevésbé ismert, de fontos vonulata, amely akár tartózkodásra adhatott volna okot az új hatalom részéről – 1947 után pedig kifejezett hátrányt jelentett volna. Kertész ugyanis nagyon jó kapcsolatokat ápolt katolikus körökkel. Fennmaradtak baráti levélváltásai Shvoy Lajos székesfehérvári püspökkel, amelyből kiderül, hogy a háború befejezése előtt aktívan részt vett a Szent László Társulat tevékenységében.[27] Utóbbi egy 1861-ben alapított karitatív szervezet volt, amely eredetileg a keleti keresztény egyházak megsegítésére alakult, de 1920 után a határon túli magyarságot is igyekezett segíteni. Kertész 1945-től elfoglaltságai miatt ugyan nem tudott részt venni a társaság tevékenységében, de erkölcsi támogatásáról mindig biztosította Shvoyt. Tudomásunk van arról is, hogy megkereste őt Lénárd Ödön az Actio Catholica részéről, és segítségét kérte egy keresztény jogászcsoport működtetéséhez.[28] De fennmaradt az újonnan beiktatott

26 Englert 2010, 207.

27 Shvoy Lajos levele Kertész Istvánnak, 1945. november 19. MNL OL XIX-J-1-g-2-204-Bé.-1945. (Kertész István iratai) 1. doboz. Kertész István levele Shvoy Lajoshoz, 1945. november 21. MNL OL XIX-J-1-g-2-204-Bé.-1945. (Kertész István iratai) 1. doboz.

28 Lénárd Ödön: Pro memoria az Actio Catholica kulturális szakosztálya jogász csoportjának 1946. június 24-i megbeszéléséről. MNL OL XIX-J-1-g-2-422-Bé.-1945. (Kertész István iratai) 1. doboz.

Mindszenty József esztergomi érsek levele is, amelyben külügyi munkára ajánlotta megbízhatónak gondolt ismerősét.[29] Mindszentyvel kapcsolatban könyvében megjegyzi, hogy minden fontosabb kérdésben tájékoztatta az érseket, aki cserébe egyeztette vele a csehszlováki magyarok ügyében tervezett lépéseit.[30]

Kertész osztályán nagyon színvonalas – ugyanakkor rendkívül tarka – társaság gyűlt össze. Említhető Baranyai Zoltán, a *Magyar Szemle* köréhez tartozó, konzervatív-liberális értelmiségi; vagy Balassa Brúnó, a kiváló pedagógus, egyetemi tanár, ciszterci szerzetes. Erős János későbbi miniszter is az osztályt erősítette, de a tudomány világából is érkeztek emberek: Gál István, aki a magyar anglisztika úttörője lett később; Polzovics Iván közgazdász, Ruttkai László orvostörténész, Thirring Lajos statisztikus önmagukban is jól csengő nevek. Szent-Iványi Domokos, talán egyik legjobban képzett diplomatánk is segítette a béke-előkészítést, mint ahogy a kiváló szervező Pásint Ödön, vagy a pártállamban a miniszterségig ívelő karriert befutó református püspök, Péter János. Ács Tivadar Argentínában próbált szerencsét az 1930-as években, de nem járt sikerrel; 1945-ben lépett külügyi szolgálatba. De megtaláljuk az osztály munkatársai között Bölöni Györgyöt is, aki a két háború közötti párizsi magyar emigráció meghatározó tagja, Károlyi feltétlen híve volt. Czebe Jenő, Schultheisz István és Tömössy Ferenc vezérezredesek, valamint Csonka Béla ezredes a katonai vonalat erősítették. Nagybaczoni Nagy Lajos pedig a Skót Misszió kötelékeiből lépett a béke-előkészítés világába. Ujváry Dezső volt isztambuli konzul is csatlakozott az osztályhoz. Az osztály kötelékein túl nagy szerepe volt Sebestyén Pál, Auer Pál és Szegedy-Maszák Aladár erőfeszítéseinek. A sort sokáig lehetne folytatni. A személyi állomány ös-

29 Mindszenty József levele Kertész Istvánnak, 1946. január 31. MNL OL XIX-J-g-1-2-421-Bé.-1946. (Kertész István iratai) 1. doboz.

30 Az egyeztetésekről lásd: Kertész 1995, 92–93.

szetétele azt sugallja, hogy a Békeelőkészítő Osztály zömében felkészült szakembereket tudott soraiba állítani, akik a nehéz körülmények ellenére is viszonylag magas szakmai színvonalon tudták végezni munkájukat.[31]

A Békeelőkészítő Osztályt természetesen ideiglenesen állították fel, és így állományát is nagyrészt a különböző minisztériumokból irányították át. Munkatársainak létszáma folyamatosan változott, vezetése azonban állandó maradt. Tevékenysége egy korabeli összefoglalóból könnyen rekonstruálható.[32] 1945. június 28-án tájékoztatták a Függetlenségi Front pártjait az osztály létrejöttéről, és pártmegbízottak kiküldését indítványozták. Július 2-án az osztály jegyzékben tájékoztatta a Szovjetuniót az ország gazdasági állapotáról, valamint a kisebbségi magyarság helyzetéről. 3-án az Egyesült Államok memorandumára válaszolva adtak tájékoztatást a csehszlovákiai magyarság helyzetéről. Július 23-án indították meg az adatgyűjtést, első körben a háborús magyar–német kapcsolatokat, a nyilaskeresztes mozgalmat, valamint a magyar ellenállás témaköreit kutatták részletesebben. Július 24-re készült el az osztály a béke-előkészítés részletes terveivel, az egyes minisztériumok és egyéb intézmények bevonásának tervével, a munkálatok megosztásával. A következő napon a minisztertanács jóváhagyta a béke-előkészítés „forgatókönyvét", ezzel az osztály zöld utat kapott.

Augusztus 13-án fordultak a miniszterelnökhöz politikai, gazdasági és jogi szakértői bizottságok alakítása végett. A gazdasági és jogi bizottságokat Dálnoki Miklós Béla támogatta, de augusztus 29-i megnyilatkozásában politikai szakértők kijelölését még

31 A személyi állományra vonatkozó iratok fellelhetők: MNLOL XIX–J–1–a (Békeelőkészítő Osztály), 1–2. doboz. A Békeelőkészítő Osztály teljes történetét, működését bemutató készülő önálló kiadványban az osztály munkatársainak életútja is megtalálható lesz.

32 A magyar béke-előkészítő munkák eseménynaplója, 1946. július 4. MNL OL XIX–J–1–a–2–res–Be–1946. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz, 43–47.

nem tartotta alkalmasnak. Augusztus 14-én tájékoztatták az angol, amerikai és szovjet kormányt a magyar kormány alapelveiről. Még ezen a napon Dálnoki Miklós Béla miniszterelnököt is tájékoztatták az osztály működéséről, valamint problémáikról. Augusztus 31-ig az érintett minisztériumok elkészítették vonatkozó jelentéseiket, melyet az osztálynak meg is küldtek. Szeptember 13-án az angol, amerikai és szovjet kormány a csehszlovákiai kisebbségi helyzet tarthatatlanságáról olvashatta az osztály jegyzékét. Szeptember 19-én felállt a gazdasági bizottság. Ugyane napon elkészült eddigi tevékenységük összegzése is. E hónap 21-én a jogi bizottság is megkezdte működését.

November 12-én olyan memorandumot küldtek az angol, amerikai és szovjet kormánynak, amely a tengerhez vezető szabad kereskedelmi út lehetőségét fontolgatta, továbbá a Kárpát-medence hegy-vízrajzi egységére hívta fel a figyelmet. Utóbbi fogalmazás beszédes lehet: a revíziós propaganda elterjedt és közismert toposza köszönt ugyanis itt vissza, amelyet olyan földrajzi szaktekintélyek dolgoztak ki, mint Lóczy Lajos, vagy a revíziós gondolat fáradhatatlan propagátora, Cholnoky Jenő. December 3–6. között zajlottak a csehszlovák–magyar tárgyalások Prágában. Erről a győztes kormányokat 11-én értesítették beszámoló jegyzékben. Még e hó 11-én a németek kitelepítése ügyében írtak memorandumot a fentebbi kormányoknak. 28-án az újonnan megválasztott miniszterelnököt, Tildy Zoltánt tájékoztatták az osztály működéséről, valamint a felmerülő problémákról.

Az új év sem érte tétlenül a Békeelőkészítő Osztály alkalmazottait. 1946. január 3-án a különböző pártok vezetőit tájékoztatták a béke-előkészítés munkálatairól, valamint az eddig körvonalazott szempontokról, tervekről. Január 25-én az osztály az angol, amerikai és szovjet kormányhoz intézett jegyzékében olyan szakértői bizottság hazánkba küldését indítványozta, amely a magyarkérdés végleges és megnyugtató rendezését se-

gíthetné. Február 4–6. között újabb csehszlovák–magyar tárgyalásokra került sor Prágában. A győztes kormányokat május 6-án tájékoztattuk ezen eseményekről.

Március 22-én az osztály alapos és átgondolt tájékoztatást adott addigi működéséről, továbbá a szakminisztériumok és a különböző társintézmények anyaggyűjtő tevékenységéről. Az összeállított anyagot azonban nem tudták véglegesen rendszerezni, mivel a megfelelő szempontok – a békecélok – még mindig ismeretlenek voltak. Ez az állapot az egész béke-előkészítés folyamatát akadályozta.

Április 5-én Kertész Nagy Ferenc új miniszterelnököt tájékoztatta az osztály működéséről. 27-én a román ügyekről szóló jegyzék ment szét a fontosabb kormányok tájékoztatása céljából. Május 9-én Kertész Párizsba utazott, majd 20-án az angol, amerikai és szovjet kormány az erdélyi magyar kisebbség helyzetéről olvashatta az osztály memorandumát. Június 11-én az angol, francia, amerikai és szovjet kormány kapott kisebbségvédelmi memorandumot. Ezt július 15-én követte a romániai magyarok állampolgárságát feszegető följegyzés. Ekkor már Kertész Párizsban volt, és hamarosan követte több munkatársa. Hamarosan megkezdődött a békekonferencia.[33]

Az osztály tevékenységét elsősorban a szervezés tette ki. Először is bevontak a munkálatokba minden jelentősebb minisztériumot. Ennek koordinálására tárcaközi munkaközösséget szerveztek.[34] Az értesítendő szervek a miniszterelnökség, a honvédelmi, iparügyi, kereskedelmi, vallás- és közoktatásügyi, népjóléti és igazságügyi minisztériumok voltak. Így – vélték – elkerülhető a különböző iratok köröztetése általi kommunikáció.

33 1946. július 4. MNL OL XIX-J-1-a-2-res-Be.-1946. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz, 43–47.

34 1945. június 1. MNL OL XIX-J-1-a-I-res-Be.-1945. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz, 50–72.

Ebben a reményükben csalatkozniuk kellett: így is hihetetlen mennyiségű irat járta végeláthatatlan vándorútját minisztériumról minisztériumra.

A gazdasági természetű munkálatokat a vonatkozó minisztériumok mellett a Gazdaságkutató Intézet, a Magyar Nemzeti Bank, valamint az Országos Statisztikai Hivatal bevonásával tervezték kivitelezni. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumra a fiatalok demokratikus nevelésének kidolgozása várt. Az Igazságügyi Minisztérium feladata a demokratizálandó Magyarország jogrendszerének vizsgálata, a szükséges újítások kidolgozása lett volna. (Ne feledjük, ekkor a köztársaságot becikkelyező törvény – melyet többek között a kiváló liberális jogász, Balla Antal készített – még éppen tervezés alatt állt.) A Hadügyminisztérium feladata a német–magyar katonai együttműködés vizsgálatában merült volna ki, természetesen itt is a magyar béketapogatózásokra, valamint Kállay hintapolitikájának angolszász arculatára helyezve a hangsúlyt. A Miniszterelnökségnek és a Belügyminisztériumnak az állam demokratizálódásának folyamatát kellett volna kimutatni. A Népgondozó Hivatal, mely a belügy kötelékeiben működött, azt a feladatot kapta, hogy kísérje végig a környező államokban történő magyarokkal szembeni atrocitásokat, azokat szinte névre pontosan dokumentálja, s ezekből hetente egy beszámolót küldjön az osztálynak. A Népjóléti Minisztérium felelt volna a szociális és egészségügyi viszonyokért s azok propagálásáért. A Földművelésügyi Minisztérium a földosztás eredményeit volt hivatva ismertetni.

A Statisztikai Hivatalt és az Államtudományi Intézetet sokrétű feladat várta. Először is be kellett mutatni, hogy Magyarország agrárorientált gazdasága révén erősen túlnépesedett régió, s mindeme statisztikákat megfelelő térképekre is kellett volna vezetni. Fontos: ez a kutatás kiterjedt volna az utódállamok teljes területeire, sőt az egész közép-európai régióra. A dokumentum a pártközi együttműködést is szabályozta volna,

minden párt 1-1 képviselőjével oldva meg a problémát. E rengeteg munka végül meghozta gyümölcsét: megszülettek a különböző szervek összefoglalói.[35]

Párizsban Kertész megtapasztalhatta azt a bürokratikus érdektelenséget, amely a magyarkérdést övezte: a konferencia légköre nem kedvezett külpolitikai céljainknak. Kétségbeesett levelein túl azonban a delegáció, az osztály és maga Kertész is végezték munkájukat. A Békeelőkészítő Osztályt 1947-ben felszámolták.[36] Munkatársainak egy részét állományban tartották, de vezetőinek jelentős része (Baranyai Zoltán, Erős János, Homonnay László, Kemény Ferenc, Nagybaczoni Nagy Lajos, Perlaki Kassa Endre, Sömjén János, Szemes István) rövidebb-hosszabb idő után Nyugatra távozott. Kertész István is Nagy Ferenc megbuktatása után választotta az emigráns életet, hogy egyetemi tanárként Amerikában imponáló karriert futhasson be. Emigrációjában vele tartott titkárnője, Somorjay Annamária. Szent-Iványi Domokos börtönbe került, Czebe Jenőt kémkedéssel vádolták, és agyonlőtték, Pásint Ödön önkezével vetett véget életének. Az osztály állományának egy része fizikailag is megszűnt Magyarországon létezni.

III.

Felvetődhet a kérdés: mennyire akarták – és milyen mértékben tudták – befolyásolni a béke-előkészítés folyamatát a különböző politikai pártok? Tudjuk, hogy minden párt igyekezett saját kádereivel feltölteni a minisztériumokat, és ez alól a Külügy-

35 1946. július 4. MNL OL XIX-J-1-a-2-res-Be.-1946. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz, 43-47.

36 Sáringer 2013, 154.

minisztérium sem volt kivétel. Fennmaradtak azok a listák, amelyek a Békeelőkészítő Osztályba delegált pártkatonák neveit tartalmazzák. Ugyanakkor túlzottan egyik párt sem lelkesedett a béke-előkészítés – vélhetően eredménytelen – munkálataiért. Az ellenőrzés fenntartása itt is, mint minden más hivatalban, az összes párt elemi érdeke volt. Érdekes, hogy a kommunista párt sem telepedett rá látványosan, ami mögött hideg taktikai megfontolásokat sejthetünk: a várható politikai kudarcot így könnyen lehetett a kisgazda külügyminiszter, valamint miniszterelnök nyakába varrni, amint az – nemcsak a politikai életben, de mint láttuk, történeti irodalmunkban is – megtörtént. A Békeelőkészítő Osztály belső működése tehát kiegyensúlyozott maradhatott, és kevésbé érintették a kommunista hatalmi intrikák – lássuk be, egy ideiglenesen létrehozott hivatali egység nem túl vonzó alternatíva egy éppen népfrontos politikát mímelő, de diktatúra felé masírozó politikai csoportosulásnak.

E historiográfiai összefoglalásnak és a magyar béke-előkészítés vázlatos bemutatásának végeztével e tanulmány elején felvetett kérdésre szeretnék röviden reflektálni: vajon diplomáciánkon múlott Párizs kudarca? Láthattuk, erre a kérdésre korszakonként eltérő választ fogalmaztak meg történészeink. Ugyanakkor úgy tűnik, ma már konszenzus uralkodik a tekintetben, hogy a magyar béke-előkészítés olyan kényszerpályák mentén mozgott, melyek révén sikerre nem volt reális esély. E sorok írója utóbbi értékeléssel maradéktalanul egyetért. Ugyanakkor kissé árnyalnám ezt a képet: béke-előkészítőink ugyanis maguk sem tudták pontosan eldönteni, hogy mekkora mozgásterük van, ráadásul az a „sötét végzetszerűség", melyet Kertészen túl sokan éreztek ebben az időszakban, tényleg nagyon kiábrándítóan hathatott. A kontrafaktuális történetírás „mi lett volna, ha..." kérdésfelvetéseit mellőzném ugyan, mégis, akkor járunk el méltányosan, ha összefoglaljuk azokat a területeket, ahol

esetleg jobban is szerepelhettünk volna. Az első: Gyöngyösi Jánosnál valószínűleg akadt volna alkalmasabb jelölt a külügyminiszteri posztra. Személyét sokszor méltatlanul, felkészültségét olykor jogosan támadták. A közös békecélok meghatározásánál is súlyos hibák és még súlyosabb időveszteség történt pártjaink részéről. Harmadsorban, a magyar stratégia néha szerencsétlenül túlhangsúlyozta a két háború közötti politikai elit bűneit. Nem arról van szó, hogy ezt igaztalanul tette volna – bár nem mellékes: saját legitimációját is az előző rendszer(ek) tagadásából nyerte –, hanem kérdéses: e taktika mennyire lehetett meggyőző a győztes hatalmak szemében. A technikai hibákról sem szabad megfeledkezni: a magyar beadványok fordítása néha nem kielégítő nyelvi színvonalon állott, és ezeket nem minden esetben lehetett időben korrigálni. Végezetül a magyar békedelegáció személyi összetételét is érhette kritika.

Mindezek ellenére Kertész István és a Békeelőkészítő Osztály emberfeletti munkát végzett. Az osztály fennmaradt iratállománya arra enged következtetni, hogy hatékonyan tudták bevonni munkálataikba az ország nem egy meghatározó szellemi emberét, tudományos intézményét. Szinte minden lehetséges kimenetet mérlegeltek, és szerkesztették a memorandumok, beadványok, beszédek, ismeretterjesztő kiadványok garmadáját. Igyekeztek a háttérben tájékozódni, valamint a magyar ügynek megnyerni diplomatákat, politikusokat, értelmiségieket. A magyar béke-előkészítés szeretett volna értelmes munkát végezni, és minden kétségbeesésén úrrá lenni. Érdemes Kertész sorait idézni:

„Felmerül most az a kérdés, hogy mit lehet a jelenlegi helyzetben tenni. Nézetem szerint minden emberileg lehetőt meg kell kísérelnünk még most is, és a reményt nem szabad feladnunk az utolsó percig sem. A jelenlegi kialakulatlan világhelyzetben – magában Romániában is – még sok minden megtörténhet. A történelemben különben sincsenek véglegességek, és egy nép csak

akkor pusztul el, ha önmaga írja alá halálos ítéletét. Ez az út, amelyre nézetem szerint nem szabad lépnünk."[37]

A kritikus történelemszemlélet minden esetben jogos, de a lehető tárgyilagosság mindennél fontosabb. Ezért gondolom, hogy helyes történeti irodalmunk megállapítása béke-előkészítésünk kényszerpályáiról. A magyar diplomáciát lehet hibáztatni bizonyos mulasztásaiért, de ha önkritikusan szemléljük külpolitikai felelősségünket a párizsi békeszerződés tekintetében, pár évet vissza kell mennünk az időben: mozgásterünk nem egyik napról a másikra vált semmivé. Érettebb felfogás a hibákat ott és akkor keresni, ahol azok megtörténtek, és talán nem a kármentőket hibáztatni nagyon is kényszer szülte próbálkozásaikért.

A Békeelőkészítő Osztály iratállományát érdemes több szempontból tanulmányozni, hiszen fontos adalékokkal szolgálhat külügyi szolgálatunk korabeli működéséhez, ezáltal pedig árnyalható e válságokkal terhes esztendők története is. Az osztály működésének feltárása, személyi állományának elemzése, tudományos előkészítő munkájának körültekintő vizsgálata egy leendő monográfia keretei között valósulhat meg.

Források

MNL OL XIX-J-1-g-6-res-Bé.-1946. (Kertész István iratai) 1. doboz.

A magyar béke-előkészítő munkák eseménynaplója, 1946. július 4. MNL OL XIX-J-1-a-2-res-Be.-1946. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz.

Feljegyzés a béke-előkészítési munkálatok újbóli megindításáról, 1945. június 1. MNL OL XIX-J-1-a-I-res-Be.-1945. (Békeelőkészítő Osztály) 1. doboz.

37 Kertész István levele Demeter Bélának. Párizs, 1946. június 17. MNL OL XIX-J-1-g-6-res-Bé.-1946. (Kertész István iratai) 1. doboz.

Irodalom

Auer Pál 1971: *Fél évszázad. Események, emberek.* Washington, Occidental Press.

Balogh Sándor 1988: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Bibó István 1981: A magyar demokrácia válsága. In *Bibó István összegyűjtött munkái 1.* (Sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás.) Bern, Protestáns Magyar Szabadegyetem, 39–80.

Boldizsár Iván 1982: *Don–Buda–Párizs*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Englert György 2010: A Külügyminisztérium újjászervezése és átszervezése 1945–49. In Gergely Jenő (szerk.): *Vázlatok két évszázad magyar történelméből.* Budapest, ELTE Történettudományok Doktori Iskolája, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program. 207–222.

Fülöp Mihály 1982: K. L. Zsignya: Békeszerződések előkészítése és megkötése Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával a második világháború után. *Külpolitika,* 1982/5. 135–141.

Fülöp Mihály 1994: *A befejezetlen béke: a Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. 1947.* Budapest, Héttorony.

Hajdu Tibor (szerk.) 2003: *Károlyi Mihály levelezése V. 1945–1949.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Juhász Gyula (szerk.) 1978: *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban.* Budapest, Történettudományi Intézet.

Juhász Gyula 1988: *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Kárász Artúr 1990: *80 év a világ körül.* Budapest, Bethlen Gábor Kiadó.

Károlyi Mihály 2013: *Hit, illúziók nélkül.* Budapest, Európa Kiadó.

Kassai Géza 1959: *Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés.* Kossuth Kiadó, Budapest.

Kertész István 1995: *Magyar békeillúziók 1945–1947.* Budapest, Európa–História.

Pritz Pál 1995: *Magyar diplomácia a két háború között.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

Romsics Ignác 2006: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris.

Rónai András 1993: *Térképezett történelem*. Budapest, Püski Kiadó.

Sáringer János 2013: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950.* Szeged, Négy Árboc.

Sauvageot, Aurélien 1988: *Magyarországi életutam.* Budapest, Európa Kiadó.

Szegedy-Maszák Aladár 1996: *Az ember ősszel visszanéz... I–II.* Budapest, Európa–História.

Szűcs László: Horthy levele Sztálinhoz 1944 őszén. *Századok,* 1970/4. 982–989.

M. MADARÁSZ ANITA

BARCZA – SZENT-GYÖRGYI – GASCOIGNE

Magyar–brit kapcsolatok három diplomata tevékenysége alapján (1941–1946)

„...a három kormány együttesen fogja támogatni bármelyik felszabadított európai állam vagy bármelyik volt európai tengelyhatalmi csatlós állam népét az ideiglenes kormányhatóságok felállításában. Ezek a kormányhatóságok kötelezik magukat a népakaratot tükröző és a lakosság összes demokratikus elemeit nagyjából képviselő kormányok szabad választások útján és a lehető leghamarabb történő megalakítására."[1]

(1945. február, Jaltai konferencia)

A 20. század folyamán a Nagy-Britannia és Magyarország közötti kapcsolatokban hol a várakozásokon felül, hol kifejezetten a várakozásokon alul teljesített a diplomácia. A brit–magyar külkapcsolatok intenzitását ábrázoló képzeletbeli grafikon negatív irányú mozgását több tényező erősítette. Az 1945 utáni

1 Pallai–Sárközi 2008, 13.

brit külpolitika némi távolságtartással kezelte az európai kontinenst, annak ellenére, hogy a nemzetközi helyzet alakulása inkább ennek az ellenkezőjét tette volna szükségessé. A távolságtartás alapja az volt, hogy a munkáspárti vezetés azt az évszázados felfogást hangsúlyozta, hogy a lépésről lépésre, küzdelmek árán felépített gyarmatbirodalom és az Egyesült Államokhoz fűződő viszony jóval fontosabb az Európához fűződő kapcsolatnál. Ezt az is erősítette, hogy az európai háborús veszteségek miatt szétforgácsolódott kontinens nem nyújtott kiemelkedő lehetőségeket az angolok számára se gazdasági, se külkereskedelmi szinten. Az 1940-es évek végétől azonban a brit politikusok kezdtek rájönni arra, hogy az eddig folytatott külpolitikát tovább nem lehet működtetni, s ezt felismervén az ország az európai együttműködés felé fordult.[2]

„Nem vagyunk nagyhatalom, és soha többé nem leszünk az. Nagy nemzet vagyunk, de ha továbbra is úgy viselkedünk, mint egy nagyhatalom, hamarosan megszűnünk nagy nemzet lenni."[3]

Ennek a politikának és irányvonalnak a megvalósítását azonban erősen próbára tette a hidegháború. A vasfüggöny „leereszkedése" és az ezzel járó nemzetközi következmények kettéosztották a világot. Egyfajta elszigetelődés vette kezdetét a fal két oldalán lévő nemzetek között, amely évtizedeken át formálta a világ működését.

A nyugat-európai országok között számos területen integrációs folyamat vette kezdetét, Magyarország esetében azonban a helyzet sokkal nehezebb és bonyolultabb volt, hiszen az ország külpolitikai mozgásterét s irányvonalát, nemzetközi státusát és

2 Egedy 2011, 104.

3 1949-ből, Sir Henry Tizardtól (professzor, védelmi tanácsadó; 1885–1959) származik ez az idézet. H. Haraszti 2002, 150.

belpolitikáját a szovjet *„felszabadítás”* és megszállás ténye határozta meg közel fél évszázadra.[4]

A grafikon lejtmenetes vonalát a két ország eltérő pozíciója és berendezkedése még határozottabban erősítette: egy nyugati, demokratikus alkotmányos monarchia és a szovjet szocialista tömbben elhelyezkedő ország között nehéz megfogni, megtalálni egyrészt a diplomácia jelenlétét, és ha egyáltalán volt is kapcsolat, akkor pedig minőségileg megfelelően értékelni és értelmezni. 1947–1948-at követően pedig – a „múltat végképp eltörölni” szemlélet jegyében – teljesen megváltozott a magyar külpolitika iránya: az addigi nyugat-európai orientációval szemben kelet-európaivá vált, és a „baráti” szocialista országok felé fordult. A kommunista pártok az egyes országok belpolitikájára és a társadalomra egyaránt alkalmazták, hogy „aki nincs velünk, az ellenünk van”. Ez a hozzáállás nagyban meghatározta a diplomácia orientációját is: a sztálinizmus államközi rendszert is jelentett, ahol a szovjet érdekek prioritására helyezték a fő hangsúlyt.[5]

Ehhez a negatív görbéhez hozzájárult az is, hogy Nagy-Britannia Közép-Európa-politikája sosem az intenzív beavatkozásról volt híres. Beleszólt ugyan a különböző külügyminiszteri találkozókon, tárgyalásokon az események alakulásába, s elméletek, javaslatok mindig, minden időben születettek arról, hogy miképpen kellene megoldani a közép- és kelet-európai országok között és az egyes országokon belül felmerülő problémákat. A britek azonban egy idő után felhagytak a próbálkozásokkal, beleegyeztek a más országok által hozott döntésekbe, és inkább azokkal a térségekkel foglalkoztak, melyek valóban fontosak voltak számukra. Ez természetesen egy nagyon leegyszerűsített

4 Az 1944. októberi Sztálin–Churchill százalékos megállapodástól függetlenül is a szovjet szférába került (80%-os szovjet, 20%-os nyugati érdekeltségben egyeztek meg). Fülöp–Sipos 1998, 283.

5 Fülöp–Sipos 1998, 364.

állásfoglalás, hiszen voltak olyan pillanatok és események, melyek alakításából Nagy-Britannia sem szeretett volna kimaradni.

A Magyarország és Nagy-Britannia közötti kapcsolatok alapkoncepciója az elmúlt több mint két évszázadban megközelítőleg ugyanaz maradt. A szigetország távolságtartással és némi-nemű *„nemtörődömséggel"* kezelte a magyar kül- és belpolitika alakulását. Így volt ez már a 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején is: a britek távolról figyeltek, és nem avatkoztak be a harcokba, ugyanakkor saját érdekeiket ekkor is, mint mindig, figyelembe vették.[6] S ez az érdek nem volt más, mint a jóval korábban kialakult politikának a védelme: a hatalmi erőegyensúly elve. Ezt az irányvonalat, a status quo fenntartását, a vezető pozíciót sikerült is a második világháborúig biztosítani. A háború azonban olyan súlyos veszteségeket mért Nagy-Britanniára, hogy az addigi politikát nem lehetett tovább folytatni, s új perspektívákat kellett kínálnia. Az új helyzet sem változtatta meg azonban azt, hogy a szigetország sok szempontból ezután is közömbösen tekintett Magyarországra. Szinte csak és kizárólag akkor szerepelt a magyarkérdés a brit politikai palettán, mikor a brit politikai vezetés úgy látta, hogy az ország helyzete veszélyezteti Európa békéjét.

A két ország közötti kapcsolatra a 20. század második felére erősen rányomta a bélyegét a nemzetközi helyzet alakulása is. 1941 őszén megszakadt a hivatalos diplomáciai érintkezés Nagy-Britannia és Magyarország között. Ahhoz, hogy világosan lássuk, miként romlott meg évről évre a kapcsolat, hogy miként próbált a magyar politikai vezetés (bizonyos pillanatokban) erőn felül ragaszkodni ehhez a nyugati országhoz, röviden fel kell vázolni az 1930-as és 1940-es évek legfontosabb momentu-

6 Hallgatólagos beleegyezéssel fogadták az oroszok segítségével megvalósított status quo fenntartását – hiszen érdekük volt, hogy a Habsburg Birodalom a továbbiakban is fennmaradjon.

mait. A tanulmány ezen időszak politikájának a bemutatásához segítségül hívja többek között Barcza György londoni magyar követ jelentéseit, feljegyzéseit, illetve Szent-Györgyi Albert törökországi tevékenységét. Ezt követően kísérletet teszünk arra, hogy az 1945 és 1946 közötti évek eseményeit, a brit–magyar kapcsolat alakulását Sir Alvary Frederick Gascoigne kezdetben debreceni, majd budapesti brit politikai misszióvezető tevékenységének tükrében vázoljuk fel. A három személy, különböző státusuknál, feladatuknál fogva – különböző indítékokból és célokból ugyan –, de megpróbálták a két ország diplomáciai kapcsolatát újraindítani, fenntartani és továbbfejleszteni.

Ennek a tanulmánynak nem célja, hogy bemutassa Magyarország belpolitikai helyzetének alakulását az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Ideiglenes Nemzeti Kormány felállítása és a párizsi békeszerződés aláírása közötti években. Csak azokat a főbb pontokat említjük meg, amelyek az angol–magyar kapcsolatok formálódására is hatással voltak.

Elhidegülés és távolságtartás

> *„Ha akkor Magyarország nem veti magát bele mind fokozottabb és leplezetlenebb módon a németek karjaiba [...], úgy az a rokonszenvtőke, amellyel Angliában is rendelkezett, igen jó kiindulási alapul szolgálhatott volna a bensőbb politikai megértés számára is."*[7]
>
> *(Barcza György, londoni magyar követ)*[8]

7 Barcza 1994, I. 366.

8 Barcza György London előtti diplomáciai szerepéről lásd Pritz 2012[1], 463–475; Pritz 2010[1], 341–355; Pritz 2012[2], 501–514; Részlet Pritz Pál tanulmányából: „Barcza György szeretett, és amikor tehette (nagyon jól tette) tudott is jól élni. Számára az írás is az életöröm egyik forrása lehetett. Másként (senki nem kényszerítette) alig-

Több fordulópont is volt a brit–magyar kapcsolatok történetében a 20. század folyamán, s ezek többnyire negatív tartalommal bírtak. A kapcsolat megromlása nem a második világháborúval és Magyarország 1941-es, Szovjetunió elleni hadüzenetével vette kezdetét, hanem már jóval korábban. Nagy-Britannia Közép-Európa-politikájának alakulásában az 1930-as években jelenik meg egy „radikálisabb", negatív irányú váltás. Az előző évtizedben még látható volt némi brit szerepvállalás, de ez inkább csak a gazdasági területekre terjedt ki. Az 1930-as években a brit vezetés megpróbál kihátrálni a közép- és kelet-európai események befolyásolásából: nem kívánták támogatni a revíziót, nem akartak erőteljesebben fellépni a szudétanémet kérdésben, s egyáltalán semmilyen politikai és gazdasági felvetésben.

Pár évtizeddel visszapörgetve az időt, láthatjuk, hogy az első világháborúban a vizsgált két ország egymással szemben állt ugyan, hiszen eltérő szövetségi rendszerben helyezkedtek el, de a szembenállás problematikáján kívül nem volt közvetlen ellentét közöttük – mondhatni, csak papíron néztek egymással farkasszemet. Sőt az 1919-es párizsi béketárgyalások során a britek felemelték szavukat a magyarok érdekében, ám ezek a próbálkozások nem jártak sikerrel „...s annak egyszerű oka csakis az volt – írta Barcza György (1888–1961) –, hogy Magyarország közvetlenül bizony alig érdekelhette a Brit Birodalmat, melynek képviselői

ha született meg volna a hatalmas naplófolyam és a két visszaemlékezés. És jóllehet a történész természetesen mindent megtesz, hogy remélt olvasójának a lehető legjobban idézze fel a múltat, s ennek érdekében az emlékirat gyenge pontjairól is tájékoztassa, közben azonban maga is számtalanszor élvezettel olvas. Látja, az emlékirat- és naplóíró törekvését, azt, hogy mindent a legjobb tudása szerint jegyezzen le. Igaz, ez számos alkalommal nem sikerül. Mert Barcza György helyzete, érdekei, érzelmei (ha úgy tetszik: helyzetünk, érzelmeink, érdekeink) optikáján bizony megtörnek a fénysugarak. Amit Barcza a forradalmak koráról elmond, az nagyon sok vonatkozásban elrajzolt, nemegyszer kimondottan hamis. Mégis helyenként elképesztően önleleplező." 506.; Barcza György 1918–1921 közötti éveiről lásd Pritz 2010[2], 487–500.

tisztára csak elvi szempontokból törődtek a békemű ezen őket nemigen érintő részleteivel".[9] Maga Barcza igen sarkítottan fogalmazott emlékirataiban a versailles-i békeszerződéssel kapcsolatban, s erről Pritz Pál is megemlékezik tanulmányában: „Ám a versailles-i békeműnek az angol törekvésektől történő szinte teljes függetlenítése – a német fegyverszünet aláírása »Angliának elég is volt, minden más részletkérdés már nem őreá, hanem Franciaországra és az entente többi tagjaira tartozott« – súlyosan torzítja a történeti valóságot. Az emlékező nem feledhette, hogy Anglia részt vett a Párizs környéki béketárgyalásokon, de itt – írja (mármint Barcza György – M. M. A.) – főleg csak akkor lépett előtérbe, amikor saját érdekeiről volt szó, máskülönben átengedte a béke megszervezésének egész munkáját a franciáknak és szövetségeseinek." Pritz Pál magyarázata erre: „Valójában az angol érdekek sokkal nagyobb helyet foglaltak el ezeken a tárgyalásokon, s bár kétségkívül a franciáké volt a főszerep, az ellenben messze nem úgy nézett ki, ahogy azt Barcza – a húszas évek indulatoktól fűtött és további indulatokat korbácsoló publicisztikájába maga is szinte teljesen belesimulva – írja."[10]

Az 1920-as években, sőt még az 1930-as évek egy részében is a brit konzervatív kormányok bizonyos mértékű szimpátiát tanúsítottak a magyarok iránt.[11] Illúzióink azonban ne legyenek, ennek a magatartásnak is megvolt időről időre a megfelelő politikai háttere. Angliának ekkor is, mint mindig, az volt a legfon-

9 Barcza 1994, I. 359.

10 Pritz 2010[3], 547–560. Pritz Pál számos tanulmányában foglalkozott Barcza György munkásságával, szerepével és megítélésével – ezekre külön nem térünk ki, de mindenképpen óvatosan kell olvasni, kezelni és vizsgálni a magyar diplomata visszaemlékezéseit. Pritz Pál ezekben a munkákban többször is óva int: Barcza György sokszor túlzó, s valótlanságokat állít, ezért nem lehet az emlékiratban foglaltakat alapigazságként elfogadni. Pritz 2010[4], 305–319. Ezeket a tanulmányokat lásd: 7–9. számú jegyzet.

11 A revízió kérdésével kapcsolatban erről lásd Romsics 2005, 78–111.

tosabb célja, hogy Közép-Európában fennmaradjon a rend és ne robbanjon ki még egy világméretű katasztrófa. Ily módon bizalmatlansággal és ellenszenvvel viseltettek minden olyan baloldali, főleg kommunista irányzattal szemben, melyek részéről potenciális veszélyforrást érzékeltek. Gróf Bethlen István 1921–1931 közötti miniszterelnökségének idején a kapcsolatok átmeneti pozitív mérleget mutattak – sikerült számos területen, így a kultúra, a tudomány és a gazdaság világában bizonyos mértékű kapcsolatot felmutatni a két ország viszonylatában. Sőt olyan vezető politikusaink voltak – így az említett gróf Bethlen István és gróf Teleki Pál –, akik személyiségükkel, tudásukkal és megfontoltságukkal elnyerték az angolok rokonszenvét.

„[...] az angolok zöme előtt természetesen csak hiányosan ismert Magyarország a magasabb angol társadalmi és hivatalos körökben ezeknek a személyiségeknek révén mégis ismertté és becsültté vált, és később, midőn a két világháború közötti időszakban Európában néhány évig tényleg béke és gazdasági fellendülés uralkodott, az angolok elkezdtek Magyarországra utazni [...] megkedveltek minket, és a személyes rokonszenvekből álló szálak mind sűrűbben fonódtak a két távoli, de egymással mindenféle okokból mégis bizonyos szellemi és életfelfogásbeli közösséget felmutató nemzet, az angol és a magyar között."[12]

Az 1930-as években azonban már érzékelhető, hogy megkezdődött az elhidegülés, s ez több összetevőből épült fel. A magyar érdekek és az angol külpolitikai szemlélet nem azonos úton haladtak: ennek egyik legfontosabb gyakorlati példája Trianon kérdése és a revízió megvalósulásának problémája volt.[13] Az ellentétes elképzeléseknek az egyik oka abban rejlett, hogy az an-

12 Barcza 1994, I. 363.

13 Erről az időszakról lásd bővebben: Pritz 1982; illetve Bán 1998.

gol külpolitika egyik legfontosabb tényezője a két világháború között a versailles-i békediktátum pontjainak betartása és a status quo fenntartása volt – ahogy ezt korábban említettük is –, s ez minden nemzettel való kapcsolatában megmutatkozott. Ezt Barcza György londoni magyar követ[14] is részletesen megfogalmazta emlékirataiban:

„...Anglia egész külpolitikáját mindenkor két fő szempont szabta meg. Az első: tengerentúli részeinek és birtokainak összefüggése az anyaországgal, a velük való akadálytalan közlekedés biztosítása és a közöttük levő politikai összefüggés fenntartása; a második pedig, hogy Angliát egyetlen európai hatalom részéről se fenyegethesse semminemű veszedelem. Az első szempontot van hivatva biztosítani az angol hadiflotta, a másodikat pedig Angliának az a politikája, hogy Európában nem tűrhet meg semmiféle idegen hatalmi egyeduralmat, hanem csakis hatalmi egyensúlyt."[15]

Ezzel szemben az éppen hatalmon levő magyar kormányok törekedtek arra, hogy valamilyen módon elnyerjék Nagy-Britannia szimpátiáját, de a szigetország térségbeli érdektelenségén[16] nem igazán lehetett változtatni. Egedy Gergely munkássága nyomán tudjuk, hogy ezen még az sem segített, hogy 1933 júniusában egy magyarbarát képviselői csoport (Közép-európai

14 1938. június 24-től 1941. április 7-ig töltötte be a státuszt.

15 Barcza 1994, I. 348.

16 Barcza György visszaemlékezése:„Angliának ez a politikai désintéressement-ja az európai ügyekben tulajdonképpen egészen 1940 tavaszáig, Churchill kormányra jutásáig tartott, mert még 1939 szeptemberében is a Chamberlain-kormány abban a politikai illúzióban ringatózott, hogy az angol hajóhad általi tengerzár, melyet Németország ellen alkalmaztak, valamint a jó, de a németekhez hasonlítva elenyészően csekély repülőerő és az akkor kitűnőnek tartott francia sereg éppen elégségesek lesznek arra, hogy Németországot a háború kiprovokálásától visszatartsák, sőt, midőn ez nem vált be, a háborút ellene meg is nyerjék." Barcza 1994, I. 351.

Bizottság)[17] alakult a brit parlamentben, folyamatosan napirenden tartva Trianon kérdését. Hozzá kell tenni, hogy nem ez volt az első olyan csoportosulás, mely a magyar érdekeket képviselte a parlamentben: már az 1920-as években is alakult egy magyarbarát csoport a brit parlamentben. A csoport tevékenységéről az 1930-as évek végén Barcza így emlékezett vissza:

„...teljesen csődöt mondott. Úgy eltűntek, mint a kámfor, nem merték magukat egy olyan ügyért exponálni, amely sajnos az akkor már ott mindinkább népszerűtlenné váló németekkel párhuzamosan futott, s ezáltal szintén népszerűtlenné vált."[18]

A magyarbarát képviselői csoportosulásokon túlmenően Kánya Kálmán magyar külügyminiszter többször is ellátogatott Londonba, csekély eredményekkel: a Foreign Office vezetői egyértelműen érzékeltették, hogy London hivatalos álláspontja nem változott a határok kérdésében.[19] Az 1929-ben kirobbanó gazdasági világválság hatására többek között a brit üzletemberek is elveszítették érdeklődésüket a túlságosan kockázatos helynek talált Magyarország iránt.[20] Mint mindig, a brit vezetés ekkor is úgy érvelt, hogy Magyarország nem olyan fontos stratégiai pont,

17 Idesorolható többek között: Sir Robert Gower elnök, Frederick Llewellyn-Jones tiszteletbeli titkár, Sir Thomas Cecil Russel Moore (ezredes) tiszteletbeli pénztáros. Az angol parlament felsőházának magyarbarát politikusai: James Bryce jogász, Walter George Frank Phillimore jogász. Magyarbarát alsóházi képviselők többek között: George Sydenham Clarke, Josiah Clement Wedgwood ezredes, Walter Elliot, William Mabane, Sir Geoffrey Le Mesurier Mander, Rhys John Davies. Róluk és tevékenységükről lásd bővebben: Fürj Orsolya: *Magyarpárti lobbi a brit parlamentben a két világháború között* (OTDK-dolgozat) www.otdk.zskf.hu/Dolgozatok/167.pdf, 2014. december 8.; illetve Lukács Zs. 2014.

18 Barcza 1994, I. 366.

19 Egedy 2011, 61.

20 Uo.

hogy mélyrehatóbban foglalkozzanak vele. Sőt a brit vezetés megfogalmazta:

„...minden múltbeli tapasztalatunk és jelenlegi összes bizonyítékaink azt mutatják, hogy Magyarország nem tud Németországtól függetlenné válni egy olyan gazdasági akció révén, amelyet mi nyújthatunk. Még ha fel is tudnánk vásárolni Magyarország egész búzatermését, nem garantálhatnánk, hogy a német politikai nyomás és hatalmi vonzás nem folytatódna ugyanúgy, mint azelőtt. Vannak más országok, ahol a brit érdekek feltétlenül sokkal fontosabbak, s azzá válnak még inkább pozícióik megerősítése révén, ilyen elsősorban Görögország s talán Románia is. Éppen ezért nem szabad hagynunk magunkat rábeszélni, hogy pazaroljuk energiánkat és pénzünket, megpróbálva megmenteni olyan országokat, mint Magyarország, ahol a játszma már eldőlt."[21]

Már javában dúlt a második világháború, mikor 1941-ben a brit–magyar kapcsolatok elérték mélypontjukat: megszakadtak a hivatalos diplomáciai érintkezések. A korábban említetteken túl, ehhez az elhidegüléshez hozzájárult az is, hogy Nagy-Britannián belül a közvélemény miként viszonyult a magyarokhoz elvi szinten. Ehhez kötődően, Barcza György egyik jelentésében kifejtette, hogy a tágabb értelemben vett brit szellemi-politikai elit miképpen gondolkodik a magyarok politikájáról. Az ország megítélésével kapcsolatban két nagyobb csoportosulást különböztetett meg. Az egyik az úgynevezett „radikálisok" köre, akik úgy vélték: Magyarország egy jó darabig képes volt arra, hogy ne köteleződjön el egyik hadviselő fél oldalán sem – mindezt „ügyesen és becsületesen" tette. Azt viszont már nem értették a radikális nézőpont hívei, hogy 1940. november 20-án miért kellett csatlakozni a folyó év szeptember

21 Pritz 2011, 18.

27-én megkötött háromhatalmi egyezményhez,[22] úgy, hogy semmilyen nagyobb kényszer és nyomás alatt nem állt az ország: „...ezzel eljátszotta minden jogát arra, hogy angol–amerikai győzelem esetén más elbánásra számíthasson, mint Anglia nyílt ellenfelei." A másik oldalt az úgynevezett „magyarbarátok" vagy más néven „mérsékeltek" képviselték, akik tisztában voltak azzal, hogy Németországon kívül egyetlen európai ország sem volt képes arra, hogy valamilyen alternatívát kínáljon Magyarországnak, így teljes mértékben elítélni sem lehet azt, hogy a magyarok a németorientációt választották.[23]

1941. február 6-i keltezéssel egy brit külügyi feljegyzés érzékletesen szemlélteti a brit vezetés álláspontját a kérdéssel kapcsolatban:

„...azt reméltük, hogy a magyar kormány belátja, hogy a háborús magatartásunkat elkerülhetetlenül befolyásolni fogja majd az, hogy a magyar kormány milyen mértékben és módon igyekezett ellenállni a tengely nyomásának, valamint hogy őszintén semleges magatartást fog tanúsítani. Az újabb fejlemények országunkban sokaknak azt sugallják, hogy a magyar kormány nem csupán enged a tengely nyomásának, hanem ráadásul még kedvezően is fogadja."[24]

Barcza György, mint londoni magyar követ, ebben a helyzetben nem tehetett mást, mint hogy hivatalosan elfogadta az ország politikai lépését és döntését. Személy szerint azonban – s ez emlékirataiban[25] is olvasható – nem volt képes azonosulni ez-

22 Ezt az egyezményt a három tengelyhatalom: Japán, Németország és Olaszország kötötte meg Berlinben. Ennek során garantálták egymás politikai, katonai és gazdasági támogatását.

23 Romsics 2005, 110–111.

24 Barcza 1994, II. 295–296. A felhasznált dokumentum levéltári jelzete: PRO-FO 371-26603.

25 Pritz 2010[5], 303–313; Pritz 2010[7], 24–36; Pritz 2010[6], 197–210.

zel, s ez diplomáciai szereplésében is időről időre megnyilvánult, mikor is a brit vezetés egyes tagjaival beszélt. Ennek magáért beszélő példája a következő visszaemlékezés:

„Azt feleltem, hogy mint követ kötelességem volt ezt vele közölni (vagyis Sir Alexander Cadogan közigazgatási államtitkárral [1884–1968][26] a magyar kormány hivatalos lépéseit – M. M. A.), de azzal magamat nem azonosítom, sőt mélyen fájlalom, elítélem és kérem, vegye tudomásul, hogy ettől a pillanattól kezdve nem tekintem már magamat a Bárdossy-kormány diplomáciai képviselőjének, s már csakis követségem hazautazásának kérdéseivel fogok foglalkozni, mert politikai megbízatásomat ezennel megszűntnek tekintem."[27]

1941 elején már többségben voltak a brit elit *„radikális"* tagjai, ami egyet jelentett Magyarország elítélésével. A fennálló helyzetet csak súlyosbította az a momentum, hogy Magyarország fellépett Jugoszlávia ellen Bulgáriával és Olaszországgal egyetemben. Anthony Eden brit külügyminiszter[28] erős bírálattal illette Magyarország magatartását és eddig megtett lépéseit. Felháborítónak és szégyenteljesnek találta a Jugoszlávia elleni fellépést, s ezt Barczával is megosztotta:

„Ha egy állam már nem ura akaratának és függetlenségéről önként lemond, akkor legalább nem köt barátsági szerződést, melyet aztán megszeg, és hátba támadja barátját. Ez olyan tény, amelyre a békekötésnél vissza fogunk emlékezni. [...] Mondja meg, kérem, otthon, hogy az, amit az ön kormánya most tett, gyalázatosság. Mi nagy türelemmel és megértéssel viseltettünk Magyarország iránt, mert ismertük azt a különlegesen nehéz helyzetet, melyben volt. De önök most nyíltan Anglia és, mondhatom, az egész művelt, sza-

26 Életéről lásd: http://www.oxforddnb.com/view/printable/32234, 2014. október 21.

27 Barcza 1994, I. 498.

28 Többször is betöltötte a külügyminiszteri posztot, jelen esetben 1940. december 22. és 1945. július 26. között.

badságszerető világ ellenfelei, a barbár németek mellé álltak. Ennek következményeit majd látni fogják győzelmünk után."[29]

Robert Gilbert Vansittart[30] (1881–1957) brit diplomata ezt a gondolatmenetet folytatva a külügyminiszternek írott, 1941. április 10-i levelében a magyarokról, s kiváltképp a londoni követségi dolgozókról igen negatív hangvételű sorokat írt, melyben abbéli gyanakvásának adott hangot, hogy kémtevékenységet folytatnak a kubaiak és a brazilok közvetítésével. Ezenfelül úgy vélte, hogy a BBC magyar adásai is problémát jelenthetnek ebből a szempontból.[31] Az angliai magyarok „káros tevékenységével" kapcsolatos eszmefuttatásai az 1941. április 17-i levelében is megfogalmazódnak:

„...Hivatalos ügyek intézésében a magyarok soha még csak jelét sem mutatták a tisztességnek. [...] ha csak alkalmuk kínálkozott rá, mindig kijátszottak bennünket politikailag és katonailag is, ám egyesek nálunk továbbra is csak azt hajtogatták, hogy milyen rendes fickók a magyarok, hiszen táncolni viszik a lányokat, lóversenyeznek és ruhát vásárolnak Londonban. [...] Végső ideje, hogy a magyar buborék kipukkadjon."[32]

A két ország közötti kapcsolat akkor érte el történelmi mélypontját, mikor 1941. június 26-a után Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak, amelynek kormánya november folyamán felszólította az angol vezetést: mindazoknak az országoknak üzen-

29 Barcza 1994, I. 500.

30 Életéről lásd bővebben: Vansittart 2012., illetve http://www.oxforddnb.com/view/printable/36630, 2014. október 28. Az 1930-as évekbeli munkásságáról lásd Roi 1997., illetve: http://1930sforeignoffice.wordpress.com/2012/02/13/sir-robert-vansittart/, 2014. október 28.

31 Barcza 1994, II. 304. PRO-FO 371-26633.

32 Barcza 1994, II. 307. PRO-FO 371-26603.

jen hadat, melyek támogatják Németországot a Szovjetunió ellenében. November 29-én meg is érkezett az ultimátum Magyarországra:[33] a magyar kormány szüntessen meg minden hadműveletet és vonja ki a csapatokat a Szovjetunió területéről december 5-ig. Két nappal később, december 7-én beállt a hadiállapot Magyarország és Nagy-Britannia között. A második világháború végét követően újraindult ugyan a diplomáciai kapcsolat, de az már közel sem volt olyan, mint évtizedekkel korábban.

A diplomáciai kapcsolatok megszűnése után

„Magyarországot a békekonferencián mindenki cserbenhagyta [...] a polgári demokrácia felé törekvő Magyarország nem kapott védelmet. Nagyon jelentősen gyengítette ez a nyugati közömbösség a magyar politika demokratikus oldalát."[34] *(Nagy Ferenc miniszterelnök)*

A magyar kormány brit megítélése 1941 végétől fokozatosan romlott. Az Újvidéken lezajlott események, valamint a második magyar hadsereg megjelenése a keleti fronton, a brit közvéleményt a magyar politikai vezetés ellen hangolta. A magyar politikai elit ennek ellenére időről időre igyekezett valamilyen összeköttetést kiépíteni a britekkel. Megállapítható, hogy a brit–magyar érintkezés a hivatalos diplomáciai kapcsolatok megszűnése után sem állt le teljesen: a nem hivatalos kapcsolat-

33 Az ultimátumot Pell amerikai követ adta át a magyar kormánynak. Fülöp–Sipos 1998, 242.

34 Fülöp–Sipos 1998, 293.

tartásnak négy formája alakult ki. Az elsőt többnyire a baloldali értelmiség aktív szerepvállalása jellemezte. Figder Éva a tanulmányában Palóczi-Horváth Györgyöt emelte ki, aki 1941-es Törökországba való szökését követően háborús propagandatevékenységet folytatott a britek megbízásából. Kinti munkáját Magyarországról Cserépfalvi Imre könyvkiadó és Kovács Imre parasztpárti politikus segítette. A második kapcsolati formát a magyar származású ügynökök bevetése[35] jelentette 1944 és 1945 között. A harmadik lehetőség a „Magyarországra szökött vagy ellenséges területen fogságba esett szövetséges katonák" segítségének igénybevétele.[36] S végül, de nem utolsósorban meg kell említeni a magyar kormányok béketapogatózási kísérleteit is, hiszen Magyarország kormányai között találhatunk olyat, amelyik nem kívánt németbarát politikát folytatni.

Kállay Miklós (1887–1967) miniszterelnöki[37] kinevezésével egyértelmű fordulat következett be a magyar politikában. Egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy a nyugati szövetségesekkel, legfőképpen a britekkel találjuk meg a közös nevezőt, s e lépés eredményeként Magyarország forduljon szembe a németekkel s a tengelyhatalmakkal. Horthy Miklós kormányzó is támogatta

35 Erről lásd: Zsidóügynökség Palesztináért (Jewish Agency for Palestine). Az ügynökség által toborzottak feladata az lett volna, hogy a megszálló német csapatok elleni felkelést megszervezzék, és a különböző szabotázsakciókat végrehajtsák. Ezek a kísérletek azonban általában nem érték el a kívánt célt. Figder 2004, 357. Az egyik legismertebb történet Szenes Hanna tragikus sorsú ejtőernyős nevéhez fűződik, akit 1944. november 7-én, a Margit körúti fogházban kivégeztek mindössze 23 évesen. Életéről lásd: Blessed is the Match. The life and death of Hannah Senesh. Dokumentumfilm.; Senesh 2007; illetve Frojimovics–Komoróczy–Pusztai–Strbik 1995. Magáról az ügynökségről lásd többek között bővebben: Panzen 1977, 129–158., illetve Jewish Agency: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/303543/Jewish-Agency és http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Orgs/jafi.html, 2015. január 10.

36 Az első három típusra nem térünk ki ennél részletesebben. Figder 2004, 357.

37 1942 és 1944 között volt Magyarország miniszterelnöke. A politikai fordulat részletes taglalása nem feladata ennek a tanulmánynak.

ezt a politikát, kiállt Kállay mellett, sőt hangsúlyozta, hogy a kettőjük politikája azonos szálon fut:

„Köztem és közte hallgatólagos egyetértés állt fenn abban a tekintetben, hogy Kállaynak – anélkül, hogy engem minden egyes részletről tájékoztatnia kellene – szabad keze legyen az angolszász hatalmak felé, baráti kapcsolatok előkészítésére; természetesen a Hitler Németországával fennálló viszonyunk látszatra fenntartása és annak a szempontnak figyelembevételével, hogy eljárásunkból a Szovjet hasznot ne húzhasson. Ez igen kényes, felette nehéz feladat volt, és később kiderült, hogy Rooseveltnek Sztálin iránt követett politikája miatt megoldhatatlannak bizonyult."[38]

1942 őszétől[39] tehát Kállay titkos tárgyalásokat kezdett több országban is azzal a céllal, hogy kiépítse a megfelelő kommunikációs csatornákat a szövetségesekkel, és hogy elkezdhessék a fegyverszüneti tárgyalások előkészítését. A közvetítői szerepet többnyire diplomaták, tudósok és különböző tisztviselők látták el. A helyszínek minden esetben semleges országok voltak, így például Törökország, Svédország,[40] Svájc és Portugália.

A korábban már elemzett Barcza György Svájcban próbálta kiépíteni a kapcsolatokat, míg Szent-Györgyi Albert (1893–1986)

38 Ormos 2014.

39 Bár az 1942-es politikai helyzetre és Kállay politikai állásfoglalására a következőképpen emlékezett Barcza György: „Kállay akkor még – írja Barcza – maga is hitt, ha nem is a németek feltétlen végső, teljes győzelmében, de legalábbis abban, hogy előbb-utóbb valami megegyezésféle béke fog létrejönni. Mint a legtöbbeknek nálunk, neki sem volt fogalma az angolszász világ kimeríthetetlen erejéről, csak Európa térképét nézte és nem a világtérképet; és a két oldal esélyeit legalábbis egyenlőnek ítélte meg." Ormos Mária ezzel kapcsolatban kifejti, hogy van ebben az elképzelésben igazság, de Barczának nincs mindenben igaza. Ormos 2014.

40 Gellért Andor és Szegedy-Maszák Aladár Svédországban látták el a közvetítői feladatot. De meg kell említeni még Frey András újságírót, Mészáros Gyula professzort, Radvánszky Antal báró banktisztviselőt, akik különböző országokban próbálták felvenni a szövetségesekkel a kapcsolatot. Ormos 2014.

Törökországban. Részleteiben most egyedül Szent-Györgyi Albert tevékenységére térünk ki, de a teljesség igénye nélkül.[41]

1943. február 7-én érkezett meg Isztambulba s Dévényi Anna történész szerint „Szent-Györgyi kísérlete abban különbözik a többitől, hogy ő nem egyszerűen békefeltételek után tudakozódott, hanem egy, az ő vezetésével végrehajtandó belpolitikai fordulatot vázolt fel brit tárgyalópartnereinek, ami biztosítékul szolgált volna a külpolitikai irányváltáshoz is. Szent-Györgyi akciójának azért szentelt a többinél jóval nagyobb figyelmet a Foreign Office, mert alternatív lehetőséget látott benne a Kállay-kormánnyal szemben, amellyel – belpolitikai nézetei és antidemokratikus magatartása miatt – nemigen volt hajlandó tárgyalni."[42] Miért viszonyult így a brit vezetés Kállay kormányához? Talán erre érdekes adalékot nyújt Ormos Mária írásának egyik részlete: Kállay „...emlékirata szerint mindössze négy miniszterben bízhatott meg, míg a többiek elkötelezett németbarátok és radikális jobboldaliak voltak. Mellette csak Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Radocsay László igazságügy-miniszter, Varga József kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter állt. Politikai szempontból közülük a belügyminiszter volt a legfontosabb. Valamit javult a helyzet, amikor bevitte a kormányba külügyminiszterként Ghiczy Jenőt, aki az angolszász szövetségesekkel kezdett külföldi tárgyalások szakszerű irányítója lett. A kabinetben tehát nem egyszerűen csak ellenérdekeltek, de olyan emberek is ültek, akik gyakorlatilag a németek kémjeiként tevékenykedtek. Közülük különösen veszedelmes volt Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és Bartha Károly honvédelmi miniszter."[43] Ily módon

41 Erről lásd részletesebben: Juhász 1978.

42 Dévényi 2014.

43 Ormos 2014.

érthetővé válik az is, hogy Szent-Györgyi Alberttel miért szimpatizálhattak a britek, hiszen hivatalosan nem a Kállay-kormány nevében ment Isztambulba. Szent-Györgyi a kinti brit megbízottaknak kifejtette, hogy tárgyalásokat folytatott a magyar ellenzéki és demokratikus körök legjelentősebb képviselőivel: így Peyer Károllyal (Szociáldemokrata Párt), Szakasits Árpáddal (Szociáldemokrata Párt), Kállai Gyulával (Szociáldemokrata Párt), Kovács Imrével (Nemzeti Parasztpárt), Varga Bélával (Független Kisgazdapárt), Vázsonyi Jánossal (Nemzeti Polgári Demokrata Párt) és Sigray Antallal (legitimista).[44] Ezen nevek felsorolásával igyekezett bizonyítani, hogy milyen széles körű kapcsolatrendszerrel rendelkezik a magyar politikai életben.

Talán ezeknek a kapcsolatfelvételeknek is köszönhetően, 1943. február 9-i feljegyzésében Frank Kenyon Roberts (1907–1998), a Foreign Office Központi Osztályának vezetője a korábbiakhoz képest pozitívabb értékítéletet fogalmazott meg:

„...az utóbbi időben néhány megnyugtató fejlemény következett be Magyarország belpolitikai helyzetében. Egy viszonylag erős, demokratikus ellenzék alakult ki a paraszt- és szocialista pártokból, a munkásság és az értelmiség képviselőiből."

Ugyanakkor a diplomata továbbra is azt a véleményt fogalmazta meg, hogy „a magyar közeledésre nem szükséges válaszolni".[45]

Alexander Cadogan erre a következőképp reagált: „Ne zárkózzunk el mereven annak lehetősége elől, hogy zavart keltsünk ellenségeinknél."[46]

44 Az útjáról tájékoztatta Kállay Miklóst, Andorka Rudolf tábornokot, Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi minisztert és Ullein-Reviczky Antalt, a magyar külügyi tárca sajtó- és propagandaosztályának vezetőjét. Miklós 2011, 115–116.

45 Miklós 2011, 114.

46 Uo. 115.

Ez a zavarkeltés jól megmutatkozik a későbbiekben: az a lépés tükrözi ezt leginkább, amely egy esetleges fegyverszüneti egyezmény aláírásával kecsegtetett.

Részben a Szent-Györgyi Alberttel történő találkozó után, 1943. február 24-én a Foreign Office vezetői értekezletet tartottak, abból a célból, hogy megvitassák a németbarát államokkal való kapcsolatfelvételnek a kérdését. Anthony Eden külügyminiszter március 10-i levelében pozitívan értékeli Szent-Györgyi tevékenységét:

„...a professzor látszólag bizonyos függetlenséget élvez, és sok szempontból olyan személynek látszik, akivel megfelelő földalatti csatornákon át hasznos lehetne diszkrét kapcsolatok fenntartása. [...] nem tartozik egyetlen politikai párthoz sem, a hírek szerint őszintén demokratikus érzelmű."[47]

A kapcsolatok felvétele tehát jól haladt, sőt a nyár folyamán megélénkültek a tárgyalások, melyekbe bekapcsolódott Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank volt elnöke és Bakách-Bessenyei György svájci követ is. Legsikeresebbnek azonban a fiatal Veress László külügyminisztériumi tisztviselő isztambuli tárgyalásai bizonyultak: az ottani konzul, Újváry Dezső[48] közvetítésével lépett kapcsolatba Sterndale-Bennett brit követségi főtanácsossal augusztus 17-én, akivel közölte a magyar megadási szándékot, mihelyt az angolszász szövetségesek elérik az országhatárt.[49] Ezt követően, 1943. szeptember 9-én az angolok Ankarában közölték Veress Lászlóval, hogy milyen feltételek mellett hajlandóak fegyverszünetet kötni.

47 Uo. 116. E tanulmány nem tér ki arra, hogy az isztambuli tárgyalásokon konkrétan miről volt szó, illetve arra sem, hogy Szent-Györgyi Albert miniszterelnöki pozícióra vágyott.

48 1943 májusában nevezték ki.

49 Ormos 2014.

Meg is született a titkos fegyverszüneti egyezmény Magyarország és Nagy-Britannia között, melynek értelmében a magyar fél feltétel nélkül leteszi a fegyvert a Balkánról érkező brit és amerikai csapatok előtt. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy több oknál fogva – melyekre most nem térünk ki – az egyezmény formális megerősítésére nem került sor. Sőt az angol fél számára sem volt már realitása a balkáni frontnak. Churchill és Roosevelt ekkor már rég elvetette a balkáni forgatókönyvet, egyszerűen csak bátorítani akarták a kiugrási szándékot, s ezzel összezavarni Hitlert. A lehetőség így elúszott, a tárgyalások megakadtak, s 1943–1944 folyamán Kállay egyre tanácstalanabb, politikája pedig egyre bizonytalanabb lett. A német vezetés számára egyre gyanúsabb lett Kállay, ráadásul a német hírszerzés tisztában volt azzal, hogy Magyarország keresi a kiugrási lehetőséget és sorra veszi fel a kapcsolatot a szövetségesekkel. Szent-Györgyi Albert tevékenységét is felderítették. (Érdemes azonban megjegyezni, hogy nem minden kapcsolatfelvételről és tárgyalásról szereztek tudomást a németek, így sem Barcza, sem pedig Szegedy-Maszák lépéseit nem észlelték.) A külpolitikai kudarc, a gyanakvás légköre 1944. március 19-én olyan helyzetbe sodorta az országot, melyre a vezetés egyáltalán nem volt felkészülve: a német csapatok megszállták Magyarország területét.[50]

A német megszállás „korszakának" lezárásaképp 1945 áprilisában Borsody István (1911–2000)[51] írta a *Szabad Szó*ban (a Nemzeti Parasztpárt központi lapja) a következőket:

50 A német megszállás körülményeivel és a megszállás időszakáról többek között bővebben lásd: Ránki 1978; Szabó–Számvéber 2003; Borhi 2014; Ormos 2011; Számvéber 2005.

51 Publicista, történész és politológus. 1945-től a *Szabad Szó* és az *Új Magyarország* külpolitikai munkatársa volt. A háború után a washingtoni magyar követség sajtóattaséjaként dolgozott.

„Borzasztó áron, de elszakadtunk a fasiszta szövetségtől s egy új demokratikus élet alapjait kezdjük lefektetni. Ám hírünk a világban e helycsere következtében aligha változhatott meg döntő módon. Még hosszú, nehéz belföldi és külföldi munka vár ránk, hogy bebizonyítsuk demokratikus, fasisztaellenes, szabadságszerető mivoltunkat. Még sok feladatot kell megoldanunk, hogy elnyerjük a szabad világ bizalmát, hogy kivívjuk megbecsülését, rokonszenvét, hogy lemossuk a hozzánk tapadt gyalázatot."[52]

S ahogy korábban is említettük, Magyarország külpolitikai mozgásterét jelentős mértékben meghatározta, illetve megszabta a szovjet „felszabadítás" és megszállás egyértelmű ténye. 1945. január 20-án került sor a magyar félre vonatkozó fegyverszüneti egyezmény aláírására Moszkvában, s amíg nem lépett életbe a békeszerződés, addig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) diktálta a feltételeket. Ez külpolitikai szempontból azt jelentette, hogy Magyarország nem nyithatott külképviseletet, illetve nem fogadhatott külföldi missziókat Budapesten a SZEB engedélye nélkül.[53] Ezeken felül pedig semmiféle közvetlen kapcsolatot nem lehetett kialakítani az országban tartózkodó angol vagy amerikai politikai képviselőkkel.[54] A brit kapcsolatok valaminemű újbóli elindulását nehezítette és egyben gátolta az a tény, hogy a brit kormány nem ismerte el az 1944. december 22-én, Debrecenben megalakuló Ideiglenes Kormányt.[55]

52 *Szabad Szó,* 1945. április 1. 47. évf. 6. szám.

53 A valóságban azonban igazából a szovjetek (főképp Vorosilov) befolyása alá tartozott az ország minden tekintetben.

54 Fülöp–Sipos 1998, 283.

55 1944. december 14-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága a következő felhívással fordult a lakossághoz: „A hazánkra szakadt nagy nemzeti szerencsétlenség indított bennünket, magyar hazafiakat arra, hogy kezünkbe vegyük a kezdeményezést az Ideiglenes Nemzetgyűlés egybehívására, mely megalakítja Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányát [...]." Pallai–Sárközi 2008, 13. E tanulmány nem törekszik arra, hogy részletesen bemutassa az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány létrejöttének történetét, illetve megválasztásának körülményeit.

A szovjet érdekszférába tartozás és a kormány el nem ismerése mellett látni kell, hogy Nagy-Britanniának 1945-ben sokkal fontosabb és hatalmi státusának szempontjából sokkal életbevágóbb problémákkal és feladatokkal kellett szembenéznie, mintsem hogy Magyarország politikai helyzetén „gondolkodjon". A szigetország ugyanis jelentős hátrányokkal és súlyos veszteségekkel zárta le a háborút. A hatalmas emberáldozaton túl, nagyhatalmi pozíciójától is le kellett mondania. Az elkövetkezendő évtizedek többé-kevésbé az ország számára arról szóltak, hogy miként történhetett meg mindez és mi a következő lépés. Egedy Gergely is megfogalmazza munkájában, hogy Nagy-Britanniában „látványosan eluralkodott az a szemlélet, hogy a 20. század a szigetország számára másról sem szól, csak a hanyatlásról". A fő kérdés tehát az volt, hol és miért romlottak el a dolgok – a politikusok erre próbálták megtalálni a választ.[56]

A második világháború lezárásának egyik momentuma az 1945. február 11-i jaltai konferencia volt (Roosevelt, Churchill és Sztálin jelenlétével), amely tanácskozásból csupán egyetlen nyilatkozatot emelünk ki: „együttesen kinyilvánítják kölcsönös egyetértésüket aziránt, hogy a felszabadított Európa átmeneti bizonytalanságának időszakában a három kormány egybehangolt politikájával segíti a náci Németország uralma alól felszabadított európai népeket és a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy sürgős megoldásra váró politikai és gazdasági kérdéseiket demokratikus eszközökkel oldják meg."[57]

56 Egedy 2011, 11.

57 Balogh 1982, 27.

Követségek hiánya, a politikai misszió léte

„A fegyverszüneti egyezmény alapja a trianoni Magyarország területe, a végleges határmegállapítás azonban [...] a békeszerződés megkötésekor történik. A végleges békeszerződésig így külképviseleteink sem működnek."
(Gyöngyösi János külügyminiszter)[58]

A diplomáciai kapcsolatok megszűnése egyik gyakorlati megnyilvánulásának tekinthető, hogy nem működtek a követségek a két ország között. A *Szabad Szó* 1945. április 11-én megjelent hasábjain is röviden ugyan, de foglalkoztak a budapesti követségek helyzetével, sőt azzal is, hogy Magyarország miként lépett be a háborúba a németek oldalán.

„Mikor Magyarország német nyomásra belépett a háborúba, a szövetséges hatalmak oldalán álló államok külképviseletei elhagyták Budapestet. Ezeknek a hatalmaknak az érdekképviseletét a svájci követség, mint semleges hatalom vette át. [...] és most hogy a SZEB székhelyét Budapestre tette át, átadta a szövetséges érdekek képviseletét a SZEB-ben képviselt hatalmaknak. Értesülésünk szerint a svájci követség munkája befejeztével rövidesen elhagyja Budapestet és a békekötésig, tehát addig, míg Magyarország külképviseletei a külföldi államokban már működnek, az angolok veszik át Svájc érdekeinek védelmét Budapesten."[59]

Ugyanakkor Magyarország és Nagy-Britannia nem szűnt meg létezni egymás számára, hiszen a britek ezekben az években is

58 *Szabad Szó,* 1945. április 10. 47. évf. 12. szám.
59 *Szabad Szó,* 1945. április 11. 47. évf. 13. szám.

képviseltették magukat Magyarországon, egy politikai és katonai misszió[60] formájában. A misszió két ága egymástól függetlenül működött. A katonai rész a brit Hadügyminisztériumnak, a politikai pedig a Foreign Office-nak tartozott beszámolási kötelezettséggel. A politikai misszió, amellyel a tanulmányban foglalkozunk, független és önálló „szervként" működött, még a szovjet főparancsnokság irányában sem tartozott semmilyen kötelezettséggel. Ez abban is megnyilvánult, hogy szabadon tarthatott fenn kapcsolatot a magyar kormánnyal és a különböző politikai pártokkal. A politikai misszió fő feladata a katonai misszió munkájának segítése volt, ugyanakkor önálló tevékenységet sokkal jobban tudott folytatni.[61] Az 1945. január 2-án kelt leiratban a Magyarországra küldött brit misszió számára a londoni kabinet a következőket fogalmazta meg:

„Őfelsége kormánya jelenleg nem ismeri a Szovjetunió magyarországi célkitűzéseit. Tény, hogy a Vörös Hadsereg megszálló hatalom, és Magyarország részét képezi a szovjet arcvonalnak. Ez azt jelenti, hogy a szovjet kormányé az elsődleges szerep a fegyverszünet érvényesítésében, viszont nem áll szándékunkban, hogy Magyarország szovjet irányítás alá kerüljön. Épp ezért meg kell akadályoznunk minden olyan kísérletet a szovjet hatóságok részéről, amely a magyar szuverenitás vagy függetlenség szükségtelen csorbítását célozza."[62]

A valóságban azonban a brit képviseletnek igen kevés beleszólási lehetősége volt az események alakulásába.

60 78 fős brit misszió érkezett. Figder 2004, 361.

61 Ennek okát abban is meg lehet találni, hogy a katonai misszió egyáltalán nem volt független: mindent csak a szovjet fél tudtával és beleegyezésével végezhetett. Figder 2004, 360.

62 Pallai–Sárközi 2008, 28.

A diplomáciai elszigeteltség fellazításának egyik fő szempontja volt a nemzetközi elismerés. 1945 első felében a britek hűvös és távolságtartó magatartásának köszönhetően ez az óhaj nem talált meghallgatásra.[63] A britek egyrészt kijelentették, nem fognak elismerni egy olyan országot, amellyel hadiállapotban állnak, másrészt feltételnek szabták a szükséges és kívánatos politikai körülmények kialakítását. S az sem kedvezett a kapcsolatoknak, hogy néhány területen voltak még vitatott pontok a két ország között: jóvátételi tartozás kérdése stb.[64] A helyzet 1945 őszén változott meg: a november 4-i „demokratikus szellemben" tartott általános választásokat követően Nagy-Britannia elismerte a Tildy Zoltán vezette, november 15-én megalakult koalíciós kormányt. A hivatalos elismerésre azonban csak 1946 folyamán került sor. De addig a pillanatig még sok-sok homokszem pergett le a képzeletbeli politikai homokórában.

A két ország tehát politikai megbízottakon keresztül tartotta fenn egymással a kapcsolatot. Az igazi, teljes értékű diplomáciai érintkezés csak az 1947-es párizsi békeszerződés aláírását követően valósult meg.

A politikai megbízottak a magyarországi brit misszió vezetői voltak: Sir Alvary Frederick Gascoigne (1893–1970) brit diplomata 1945 és 1946 között látta el a vezetői posztot. Ő maga egy jól felkészült diplomatának tekinthető, aki igyekezett minden

63 Az előkészítő tárgyalások során a brit delegációt (W. A. Harriman nagykövet és Balfour ügyvivő) csupán a jóvátételi ügyek, az ideiglenes kormány jellege és a közigazgatás folytonossága érdekelte. Arday 2005, 151.

64 Győri Szabó 2011, 150. Egy másik negatívumot pedig az jelentette, hogy Gyöngyösi János kisgazdapárti külügyminiszterről nem voltak igazán jó véleménnyel a britek: nem tudott rendesen angolul, és szerintük túlságosan is elkötelezte magát a kommunisták mellett; másrészt Arday Lajos munkájában olvasható: „nyíltan hangoztatta véleményét, amely szerint az angolok a múltban sem segítettek, most sem fognak, így nem lehet rájuk számítani." Arday 2005, 25.

nehézséget maximálisan megoldani.[65] Ugyanakkor a vele kapcsolatos vélemények igen eltérő skálán mozognak. Röviddel azelőtt, hogy 1995-ben meghalt volna, Sir William Hayter brit diplomata, sikeres moszkvai nagykövet, egy rövid leírást küldött H. Haraszti Évának Gascoigne-ról.[66] Szerinte azért küldték pont őt Magyarországra, mert ott a brit közvélekedés szerint nem volt fontos és meghatározó a brit jelenlét, ezért elegendő volt Gascoigne szerepvállalása.[67] Ugyanez a megállapítás olvasható Pallai és Sárközi kötetében is: „A brit diplomata tehát szemtanúja volt az ország szovjet megszállásának, naprakészen követhette a magyar belpolitika eseményeit, megismerkedett a korszak vezető politikusaival, véleményt alkothatott az ország helyzetéről, problémáiról és lehetőségeiről. Helyzetéből fakadóan, a kötelező objektivitást és távolságtartást London megkövetelte tőle. Mindez jól illett Gascoigne jelleméhez, akit a Foreign Office több magas rangú tisztviselőjének véleménye szerint London azért küldött Budapestre, mert a britek a magyarokkal kapcsolatban semmi különöset nem akartak elérni. A semleges, szemlélődő diplomáciai álláspont képviseletére Gascoigne tökéletesen megfelelt."[68] Haraszti Éva ezzel az állítással nem feltétlenül értett egyet, látva azt a több száz jelentést,

65 Etonban végezte tanulmányait és szolgált az első világháborúban. 1919-ben került a Foreign Office hivatali állományába: 1921-ben harmadik titkár, 1925-ben második titkár, 1933-ban első titkár. 1941-ben már tanácsadói posztot töltött be. 1936 és 1938 között ideiglenes ügyvivő volt Magyarországon. 1946 és 1951 között Japánban töltött be képviseleti posztot. 1953-as nyugdíjazását megelőzően kapta meg karrierjének legfontosabb pozícióját: 1951-ben, életének 58. évében, Őfelsége moszkvai nagykövete lett – ugyanakkor nem élvezte, hogy a Szovjetunióban élhet, mivel nagyon hiányzott neki London és a társasági élet. H. Haraszti 2005[1], 271.

66 Sir William Hayter brit diplomata feltehetőleg azért írhatott H. Haraszti Évának, mert ismerték egymást A. J. P. Taylor révén. A neves brit történésznek H. Haraszti Éva volt a felesége.

67 H. Haraszti 2005[2], xv.

68 Barta 2005.

melyet a misszióvezető küldött Debrecenből, majd Budapestről. Úgy véli, mindent megtett, amit lehetett és tudott, más sem lett volna képes arra, hogy az adott körülmények között többet véghezvigyen. Nem az az ember volt szerinte, aki megírta volna a saját emlékiratait vagy az, aki irodalmi, illetve történelmi értékítéletet mondjon Magyarországról, helyette inkább gyakorlatias megközelítéssel szemlélte az eseményeket: igyekezett objektív, kiegyensúlyozott és nyugodt maradni minden helyzetben.[69] A diplomáciai jelentések címzettjei általában a külügyminiszterek – Anthony Eden, Ernest Bevin – vagy a Foreign Office magasabb rangú tisztviselői – Orme Sargent, Douglas Howard (hat levél) – voltak, de Gascoigne kilenc jelentést Winston Churchillnek küldött (1945. június 25. és július 31. között). Egy levelet elküldött Sir William Hayter diplomatának[70] is.

Gascoigne 1945. február 23-án érkezett Debrecenbe (összesen 50 napot töltött a városban) a politikai misszió vezetőjeként, amely minőségében Nagy-Britanniát képviselte a SZEB kötelékében.[71] Első táviratát 1945. március 7-én küldte Debrecenből:

„A németek távozása és az oroszok érkezése idején a káosznak betudhatóan a különböző megyék és városok törvényes testületei működésképtelenné váltak; ezeket ugyanakkor felváltották az Ideiglenes Nemzeti Bizottságok, amelyek, amennyire az lehetséges volt, magukban foglalták a korábbi testü-

69 A Gascoigne-nal kapcsolatos pozitív értékítéletet támasztja alá a Haraszti Éva és Lord Brimelow (1915–1995) között, 1994. október 18-án lezajlott beszélgetés is. Ebből kiderül, hogy a brit diplomata igen pozitív véleménnyel van Gascoigne-ról: „nagyon civilizált volt és rendkívül tisztelettudó [...]. Szerette a társaságot, de a pletykákat nem. Képes volt arra, hogy meghallgassa és megértse a mások által képviselt látásmódot és felfogást, anélkül hogy kétségbe vonta volna a sajátját. Lord Brimelow szerint szeretetreméltó személy volt, aki egyben jó társaságnak és jó főnöknek bizonyult. [...] (Fordította: M. M. A.) Ebből egy részlet itt olvasható: H. Haraszti 2005², xv.

70 Sir William Hayter (1906–1995) 1953 és 1957 között volt a Szovjetunióban nagykövet.

71 H. Haraszti 2005², xiii.

letek tagjait. Ezek a nemzeti bizottságok választották meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjait, amely 230 főből[72] állt, összehasonlítva a háború előtti 278 fős alsóházzal."[73]

Az Ideiglenes Kormány tagjairól 1945. február 28-án írt jelentésében fogalmazta meg, hogy „a magyarok kétségkívül mindent elkövetnek majd, hogy éket verjenek közénk és az oroszok közé".[74] Jellemzéseket fogalmazott meg a vezető magyar politikusokról, így például Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökről (1944–1945): az ittléte alatt felfigyelt arra, hogy Dálnoki mennyire intenzíven elkötelezte magát a szövetségesek mellett, s határozott ellensége volt a magyar kommunistáknak. Egy alkalommal úgy nyilatkozott neki, hogy sokkal örömtelibb Nagy-Britannia képviselőjével beszélgetni, mint hogy végeláthatatlan kérésekkel bombázzák őt a saját emberei. A brit misszióvezető Gyöngyösi János külügyminiszterről sommásan megállapította: egy falusi iskolaigazgató „dörzsöltségével" rendelkezik.[75] Ez a vélemény nem állt távol a brit vezetés Gyöngyösiről alkotott nézeteitől.

Gascoigne Magyarországon való tartózkodása alatt számos jelentős magyar államférfival, közéleti személyiséggel vette fel a kapcsolatot, és sikerült széles körű társadalmi összeköttetést kiépítenie. Mindez jól kivehető a jelentéseiből, táviratairól. Több alkalommal is találkozott Zsedényi Bélával, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökével, gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, Grősz József kalocsai érsekkel, valamint a politi-

72 A 230 fő eloszlása: 72 kommunista, 57 kisgazda, 35 szociáldemokrata, 19 szakszervezeti bizalmi, 12 parasztpárti, a többiek pártonkívüliek voltak. Pallai–Sárközi 2008, 14.

73 H. Haraszti 2005[2], 1. Gascoigne to Eden, 7 March 1945. PRO.FO 371.48461. (Fordította: M. M. A.)

74 Pallai–Sárközi 2008, 28.

75 H. Haraszti 2005[2], xiii–xiv.

kai pártok vezetőivel is. Baranyai Lipóttal[76] és Bethlen István nejével (Gróf Bethlen Margit) történt találkozója azt a látszatot keltette, hogy Gascoigne a Horthy-rendszerrel rokonszenvez.[77] Ennek a feltételezésnek volt is némi alapja, hiszen 1936 és 1938 között Gascoigne szintén Magyarországon tartózkodott hivatalos minőségben (lásd lejjebb). Bár Haraszti Éva ezt az ittlétet inkább pozitívnak értelmezte, mivel ezzel magyarázta, hogy miért is őt küldték a második világháború és a diplomáciai kapcsolatok megszűnte után Magyarországra.[78]

1945. május 12-én ezzel a feltételezett szimpátiával kapcsolatban Sir Orme Sargent-nek a következőket írta:

„Úgy vélem, hogy tisztában vagy azzal, hogy soha nem szimpatizáltam az itteni háború előtti rezsimmel. G. Knox első titkáraként érkeztem Magyarországra [a hivatalos publikációkban Gascoigne-t ideiglenes ügyvivőként emlegetik abban az időszakban] és meg kell mondjam, hogy a fasiszta, illetve a németbarát vezetés, mint például Gömbös és Imrédy kormánya, melyek kifele németbarát arculatot mutattak, országon belül pedig feudális jellegű hatalomgyakorlást folytattak, egyáltalán nem nyerték el a tetszésemet s igazából senkiét, aki ekkor a képviseleten dolgozott. Senki, aki akár csekély realitásérzékkel is figyelemmel kísérte Magyarország két háború közötti politikáját, nem érzett semmiféle sajnálatot a régi rezsim iránt."[79]

És mivel Gascoigne nem először járt hazánkban, összehasonlítást tudott tenni az 1945-ös és a háború előtti helyzetről.

76 1945-öt követően a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE), valamint a Magyar–Amerikai Társaság elnöke volt, majd 1948-ban elhagyta az országot és Angliába távozott, Londonban a Bank of England könyvtárában dolgozott, majd kivándorolt az USA-ba. Kenyeres 2014.

77 Barta 2005.

78 H. Haraszti 2005[1], 272.

79 H. Haraszti 2005[2], xix. Gascoigne to Sargent, 12 May 1945. Private and Personal, PRO.FO (n.1), 371/48506.R.6460/2. (Fordította: M. M. A.)

„Amennyire én ezt innen meg tudom ítélni, öreg magyar barátaim nagy többségének vagy elege van a németekből, vagy bebörtönözték őket Németországban. Lépésről lépésre meg kell ismernünk egy új társadalmi réteget. Mindenesetre én úgy gondolom, hogy meg kell tennem mindazt, amit megtehetek – magánemberként –, hogy megértsem mindazt, miként gondolkodnak a magyar kormány tagjai, de mindezt óvatosan és feltűnés nélkül kell megtenni, hogy ne keltsünk téves benyomást a magyarokban, illetve hogy ne ébresszük fel az oroszok gyanakvását."[80]

Érdekes adalék, s talán szemléletes példa is arra a következő jelentésrészlet, ami mutatja, hogy a brit misszió miként viszonyult a magyar politikai élethez és a hatalom birtokosaihoz. Szakasits Árpád megkérdezte egy alkalommal Gascoigne-t, hogy fogadja-e majd Rákosit:

„Azt válaszoltam – írta Gascoigne –, hogyha Rákosi Mátyás találkozni szeretne velem, akkor természetesen szívesen látom őt itt, ugyanúgy, mint bárki mást a magyar politikai pártok vezetői közül. Úgy gondoltam ugyanakkor, hogy hangsúlyoznom kell azt, hogy a kezdeményező lépéseket nekik kell megtenniük az irányomban, és hogy én csak mint egy érdeklődő megfigyelő viszonyulok az öt létező politikai párthoz."[81]

Gascoigne nagyon jól tudott lavírozni az itteni különböző érdekek mentén működő politikai pártok vezető tagjai között – ahogy ez látható abból is, hogy milyen széles körű kapcsolati rendszert épített fel. Nem utasított el senkit, még akkor sem, ha nem feltétlenül értett egyet annak politikai és ideológiai gondolkodásával. Mindig is azt hangsúlyozta, hogy a háttérben kíván

80 H. Haraszti 2005², xiv. (Fordította: M. M. A.)

81 Az öt politikai párt a következő: Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt, Polgári Demokrata Párt, Szociáldemokrata Párt. H. Haraszti 2005², xvi. (Fordította: M. M. A.)

maradni és nem akar közvetlenül beavatkozni a magyar belügyekbe, annak ellenére, hogy mindenről megvolt a leghatározottabb véleménye. Így például a földtörvényről, a választásokról, a kitelepítésről s az egyházakat érintő kérdésekről, a politikai rendőrség túlkapásairól stb.[82] A brit vezetést aggodalommal töltötte el az ország belpolitikai helyzete, s különösképpen annak a politikai rendőrségnek a tevékenysége, amely köztudottan kommunista irányítás alatt állt: „Talán már viszolyogtatónak tűnik számodra az egyhangúság, amellyel a megdöbbentő magyarországi helyzetet ecsetelem, ahol a magyar kommunisták és a politikai rendőrség valóságos rémuralmat teremtettek."[83] Figyelmesen mérte fel a magyar helyzetet és igyekezett minél jobban belelátni a különböző központi jelentőségű problémákba, konfliktusokba – hogy mi miért történik, és mi lehet a mögöttes mondanivaló és hajtóerő.

A történet azonban ennél természetesen jóval árnyaltabb. A brit diplomáciának soha nem volt lehetősége arra, hogy minden háttérben működő mozgatórugót és szándékot kiismerjen. Nem voltak képesek befolyást gyakorolni a magyar politikai életre, s igazából, sokszor a felszín „kapargatásán" kívül nem jutottak többre. Ennél is továbbmenve, a brit diplomácia irányítói saját misszióvezetőinek magatartását és jelentéseit is mindig alaposan mérlegelték, és nem feltétlenül fogadták el igaz és objektív álláspontnak véleményüket. Ilyen „precizitással" értékelték például Gascoigne itteni magatartását és jelentéskészítő munkáját is, még akkor is, ha ennek nem volt konkrét indoka. Ez a körültekintés általában jellemző volt a brit külügyi diplomáciára, s így talán ez nem is meglepő. 1945 áprilisában Sir Alexander Cadogan – a

82 Ezekre a tanulmányban külön nem térünk ki.

83 Gascoigne június 20-i levele Douglas Howardnak, aki a Foreign Office-ban a magyarországi ügyekben volt illetékes. Pallai–Sárközi 2008, 29–30.

külügyminiszter nevében – írta Attlee-nek, hogy újra és újra kellő figyelemmel elolvasta Gascoigne telegramjait és jelentéseit:

„...semmi alapot nem találtam arra, hogy feltételezzem, valamiféle rokonszenvet érezne a háború előtti rezsim iránt. A jelentései azt mutatják, hogy ő teljességgel érti a szükségességét annak, hogy óvakodjunk a magyarok azon kísérleteitől, amelyekkel a mi rokonszenvünkre akarnak játszani és el akarják érni, hogy éket verjenek közénk és az oroszok közé. E tekintetben ő már figyelmeztette a magyarokat. Úgyszintén nem gondolom, hogy arról álmodozna, hogy megkísérelje meggátolni a földreformot Magyarországon, amelyet mi mindannyian kívánatosnak tartunk. Ugyanakkor figyelmeztettem őt arra, hogy nehogy a viselkedése félreérthető legyen a magyarok számára."[84]

A kételkedés és az ellenőrzés problematikája mellett 1945. április 14-én kisebb változás érintette a brit politikai missziót: az Ideiglenes Nemzeti Kormány áttette székhelyét Budapestre, a britek április végén pedig követték a kormányt. A jelentések megírásában és elküldésében ez nem okozott semmilyen fennakadást. 1945. május 30-án Gascoigne levelet küldött Douglas Howardnak, amelyben a magyar Ideiglenes Kormánnyal kapcsolatos aggodalmainak adott hangot:

„Ami a magyar kormány jövőjét illeti, azt kell hogy mondjam, nem látok semmi fényt az alagút végén. Ezek az oroszok által megválasztott, gyenge képességű vezetők feltehetően folytatni fogják a Szovjetunió »cinkos« kiszolgálását, amíg hatalmon vannak. [...] Pillanatnyilag nem sok esélyét látom annak, hogy a jelenlegi magyar kormány tesz valami jót is a jaltai konferencián megfogalmazott elvárások tekintetében (lásd szabadon választott demokratikus kormány). A mi feladatunk az, hogy megpróbáljunk segíteni abban, hogy egy

84 H. Haraszti 2005[2], xviii. A Cadogan to C. Attlee, 14 April 1945, Outfile, PRO.FO (n.1), 371/48506.R.6460. (Fordította: M. M. A.)

valóban demokratikus kormányzat jöjjön létre Magyarországon (a mi felfogásunk szerinti és nem az orosz felfogás szerinti demokratikus kormány!). Úgy látjuk, hogy a nem túl távoli jövőben bekövetkezhet egyfajta változás a kormányzatban, vagy legalábbis az alacsonyabb szintű hivatalnokok esetében, azonban ez elhalasztódhat a következő választásokig is. Jóllehet a miniszterelnök úgy véli, hogy a választásokra hamarosan sor kerülhet – nyilvánvalóan nagy nehézségekkel kell szembenézniük, például a népesség tájékoztatásának hiányosságaival. Jelen pillanatban úgy érzem, hogy a megfigyelésen túl, amelyről folyamatosan jelentek a kormányomnak, más tenni nem tudok."[85]

1945. augusztus 4-én Gascoigne találkozott Szakasits Árpáddal, a Szociáldemokrata Párt főtitkárával. A beszélgetésből egy részletet emelünk ki, melyben a brit misszió vezetője Szakasits szavai alapján a következőképpen ecseteli Magyarország és Nagy-Britannia kapcsolatát:

„Személyes meglátásom, hogy Oroszország elkerülhetetlenül számottevő gazdasági és kulturális érdeklődést fog tanúsítani Magyarország iránt, és hogy Nagy-Britannia jövőbeni kapcsolatait Magyarországgal valószínűleg kulturális alapokon fogja felépíteni. Később kialakulhat a kereskedelem Nagy-Britannia és Magyarország között, de erről még túl korai beszélni. [...] sok múlik azon, hogy Magyarország miként bizonyít, mert más nemzetek, amelyek barátságban álltak Nagy-Britanniával vagy ellenállást tanúsítottak a németekkel szemben (amit Magyarország elmulasztott), elsőbbséget élveznek."[86]

Barta Róbert fogalmazta meg, hogy emellett Gascoigne többször is kifejtette, hogy nem lát túl sok különbséget a szociáldemokraták vezetői és a kommunisták között. Ez a megállapítás valószínűleg arra is alapozódott, hogy Szakasits Árpád közvetí-

85 H. Haraszti 2005², 110. Gascoigne to Douglas Howard, 30 May 1945. PRO. FO.48463. (n.2) R.9780. (Fordította: M. M. A.)

86 Pallai–Sárközi 2008, 32.

tésével jött létre a találkozó Gascoigne és Rákosi Mátyás között 1945. augusztus 22-én. „A brit diplomata már egy korábbi táviratában is úgy jellemezte Rákosit, hogy képességei alapján ő Moszkva erős embere és az ország jövendő irányítója. A találkozó előzményéhez tartozott, hogy a brit külügyminiszter 1945. augusztus 20-i beszédében Magyarországot is megemlítette azon országok sorában, ahol nincs demokrácia. Gascoigne szerint Rákosi ezért igyekezett megnyugtatni, és egyben kioktatni a briteket, hangsúlyozva, hogy a gyenge és hozzá nem értő magyar kormány tehet mindenről. A kommunista vezető szerint az országban nincs terror, csak a mezőgazdasági termékeket el kell juttatni a városokba, és ezért kemény eszközökkel meg kell szüntetni a feketepiacot. Véleménye szerint a politikai rendőrség amatőr és hibát hibára halmoz, mert nem az igazi reakciósokat tartóztatja le. A brit diplomatának két hónapon belül szabad és demokratikus választásokat ígért, ahol szerinte a három nagy párt közel azonos eredményt fog elérni." Rákosi ezeken felül leszögezte, hogy nincs napirenden a szovjet típusú rendszer bevezetése, így még legalább öt évig koalíciós kormány fog működni, egészen addig, amíg az ország újjáépítése befejeződik.[87]

1945. november 4-én, ahogy arra korábban utaltunk is, megalakult az új kormány, melyet a nyugati hatalmak idővel elfogadtak és elismertek – így a britek részéről is már ebben az évben érkeztek félhivatalos értesülések[88] arról, hogy hajlandóak elismerni az új kormányt. Gascoigne november 15-én jelentést tett Bevinnek,[89] amelyben elemezte az új magyar kormány összetételét és működését. Ebből egy részletet emelünk ki:

87 Barta 2005.

88 Balogh 1982, 67.

89 Ernest Bevin 1945. július 27. és 1951. március 9. között töltötte be a külügyminiszteri posztot.

„A Külügyminisztérium működése természetesen a mi szempontunkból nem kielégítő, hiszen arra az angolellenes Gyöngyösi tevékenysége nyomja rá a bélyegét. Ezért arra törekszem, hogy az összes fontos ügyet közvetlenül Tildy miniszterelnökkel bonyolítsam le, mivel ha jól tudom, kedvezően viszonyul Nagy-Britanniához."[90]

Jól látható, hogy a Gyöngyösivel kapcsolatos negatív irányú állásfoglalás mit sem változott, s függetlenül attól, hogy a külügyek irányítása az ő kezében volt, Gascoigne igyekezett az ő bevonása nélkül tenni a dolgát.

A BBC archívumában fennmaradt a december 12-én, az esti magyar adásban elhangzott és Ignotus Pál (1901–1978)[91] által összeállított, a *„Magyarország a brit sajtóban"* című rovat szövege, amely hírül adta a „fordulatot":

„Amióta Anglia elismerte a magyar kormányt, némileg módosult az angol sajtó érdeklődése Magyarország iránt. Kevesebbet vitatkoznak belpolitikai berendezkedésén, ehelyett inkább úgy tanulmányozzák, mint az általánosabb kelet-európai irányzatok megnyilvánulásának egyik közegét. S felfigyelnek a magyarországi ínségről és inflációról érkezett hírekre: egybehangzóan sötétnek ábrázolják a gazdasági helyzetet, de különbözőképpen magyarázzák annak okait."[92]

Annak ellenére, hogy Nagy-Britannia 1946 folyamán hivatalosan is elismerte a magyar kormányt, jelentős változás nem következett be a két ország kapcsolatában. A követségek továbbra

90 H. Haraszti 2005[2]. 230. Gascoigne to Bevin, 15 November 1945. PRO. FO.371.4842. N° 480.R.20198. (Fordította: M. M. A.)

91 1938 végén emigrált Nagy-Britanniába. A második világháború alatt az angol rádió magyar adásaiban vállalt tevékeny szerepet. 1949-ben magyarországi látogatása alatt letartóztatták, csak 1956-ban rehabilitálták, ezt követően 1957-től Londonban élt 1978-ban bekövetkezett haláláig. Kenyeres 2014.

92 Pallai–Sárközi 2008, 46.

sem működtek, a hazánkban tevékenykedő brit politikai misszió-nak pedig nem volt elég „hatalma" ahhoz, hogy tevékenyebben, s akár radikálisabban beleszóljon a magyar bel- és külpolitika alakulásába. A helyzetet nehezítette az a körülmény, hogy Nyugat és Kelet között beállt a hidegháborús állapot.

Kelet és Nyugat egymással szemben

„[...] nincs okunk attól félni, hogy Nyugat és Kelet nem fog találkozni egymással. Nyugatnak és Keletnek muszáj találkoznia és fog is. Károlyi azt mondta, hogy a mi feladatunk az, hogy megpróbáljuk elősegíteni ezt a közeledést."[93]
(Károlyi Mihály gróf és Gascoigne, 1946 májusa)

A magyar nemzetgyűlés 1946. január 31-én úgy határozott, hogy Magyarországon köztársasági államforma valósuljon meg, s a következő napi tárgyalások eredményeként a köztársasági elnök Tildy Zoltán lett. Sir Alvary Gascoigne február 4-i, Bevinnek küldött jelentésében részletesen kitér a választásra, a további jelöltekre és magának Tildynek a szerepére és elfogadottságára. Az új köztársasági elnök nem örvendett általános népszerűségnek. Ezt jól példázza a Gascoigne és a kisgazdapártiak között lefolytatott – a jelentésben is olvasható – beszélgetés: a kisgazdapártiak közvetett módon felkeresték a brit diplomatát, mondja el véleményét, ki lenne a megfelelőbb köztársasági elnök Nagy-Britannia számára: Nagy Ferenc vagy Tildy Zoltán?

93 H. Haraszti 2005[2], 235–236. Gascoigne to Bevin, 11 May 1946. PRO. FO.371.59046. N° 244/247/260. (Fordította: M. M. A.)

„Abban egyetértés volt, hogy az elnököt a Kisgazdapárt adja, de a párton belül jelentős véleménykülönbség mutatkozott azt illetően, hogy ki legyen ez. Tildy Zoltán volt miniszterelnöknek, úgy tűnik, mindig is célkitűzése volt elnyerni a köztársasági elnökséget, de ő, mint Ön is tudja, nem örvend általános népszerűségnek a pártján belül. Megbízhatatlansággal vádolják, továbbá azzal, hogy a kommunisták és az oroszok »bábja«. Ezeket az állításokat persze széles körben terjesztették a pártban, a nehezen dűlőre jutó tárgyalások idején. [...] Engem közvetve megkerestek abból a célból, hogy próbáljak odahatni e fontos ügy titkos szavazás útján történő elintézése érdekében [...] Én természetesen megtagadtam, hogy a belpolitika e kényes kérdésébe avatkozzam."[94]

Ebből is jól látszik, hogy Gascoigne az elnökválasztással kapcsolatban is szigorúan semleges kívánt maradni mindannak ellenére, hogy valóban igen komoly belpolitikai ügyben fordultak hozzá a kisgazdapártiak és kérték ki a véleményét.

Visszatérve a külpolitikai vonalhoz, Magyarország és Nagy-Britannia között a kapcsolat keresése több szálon is futott. Ennek egyik példája Budapest polgármesteréhez, Kővágó Józsefhez[95] és Gascoigne-hoz kapcsolódik. Kővágó 1946 elején arról informálta a brit diplomatát, hogy rövid időn belül szeretne Londonba látogatni, hogy találkozzon brit kollégájával, London főpolgármesterével. Azt szerette volna, hogy amennyiben lehetséges, tanulmányozhassa azokat a problémákat, amelyekkel a britek fővárosi hatóságai szembesültek akkoriban, és különösen azokkal kapcsolatban érdeklődött volna, melyek a lakhatási és a gyermekjóléti kérdésekkel voltak összefüggésben. Kővágó úgy gondolta, hogy London helyzete bizonyos szempontból Budapestéhez hasonló, amennyiben mindkét város súlyos háborús károkat, veszteségeket szenvedett el: küzdelmet folytatnak, hogy

94 Pallai–Sárközi 2008, 50–51.

95 Életéről bővebben lásd http://zalai.dfmk.hu/zalaiak?p=544, 2014. november 25.

megbirkózzanak a népességnövekedéssel, a lakhatási problémákkal, és az alapvető élelmiszerek és gyógyszerek hiányával. Gascoigne azt is megtudta Kővágótól, hogy amennyiben lehetséges, szeretne megismerkedni Nagy-Britannia elosztási rendszerével, illetve más, a háború idején foganatosított különleges intézkedésekkel.[96] S valóban, a második világháború mérhetetlen változásokat eredményezett mindkét ország történetében. A háborúból azonban Magyarország vesztesen, Nagy-Britannia győztesen került ki. „Mindkét ország óriási áldozatokat hozott a harcok folyamán, de Anglia nem volt színtere a katonai manővereknek, a zsidók elhurcolásának, míg Magyarország nemcsak színtere, hanem kifosztottja is lett a II. világháborúnak és az azt követő éveknek."[97] A két ország belpolitikai viszonylatában lehetetlen párhuzamot vonni az eltérő fejlődés miatt, mégis érzékelhető, hogy Magyarország komolyan érdeklődött a brit belpolitikai fejlemények és sikerek iránt. Úgy tűnt, hogy több szinten is megindult a kapcsolatfelvétel a két ország között.

1946 tavaszán azonban jelentős változások zajlottak le a nemzetközi politikában, melyek közel fél évszázadra meghatározták az egyes országok bel- és külpolitikáját egyaránt. Winston Churchill 1946. márciusi fultoni beszédében szorgalmazta a szoros angol–amerikai együttműködést a szovjet terjeszkedés megakadályozása érdekében. Sokan ezt a beszédet tekintik a hidegháború kezdetének, hiszen itt hangzott el a híres „leereszkedett a vasfüggöny" kifejezés. Kijelentette, hogy a lengyelországi Szczecin és az olaszországi Trieszt közti vonalon egy vasfüggöny bontotta ketté Európát. Ezt a kifejezést azonban már korábban, 1945. május 12-én is használta Harry S. Trumannak

96 H. Haraszti 2005[2], 232. Gascoigne to Bevin, 25 January 1946. PRO.FO. 371.59023. (Fordította: M. M. A.)

97 H. Haraszti 2002, 14.

küldött táviratában, és ugyanitt a szovjet terjeszkedés veszélyére is figyelmeztetett:

„Vasfüggöny ereszkedik le arcvonalunk mentén. Hogy mögötte mi történik, arról mit sem tudunk. Nemigen lehet kétséges, hogy a Lübeck–Trieszt–Korfu vonaltól keletre eső térségek csakhamar teljesen a kezükre [a szovjetek kezére] kerülnek. Ehhez még hozzá kell tennünk azt a hatalmas területet, amelyet az amerikai seregek foglaltak el Eisenach és az Elba között. [...] Mindeközben a mi népeink figyelmét a romba döntött és eltiport Németországra kirovandó súlyos büntetés köti majd le, s az oroszok előtt megnyílik az út, hogy ha kedvük úgy tartja, igen rövid idő alatt az Északi-tengerig és az Atlanti-óceánig nyomuljanak előre. [...]”[98]

A vélt vagy valós szovjet fenyegetésre válaszul 1947 márciusában Truman elnök meghirdette az úgynevezett Truman-doktrínát, mely kimondta, hogy semmiféle, az Egyesült Államok érdekeivel ellentétes változásra nem kerülhet sor, s meghirdette a szovjet terjeszkedés feltartóztatásának egyértelmű politikáját. A Truman-elv munkánk egyik szereplőjének sorsát is előrevetítette, valójában azonban semmi újat nem mondott vele: Nagy-Britannia többé nem képes betölteni korábbi nemzetközi szerepét – vagyis Truman nem kívánt osztozkodni a britekkel a világ vezetésében. A Nyugat lépéseire már 1947-ben megszületett a szovjetek válasza: a befolyásuk alá tartozó országokat egy egységes keleti blokká kovácsolták össze. Andrej Zsdanov (1896–1948) és Nyikolaj Voznyeszenszkij (1903–1950) megalkotta a „két világról” szóló doktrínát és kijelentette, hogy a kommunizmus és a kapitalizmus összecsapása elkerülhetetlen.[99]

98 Krockow 1999, 267.

99 A hidegháborúról és annak kezdetéről bővebben lásd: Gaddis 1997; Gaddis 2005; J. McMahon 2003; House 2012; Haslam 2011; Kende 1970. stb.

A nemzetközi folyamatok romló állapota ellenére két olyan levelet idézünk Gascoigne-tól, melyek Magyarország Nyugathoz és Kelethez való „ragaszkodását" is hangsúlyozza. Az egyik 1946. május 11-i keltezésű, melyben Károlyi Mihály gróf utalt annak a periódusnak az eseményeire, mely időszak során vezető szerepet töltött be a magyar politikai életben (1919), és az összefüggésre az akkori és a jelenlegi politikai fejlemények között. Károlyi rátérve Magyarország külpolitikájára, hangsúlyozta Magyarország és a Szovjetunió közötti kapcsolat szükségességét, amelynek ő személy szerint mindig is szószólója volt akkor és ma is. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy nem szabad elfeledkezni a Nyugatról. A Nyugat az, ahonnan a haladó gondolatok érkeztek, és a Nyugat mindig is inspirációs forrásként szolgált Magyarország számára.

„Ma szemtanúi vagyunk Nagy-Britanniában egy valóságos forradalomnak, amelyet a brit nép hajt végre azzal, hogy minden jóslat ellenére nem az idealizált hősüknek, Churchillnek, hanem a Munkáspártnak szavaztak bizalmat. Minden csodálatos vezetői képessége ellenére és mindamellett, hogy csodálatosan sokat merített a népéből, Churchill nem testesítette meg Nagy-Britannia szociális megújítóját. Nagy-Britannia újjászületőben van, s ez a folyamat vélhetően lassú lesz, s a lassúság alapvetően brit sajátosság, de nincs okunk attól félni, hogy Nyugat és Kelet nem fog találkozni egymással. Nyugatnak és Keletnek muszáj találkoznia és fog is. Károlyi azt mondta, hogy a mi feladatunk az, hogy megpróbáljuk elősegíteni ezt a közeledést."[100]

S valóban, belpolitikai szempontból röviden megállapítható, hogy az addig jól működő háborús politika immáron nem volt létszükséglet a brit állampolgárok számára. A Winston Chur-

100 H. Haraszti 2005[2], 235–236. Gascoigne to Bevin, 11 May 1946. PRO. FO.371.59046. N° 244/247/260. (Fordította: M. M. A.)

chill vezette konzervatív kormány nagy meglepetésre elbukta az 1945. július 5-i választásokat. A szakirodalom általában kiemeli, hogy nem Churchill személyével volt a probléma, ő nagy népszerűségnek örvendett. A változás a kormányzás mibenlétével volt kapcsolatos: a nép mást szeretett volna látni és tapasztalni. Azt tudni kell, hogy a választók nem az előző öt évről, hanem az azt megelőző másfél évtizedről nyilvánítottak véleményt. 1945 nyara bebizonyította, hogy milyen sokat nyomnak a latban a munkanélküliség száműzésére és a szociális biztonság megerősítésére vonatkozó ígéretek. (A Munkáspárt 393 mandátumot nyert, míg a konzervatívok – 180-at veszítve – csak 213-at.) A választók tehát igazából azt a véleményt képviselték, hogy a békében más vezetőre és más politikára van szükség, mint a háborúban.[101]

Gascoigne az utolsó jelentését 1946. május 16-án küldte Budapestről. Ebben arról írt, hogy Károlyi gróf kifejtette neki, hogy szenved a nagy fájdalomtól, a csalódástól és az undortól. Fájdalomtól amiatt, hogy az egykor csodálatos fővárosa romokban hever, csalódástól amiatt, hogy a hatalomban lévők hogyan viszonyulnak a kommunistákhoz, és az undortól, az egész társadalom morális állapota miatt. Úgy értékelte, hogy Károlyi elég hosszú ideig élt Angliában ahhoz, hogy értékelni tudja a britek világos politikáját, és a brit nép becsületességét és erkölcsösségét. Gascoigne ezzel kapcsolatban a következőket állapította meg:

„Úgy gondolom, hogy Károlyi gróf budapesti látogatása hasznos lesz számunkra abban, hogy hangsúlyozza Magyarország kapcsolatainak fontosságát a Nyugattal és a Kelettel egyaránt. Jó viszonyban van az oroszokkal is, és úgy gondolom, ez idáig nem tüntette fel magát túlzottan angolbarátnak sem."

101 Egedy 2011, 87–88. Churchill-lel kapcsolatban lásd még: Andor–Surányi 1999, ill. Krockow 2006.

Szerinte az ő személye, ahogy viszonyul az oroszokhoz és a britekhez, kiegyensúlyozottnak tekinthető – vagyis egyik kapcsolatrendszer irányában sem elkötelezett. A jelentésben az is megfogalmazódik, hogy Károlyi hangsúlyozta: a lehető legszorosabb kapcsolatot szeretne ápolni a brit misszióval.[102]

Talán mindezekből is kiviláglik, hogy az eltérő társadalmi berendezkedés, a külpolitikai függetlenség hiánya és a nemzetközi helyzet fokozatos romlása ellenére a Magyarország és Nagy-Britannia közötti kapcsolat bizonyos korlátok között ugyan, de fennmaradt. Az egyik oldalon Barcza György és Szent-Györgyi Albert próbálta helyreállítani a britek megrendült bizalmát irányunkban, a másik oldalon Sir Alvary Gascoigne igyekezett – lehetőségeihez mérten – egyre jobban kiismerni magát a magyar belpolitikai élet berkeiben, hogy valamilyen módon mégiscsak segítse az ország jövőjének alakulását. Ezt az „idegen" politikát hol sikerült megérteni, elfogadni és támogatni, hol nem – de mindenképpen szakszerűen és körültekintően kezelte a magyarkérdést, és így tudott olyan széles körű kapcsolatrendszert felépíteni, amelynek köszönhetően nem tűnt úgy, hogy bármelyik magyarországi politikai erő irányában elköteleződött volna. Összességében elmondható, hogy mind a három szereplő intenzív és mindenekelőtt pozitív viszonyt ápolt a másik féllel.

A tanulmányban kiemelt három személy minden törekvése ellenére is nagyon csekély maradt a brit befolyás a magyarországi belpolitikai eseményekre, hiszen megkezdődött a kommunista diktatórikus rendszer kiépülése. Mindezek ellenére a brit–magyar kapcsolatok formálódásában sikerült bekövetkeznie egy pozitív fejleménynek: 1947-ben Nagy-Britannia és Magyar-

***

102 H. Haraszti 2005[2], 237. Gascoigne to Bevin, 16 May 1946. PRO.FO.371.59046. N°244/247/260. (Fordította: M. M. A.)

ország között hivatalosan helyreállt a diplomáciai kapcsolat, ami azt jelentette, hogy a londoni magyar és a budapesti brit követség ismét elkezdte működését...

A továbbiakban is folytatni kívánom a két ország történetének általános bemutatását az 1947-es évtől kezdődően, kiemelve a legfontosabb momentumokat, irányvonalakat és hajtóerőket. Az újbóli kapcsolatfelvételnek számos következménye volt: vagy fel kellett venni újra a „fonalat", vagy mindent elölről kellett kezdeni lépésről lépésre egy megváltozott nemzetközi és belpolitikai közegben. A két ország között fennálló általános diplomáciai mozzanatok bemutatásán túl törekszem arra, hogy a különböző, specializáltabb témákat is bemutassam – gondolok itt a gazdasági, kulturális és egyéb társadalmi aspektusokra –, melyek határozottan formálták a két ország viszonyát. A következő tanulmányok közvetlenül épülnek az első, bevezető írásra: Magyarország 1947. szeptember 16-án ismét felveszi a diplomáciai kapcsolatot Nagy-Britanniával. Ekkor Bede István a londoni magyar követ – az ő jelentései alapján rekonstruálom az újonnan kiépülő londoni magyar követség személyi állományát és diplomáciai tevékenységét. A másik írás egy szűkebb keresztmetszetű témát vizsgál: miként bontakozott ki újra brit–magyar kontextusban a kulturális kapcsolat, mik voltak azok a hivatalos szervek, melyek formálták az események alakulását, s melyek azok a nevek, melyek szóba jöhettek egy esetleges kiutazás reményében stb.

A távlati célom az, hogy a brit–magyar kapcsolatok 1945–1989 közötti történetét teljes egészében, mindenre kitérően elérhetővé tegyem és bemutathassam a két ország levéltári anyagainak felhasználásával.

Irodalom

Andor László–Surányi Róbert 1999: *Roosevelt - Churchill*. Budapest, Pannonica.

Balogh Sándor 1982: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947. A fegyverszünettől a békeszerződésig*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Bán D. András 1998: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938-1941.* Budapest, Osiris Kiadó.

Barcza György 1994: *Diplomataemlékeim 1911-1945.* (Összeállította és szerkesztette: Antal László.) I–II. Extra Hungariam. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Barta Róbert 2005: *Egy brit diplomata, Sir A. F. Gascoigne Magyarországon a második világháború után.* http://www.c3.hu/~klio/klio051/klio144.htm, 2014. október 17.

Borhi László 2014: Hírszerzés és félrevezetés. Nagyhatalmi játszmák. A szövetségesek és a német megszállás, 1943–1944. *Rubicon* 24. évfolyam 2014/3. 48–55.

Dévényi Anna 2014: *A magyar külpolitika a második világháború kitörésétől az ország német megszállásáig.* http://arkadia.pte.hu/tortenelem/cikkek/dev_kul_2vh, 2014. november 14.

Egedy Gergely 2011: *Nagy-Britannia története, 1918-1990.* (A rövid XX. század.) Budapest, Kossuth Kiadó.

Figder Éva 2004: Brit diplomáciai törekvések Magyarországon, 1945–1947. In Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről.* Budapest, Gondolat Kiadó, 357–372.

Frojimovics Kinga–Komoróczy Géza–Pusztai Viktória–Strbik Andrea (szerk.) 1995: *A zsidó Budapest I-II.* Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport.

Fülöp Mihály–Sipos Péter 1998: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Aula Kiadó.

Fürj Orsolya: *Magyarpárti lobbi a brit parlamentben a két világháború között*. (OTDK-dolgozat) www.otdk.zskf.hu/Dolgozatok/167.pdf, 2014. december 8.

Gaddis, John Lewis 1997: *We now know: Rethinking Cold War History.* Oxford University Press. (Magyarul: John Lewis Gaddis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése.* Budapest, Európa, 2001.)

Gaddis, John Lewis 2005: *The Cold War: A New History.* Penguin Press.

Győri Szabó Róbert 2011: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig.* Budapest, Helikon Kiadó.

H. Haraszti Éva 2002: *Anglia és Magyarország párhuzamos története, 1945-1951.* Debrecen, Scolar Kiadó.

Haraszti, Éva H. (ed.) 2005[1]: *'Dear Joe'. Sir Alvary Douglas Frederick Gascoigne, GBE (1893-1970): a British Diplomat in Hungary after the Second World War.* 271–279. https://app.box.com/s/ce2uuxhsen016dzxfuy4, 2014. november 2.

Haraszti, Éva H. (ed.) 2005[2]: *'Dear Joe'. Sir Alvary Douglas Frederick Gascoigne, GBE (1893-1970): a British Diplomat in Hungary after the Second World War.* Nottingham, Astra Press.

Haslam, Jonathan 2011: *Russia's Cold War: From the October Revolution to the Fall of the Wall.* Yale University Press.

House, Jonathan 2012: *A Military History of the Cold War, 1944-1962.* University of Oklahoma Press.

Juhász Gyula 1978: *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Kende István 1970: *Forró béke – hidegháború. A diplomáciai kapcsolatok története. 1945–1956.* Budapest, Kossuth Kiadó.

Kenyeres Ágnes (főszerk.) 2014: Magyar életrajzi lexikon. http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/, 2014. november 5.

Krockow, C. G. 2006: *Churchill – Korrajz a 20. századról.* Budapest, Gabo Kiadó.

Lukács Zs. Tibor: *A revízió reménye. Az 1933-as nagyhatalmi paktum és Magyarország.* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_revizio_remenye_az_1933_as_negyhatalmi_paktum_es_magyarorszag/, 2014. december 4.

McMahon, Robert J. 2003: *The Cold War: A Very Short Introduction.* Oxford University Press, III. edition, 2003.

Miklós Péter 2011: Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása. In Miklós Péter: *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben.* Szeged–Szabadka, Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, 109–122.

Ormos Mária 2011: Két német megszállás, 1944. *Rubicon* 22. évfolyam, 2011/5. 52–56.

Ormos Mária 2014: Kállay Miklós (1887–1967). *Korunk* 2014. március. http://www.korunk.org/?q=node/7479, 2014. november 24.

Pallai Péter–Sárközi Mátyás 2008: *Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében (1945–1948).* Budapest, Helikon Kiadó.

Panzen, Herbert 1977: The Enlargement of the Jewish Agency for Palestine: 1923–1929 a Hope: Hamstrung. *Jewish Social Studies,* 1977, 39. 1/2, American Bicentennial: II Winter – Spring. 129–158.

Pritz Pál 1982: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Pritz Pál 2010[1]: Barcza György és a forradalmak kora. *Történelmi Szemle* 2010/3. 341–356.

Pritz Pál 2010[2]: Emlékirat és történeti valóság – Barcza György emlékiratai fényében. In Háda Béla (szerk.): *Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves.* Budapest, ELTE, 487–500.

Pritz Pál 2010[3]: Emlékirat és történeti valóság – Barcza György emlékiratai fényében. A londoni évek I. In Háda Béla et al. (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Budapest, ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 547–560.

Pritz Pál 2010[4]: Barcza György két arca – emlékirata és jelentései tükrében. In Réfi Attila, Sziklai István (szerk.): *Pártok, politika, történelem. Tanulmányok Vida István egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Budapest, MTA–ELTE, 305–319.

Pritz Pál 2010[5]: Emlékirat és történeti valóság Barcza György emlékiratai fényében. Londoni évek II. In Kovács Zoltán, Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára.* Debrecen, Debreceni Egyetem, 303–313.

Pritz Pál 2010[6]: Emlékirat és történeti valóság Barcza György emlékiratai fényében. Londoni évek III. In Borhi László (szerk.): *Európa, nemzet, külpolitika. Tanulmányok Ádám Magda 85. születésnapjára.* Budapest, Aura, 197–210.

Pritz Pál 2010[7]: Búcsú Londontól – Barcza György magyar királyi követ utolsó hetei Angliában. *Kommentár* 2010/4. 24–36.

Pritz Pál 2011: *Magyarságkép a 20. században. Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

Pritz Pál 2012[1]: Háború és béke. Barcza György és az első világháború. In Majoros István (főszerk.): *Háborúk, békék, terroristák: Székely Gábor 70 éves.* Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 463–475.

Pritz Pál 2012[2]: Emlékirat és napló avagy emlékirat a naplóban (Barcza György memoárjairól). In Baráth Magdolna, Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában: tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Budapest–Győr, MOL, 501–514.

Ránki György1978: *1944. március 19. Magyarország német megszállása*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Roi, Michael L. 1997: *Alternative to Appeasement: Sir Robert Vansittart and Alliance Diplomacy, 1934–1937* (Praeger Studies in Diplomacy and Strategic Thought). Praeger.

Romsics Ignác 2005: A brit külpolitika és a „magyar kérdés", 1914–1946. In Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Budapest, Osiris, 78–111.

Senesh, Hannah 2007: *Her Life and Diary.* The First Complete Edition. Jewish Lights.

Szabó Péter–Számvéber Norbert 2003: *A keleti hadszíntér és Magyarország, 1943–1945*. Nagykovácsi, Puedlo Kiadó.

Számvéber Norbert 2005: A német megszállás – percről percre. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, Acta Musei Militaris in Hungaria* 2005/8. 159–178.

Vansittart, Robert Gilbert 2012: *Lessons of My Life* (Classic Reprint). Forgotten Books.

Zalai életrajzi kislexikon http://zalai.dfmk.hu/zalaiak?p=544, 2014. november 25.

ANDREIDES GÁBOR

A KÜLPOLITIKAI SZUVERENITÁS ELVESZTÉSE A MAGYAR–OLASZ DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOKBAN (1945–1949)

Előzmények

1943. július 24-én a nagytanács, a fasiszta párt legfőbb tanácskozó szerve megszavazta Dino Grandi határozati javaslatát a főparancsnoki jogok királynak történő visszaadásáról, valamint a korporációk funkcióinak helyreállításáról. Másnap Mussolinit letartóztatták, majd internálták. A Pietro Badoglio vezette új kabinet kifejezte szándékát,[1] hogy Magyarországgal az eddigiekhez hasonlóan továbbra is szoros baráti és szövetségi kap-

1 Az új olasz külügyminiszter kapcsolatba lépett a magyar szentszéki és Máriássy Zoltán quirinali követekkel, és közölte velük, hogy Magyarország és Olaszország viszonyában nem állott be változás, és a két ország, mint eddig is, támogatja egymást. Czettler 1999.

csolatot kíván fenntartani. A magyar diplomácia vezetése a kialakult helyzet értékelésében jobb híján a kivárás álláspontjára helyezkedett.[2]

A szeptember 8-ai olasz fegyverszünet,[3] majd a tény, hogy Mussolini német segítséggel kiszabadult fogságából, és a Gardató melletti Salòban létrehozta azt az „újfajta fasiszta szociális köztársaságot", amely tovább folytatta a német szövetséges oldalán a háborút, nagy visszhangot váltott ki Magyarországon. A magyar külügyi vezetés már az első pillanatokban sietett leszögezni: a magyar követséget az olasz uralkodó, III. Viktor Emánuel mellé akkreditálták, ott is működik.[4] Ettől függetlenül azonban a kormánynak szeptemberre szembe kellett néznie a kényes helyzettel; a fasiszta ellenkormány megalakulásával és nem utolsósorban a diplomáciai kapcsolatok felvételének problematikájával. A kabinet 1943. szeptember 28-ai ülésén a külügyminiszter előterjesztésében foglalkozott a kialakult helyzettel. Ekkor a kérdésben referáló Ghiczy Jenő leszögezte, hogy „Mi a de facto állapotot ismerjük el, és a de jure kérdést függő-

2 Kállay Miklós kormányfő szerint: „...az olasz fejlődést se tudjuk még. Jelenleg az ellenállás tart. Az országban bent néhol vannak nyugtalanságok és csúnya jelenetek, de különben mennek a dolgok. Regime-változás van, aminek megvannak a maga nagyon súlyos külpolitikai következményei is, mert a fallangista-regime is esetleg inog, a horvát regime is esetleg inog. Németországban viszont nyomát sem látni annak, hogy a nemzetiszocialista regime érintve érezte volna magát, vagy változás állott volna be." In Balogh et al. 2006, 34–35.

3 1943 augusztusára-szeptemberére az Olaszországból érkező hírek már percről percre változtak. Augusztus közepére a Szicíliában harcoló angolszász csapatok elérték Messinát. A szövetségesek szeptember 3-án keltek át a szoroson, Giuseppe Castellano tábornok pedig a szicíliai Siracusában aláírta a „rövid" fegyverszünetet az angolszász hatalmak képviselőivel, amit azonban a katonai helyzetre való tekintettel akkor még nem hoztak nyilvánosságra. Szeptember 8-án Eisenhower tábornok tette közzé Olaszországnak a náci Németországgal való szakítása hírét, amit Badoglio a rádióban megerősített. Az ezt követő részletes, úgynevezett „hosszú fegyverszünet" megkötésére majd csak szeptember 29-án került sor.

4 In Balogh et al. 2006, 48.

ben tartjuk. Ebben a kérdésben is az az álláspontunk, hogy a magyar önállóságot kihangsúlyozzuk."[5]

Magyarország tehát szeptember 29-én de facto diplomáciai elismerésben részesítette az Olasz Szociális Köztársaságot, de nem szakította meg a kapcsolatokat a királyi Olaszországgal, elfogadván Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter javaslatát, miszerint egy a német külügyminiszternek, és nem Mussolininak szóló táviratban vesz tudomást a bekövetkezett változásokról. A szöveg kimondta, hogy „...tudomásul vesszük azt a táviratában velünk közölt hírt, hogy Mussolini megalakította az észak olasz szociális köztársaságot. Megragadjuk ezt az alkalmat annak kijelentésére, hogy Mussoliniben mindig a magyar ügy igaz barátját láttuk."[6] A táviratra reagálás sem a címzett Berlintől, sem pedig az ügyben érintett Olasz Szociális Köztársaságtól nem érkezett.

Azt kellett tisztázni ebben a bizonytalan helyzetben: milyen politikai magatartást tanúsítson Máriássy Zoltán,[7] az olasz királyi kormány mellé akkreditált magyar követ, aki közben ideiglenesen a németek megszállta Rómában maradt. A kormány, mivel diplomáciai úton azt az információt kapta az angolszász hatalmaktól, hogy azok nem garantálják Máriássy követi státusának elismerését, a diplomatát a követséggel együtt visszarendelte Budapestre, csupán Papp Gábor[8] követségi tanácsos

5 Uo.

6 Részlet a szociális köztársaság elismerését bejelentő táviratból. A rövid diplomáciai sürgöny szövegét közli Kállay 1991, I. 245. In Balogh et al. 2006, 54.

7 Máriássy Zoltán (1881–1963) diplomata, római magyar követ. Máriássy Zoltán 1946. március 6-án Szalai Sándor, a magyar Külügyminisztérium Igazoló Bizottsága elnökének címzett levelében kérte nyugállományba való helyezését. Budapest Főváros Levéltára (BFL) XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 2. doboz.

8 Papp Gábor, ifj. óvári (?) konzuli akadémiát végzett diplomata. 1922-től állt a Külügyminisztérium szolgálatában. A külszolgálatot 1927-ben kezdte a milánói fő-

maradt Olaszországban – Velencében[9] –, a Mussolini-kormány mellé pedig megbízott került báró Abele Egon[10] milánói főkonzul személyében. Később, 1944. június 19-től a volt római katonai attasé, Szabó László[11] lett a magyar követ, ő azonban már Szálasi Ferenc kormányát képviselte. 1943-tól a magyar állampolgárok érdekeinek képviseletét hivatalosan a Svéd Királyság töltötte be Olaszországban.

A német megszállást követően a magyar kormány április 5-én jelentette be a diplomáciai kapcsolatok megszakítását az Olasz Királysággal. Az eddigiekben vázolt változások következtében a magyar külpolitikának le kellett mondania arról – a Kállay kormányfő által favorizált – elképzelésről, hogy Olaszországra támaszkodva létrejöhet egy Olaszországból, Magyarországból, Finnországból és talán Romániából, illetve Bulgáriából álló hatalmi csoportosulás, amely nagyobb önállóság kifejtésére lett volna képes Németországgal szemben. Az a várakozás, amellyel a magyar külügyi vezetés 1943–1944-ben Olaszország felé fordult, illuzórikusnak bizonyult. Annál is inkább, mivel a fasiszta Olaszországnak nem Magyarország, hanem Közép-Európa-politikája volt, s ebből következően Magyarország súlya sokkal csekélyebb volt, mint azt – tévesen – gondolni szokták. Olaszország

konzulátuson. Ezután a római quirináli, a bukaresti és a berni követségen titkár, illetve követségi tanácsos.

9 Fontos, hogy nem ügyvivőként (chargé d'affaires), hanem az ügyek vivőjeként (chargés des affaires).

10 Abele Egon, báró lilienbergi (1887–?) diplomata. 1921-től állt a Külügyminisztérium szolgálatában. Külszolgálatot teljesített a berni, a belgrádi, a bukaresti, a hamburgi, az isztambuli követségen és a trieszti konzulátuson. 1935-től 1944. október 16-ig a milánói konzulátus vezetője.

11 Altábornagy, 1933-tól tíz esztendőn át a római magyar követség katonai attaséja, majd a Mussolini-féle Salòi Köztársaságban magyar követ. 1945 májusában a szövetségesek Firenzébe internálták. További sorsáról nem tudunk. Annyi bizonyos, decemberben szabadult, majd nagy valószínűséggel Dél-Amerikába (Brazíliába?) távozott. Lásd Csorba 2010, 177.

ekkor már nem rendelkezett határozott tervekkel, nem képviselt erőt, nem érlelődött meg benne semmiféle elhatározás.

A magyar fegyverszüneti megállapodást 1945. január 20-án írták alá Moszkvában. A megállapodás rögzítését követően az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződésig[12] a magyar függetlenséget tekintve formálisan is erősen korlátozott időszak következett. Magyarország kül- és belpolitikájának minden jelentős kérdésében a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság[13] (SZEB), illetve annak vezetője, Kliment Jefremovics Vorosilov hozta meg a döntést. 1945 végén Olaszország már jelezte, hogy helyreállítaná a megszakadt diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. December 26-án a moszkvai magyar követség ügyvivője az alábbi táviratot küldte Budapestre:

„A moszkvai olasz nagykövet közölte velem, hogy Olaszország hajlandó felvenni a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal. Kérdés, kell-e fordulni a szovjet kormányhoz, illetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz engedélyért, vagy jelenteni. Kinek kell kérni Magyarországnak vagy Olaszországnak, vagy mindkét országnak. Választ kérek."[14]

A szovjet fővárosban található olasz képviselet vezetője közölte, hogy a Bukarestben járt magyar kereskedelmi delegáció első embere ismertette az ottani, bukaresti olasz ügyvivővel Magyarország szándékát a diplomáciai kapcsolatok rendezéséről. A romániai olasz ügyvivő jelentést tett erről, az olasz kormány pedig moszkvai követét bízta meg az ügy gondozásával. A magyar

12 A békeszerződésről, annak parlamenti vitájáról és az azt követő sajtóreakciókról lásd Gerő 1989, 295–420.

13 A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság történetéről, működéséről lásd Földesi 1995, valamint Romsics 2005, 297–305., továbbá Vida 2000; Feitl 2003, 203.

14 MNL OL XIX–J–1–j Olaszország 1945–1964 6. d. 4/fd Olasz–magyar eseménynaptár 1945–1965. A Külügyminisztérium V. Területi Osztályának (olasz referatúra, Réti György) feljegyzése.

követségi titkár azonban az olasz diplomáciához hasonlóan bizonytalan volt az engedélyek megkérését illetően. Ez nem csoda, hiszen az előbbiekben említett SZEB a világháborút követően mind Magyarországon, mind Olaszországban jelentősen korlátozta a külpolitika mozgásterét.

A titkár utasítást kérő táviratára a Külügyminisztérium a következőket válaszolta:

„Közölje a moszkvai olasz nagykövettel, hogy Olaszország a magyarországi SZEB-hez intézendő jegyzékében fejezze ki szándékát a diplomáciai kapcsolat felvételére vonatkozóan."[15]

Budapest és Moszkva között a táviratváltás folytatódott. 1946. január 17-én a moszkvai magyar ügyvivő az alábbi nyílt táviratot intézte Budapesthez: „Az olaszok érdeklődnek az olasz–magyar diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele iránt. Mi az eredmény az ügyben, amit közölhetek velük?"[16] A Külügyminisztérium válaszában kifejtette: „A SZEB-től missziókiküldésre engedélyt kérünk, kérjen az olasz kormány is."[17]

Ez meg is történt, 1946. január 22-én a Magyar Külügyminisztérium orosz nyelvű szóbeli jegyzékben kérte a SZEB-et, hogy a hivatalos magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok felvételéig engedélyezze állandó jellegű missziók cseréjét Olaszországgal a kölcsönös érdekvédelem, érdekképviselet ellátása érdekében. Március végén a bécsi olasz gazdasági bizottság vezetője közölte, hogy az olasz kormány eljárt a négy nagyhatalomnál a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolatok felvételének érdekében.

15 Uo.
16 Uo.
17 Uo.

1946. június 17-én a magyarországi SZEB elnökhelyettese memorandumban közölte a magyar miniszterelnökkel, hozzájárul[18] ahhoz, hogy Magyarország diplomáciai kapcsolatokat létesítsen Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, valamint hogy „...nem tesz észrevételt az ellen, hogy Magyarország kormánya elismerje Giral[19] köztársasági spanyol kormányát".[20] A gépezet tehát beindult. Júliusban Papp Álmos miniszteri titkár átnyújtotta megbízólevelét az Olasz Köztársaság Külügyminisztériumában, szeptemberben pedig hivatalosan közölték vele, hogy olasz részről is örömmel üdvözölnék a diplomáciai kapcsolatok teljes fölvételét. A következő hónapban Papp ideiglenes ügyvivő bemutatkozó látogatást tett Alcide De Gasperi miniszterelnöknél. Az Olasz Misszió pedig Augusto Assettati vezetésével szeptember 3-án érkezett meg Budapestre[21]. A misszió október 1-jével követséggé alakult a SZEB engedélye alapján.

1947. április 21-én a háború utáni első olaszországi magyar követ, Kertész István átadta megbízólevelét Enrico De Nicola Olaszország ideiglenes köztársasági elnökének.[22] Minden adott volt tehát ahhoz, hogy a magyar–olasz kapcsolatok a történelmi hagyományokhoz megfelelően újra megerősödjenek. Az események azonban a történéseknek más irányt szabtak: Magyar-

18 Magyarország és Olaszország – mint a második világháborúban vesztes államok – önállóságukban jelentősen korlátozva voltak. A SZEB engedélye nélkül külpolitikát nem folytathattak. A SZEB olaszországi működéséről és az olasz békeszerződésről lásd Földesi–Stella 2006.

19 José Giral y Pereira (1879–1962) spanyol politikus, az emigrációban levő köztársasági kormány feje 1945–1947 között.

20 MNL OL XIX-J-1-j Adminisztratív iratok 1945–1964 6. d. 511/947 – Másolat a 2372/pol – 1946. sz. iktatmányról. Tárgy: Szviridov altábornagy levele Nagy Ferencnek.

21 Assettati levélben tájékoztatta Szviridov tábornokot érkezéséről, aki ezután értesítette a magyarországi SZEB másik két vezetőjét – Weems és Edcumbe tábornokokat – az olasz ügyvivő érkezéséről. Feitl 2003, 248–249.

22 Horváth 2008.

ország és Olaszország különböző térfélre szorult a politikailag egyre élesebben kettéosztódó Európában. A nyár folyamán mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió által katonailag megszállt Magyarországon szovjet típusú diktatúra van kialakulóban. Az elszigetelődő Magyarország külföldön szolgálatot teljesítő diplomatái közül ekkor sokan a szovjet rendszer helyett az emigrációt választották. A washingtoni, londoni, párizsi magyar követek mellett ekkor távozott posztjáról Kertész István római magyar követ is. A lemondásokkal nyilvánvalóvá vált: az önálló magyar külpolitika csupán illúzió volt már, semmi több.

A diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele

A Külügyminisztérium a munkáját, a Budapest 108 napig tartó ostroma alatt megsemmisült Dísz téri palota helyett, a Szabadság téren kezdte meg. A minisztériumi struktúra alapvetően megőrizte az addig bevált rendszert. Változás „csupán" annyi történt, amennyit a háborút követő új helyzet megkívánt. Osztályt szerveztek például a fegyverszünetből adódó feladatok végrehajtására, külön osztály foglalkozott a külföldre hurcolt javakkal és a hadifoglyok ügyeinek ellátásával is.[23]

A második világháborút követő európai politikai átalakulások, a hatalmi viszonyok gyökeres megváltozása természetesen azonnal és lényeges hatással voltak a magyar külügyi stratégiai gondolkodásra. 1945. augusztus elején Kemény Ferenc minisztériumi titkár által jegyzett feljegyzés az elsősorban felállítandó külképviseletek között korántsem említi a római vagy a vatikáni

23 Pritz 2005, 111. Lásd a kötetben Sáringer János tanulmányát.

magyar követséget. Helyette – érthetően – a megváltozott geopolitikai helyzet miatt a moszkvai, londoni, washingtoni, párizsi, bécsi, prágai, bukaresti, valamint belgrádi követséget nevezi meg, majd a személyi kérdések ügyében az újrakezdés nehézségeit ecsetelve a következőket teszi hozzá:

„A Külügyminisztérium jelenlegi személyzeti viszonyai még az elsősorban felállítandó nyolc külképviselet megfelelő személyzettel való ellátását is nehéz feladattá teszik [...] A katonai attachék egyelőre mellőzhetőknek látszanak [...] A követek személyére vonatkozólag tervezetem természetszerűleg nem terjed ki. Nem vitás, hogy a Külügyminisztérium mai személyzete nem tud karrierbeli követeket szolgáltatni. A jövőre nézve azonban fenntartandó az az elv, hogy mihelyt a megfelelő utánpótlás megtörtént, a követi posztokra nézve is a karrierbeliség elve legyen a szabály és az ettől való eltérés a kivétel. Ami a fogalmazás-szakbeli beosztottak kiválasztását illeti, szem előtt tartandó, hogy nem jöhetnek figyelembe azok, akiknek személye politikailag alkalmatlan. Ennek megítélésénél egyebeken kívül döntő súllyal kell figyelembe venni az egyeseknél erősen észlelhető »kimenekülési ösztönt« (sic!).”[24]

Az ország területén tartózkodó külügyi apparátus – minisztérium, külképviseletek – felülvizsgálata 1945. április 24-én vette kezdetét. A Gyöngyösi János vezette[25] Külügyminisztérium Igazoló Bizottságának első ülésén megfogalmazott elvi határozat kimondta, hogy mivel a minisztériumnak kimagaslóan fontos szerepe lesz a demokratikus Magyarország megteremtésében „...a bizottság mellőzhetetlennek tekinti, hogy az igazolás alá vont, fogalmazási szakon működő tisztviselőknek külügyi szol-

24 Kemény Ferenc min. titkár feljegyzése a külképviseletek felállításával kapcsolatos személyi, anyagi és szervezési kérdések megoldása tárgyában 1945. augusztus 7. MNL OL XIX–J–1–r KÜM titkárság 1945–1946 2. doboz.

25 Gyöngyösi állandó helyettese az MKP-tag Bolgár Elek lett, aki a politikai ügyek felügyeletét kapta.

gálatra alkalmassága kérdésében akkor is ítéletet mondjon, ha egyébként az eljárás adatai alapján a tisztviselő igazolandónak mutatkozik. A külügyi szolgálatra alkalmatlannak minősített tisztviselőnek más közszolgálati ágazatba áthelyezését a minisztérium haladéktalanul foganatosítja."[26] A testület elnöke dr. Heltai György volt, aki 1945 februárjában lépett be a Magyar Kommunista Pártba.[27] A bizottságnak kezdetben tagja volt többek között Boldizsár Iván, aki azonban a második ülésnapon bejelentette, hogy más elfoglaltsága miatt tagságáról lemond. Igazolóbizottsági helyét a kisgazdapárti dr. Saláta Kálmán foglalta el.[28] Heltai néhány évvel későbbi letartóztatásakor a bűnlajstromához sorolták, hogy bizottsági elnökként szabad utat engedett többek között a kisgazda Saláta Kálmánnak, vagy elődjének, Boldizsár Ivánnak.[29]

„A külpolitikát elölről kellett kezdeni, a Külügyminisztériumot pedig teljesen újjászervezni"[30] – idézi fel visszaemlékezéseiben Kertész István, a későbbi római követ a háborút követő időszakot. A kezdetben a diplomácia iránt mérsékelt érdeklődést mutató kisgazdapárti külügyminiszter ráébredt arra, hogy semmiféle komoly külügyi tevékenység nem kezdhető jól képzett diplomaták és az adott kérdések szakértői nélkül. Az új Külügyminisztérium frissen kinevezett tisztviselői a Nemzeti Függetlenségi Front politikai pártjaihoz tartoztak, s csak alig néhányuknak volt külügyi tapasztalata. Gyöngyösinek egyre inkább a Horthy-korszak tisztviselőire kellett támaszkodnia. Kez-

26 Jegyzőkönyv a Külügyminisztérium Igazoló Bizottságának 1945. április 24-én a Magyar Külügyminisztériumban /V. Szabadság tér/ megtartott üléséről BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 6. doboz, jegyzőkönyvek.

27 Kenedi 2009.

28 BFL XVII 1547 6. doboz. Jegyzőkönyvek a Külügyminisztérium Igazoló Bizottságának üléseiről, 1945. május 2.

29 Kenedi 2009.

30 Kertész 1995, 143.

deti gyanakvása idővel csökkent – írja Kertész –, mivel ezek az emberek döntően németellenesek voltak és sikerrel estek át a politikai igazolási eljáráson.[31] Budapest Főváros Levéltára vonatkozó iratanyagának megmaradt dokumentumai[32] között azonban akadnak problémás esetek is. Ilyennek számít Papp Gábor római követségi tanácsos ügye is. A magyar követség evakuálásakor hátramaradó, majd Velencébe távozó diplomata ügyét 1945. május 23-án tárgyalta a Heltai György vezette bizottság. Papp Gábort állásától megfosztották, mert „Mussolini észak-olaszországi kormánya mellett quasi ügyvivőként"[33] szolgált. Papp ügye az ilyenkor szokásos ügymenet szerint a Budapesti Népbíróság Igazolófellebbezési Tanácsa elé került, amely az ítéletet megváltoztatta és Papp Gábort igazoltnak nyilvánította.[34]

31 Uo. 144.

32 BFL XVII 1547 Budapesti 179/b. 564. sz. Igazoló bizottság (Külügyminisztérium, külügyi szervek) iratai.

33 Papp Gábor igazolóbizottsági határozata, BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 3. doboz.

34 Részlet az indoklásból: „Ebben az ügyben bejelentést senki sem tett és az igazolás alá vont magatartását a fellebbezési bíróság ama adatok alapján ismerte meg, amelyeket ő szolgáltatott igazoló nyilatkozatával... Igazolás alá vont követségi tanácsosi állásánál fogva beosztottja volt a római magyar követségnek. Amikor a szövetségesek hadereje 1943 év augusztusa folyamán Róma elé érkezett, a magyar Külügyminisztérium Máriássy Zoltán követnek azt a rendelkezést küldte, hogy a követség teljes személyzete térjen haza. Kivételt képezett az igazolás alá vont, akivel szemben úgy rendelkeztek, hogy ő megfigyelő gyanánt visszamarad, utasítást kapott azonban arra, hogy az érintkezést még a helyi hatóságokkal is kerülje. A harcvonal fokozatosan észak felé tolódott, és ennek következtében az igazolás alá vont tartózkodási helyét ismételten meg kellett, hogy változtassa. Amikor az igazolás alá vont Velencében volt, az olasz külügyminisztérium egyes tisztviselőivel néha-néha találkozott, és amikor az olasz külügyminisztérium Salóba tette át székhelyét, és ő ott egy ízben átutazott, ezeknek a tisztviselőknek a hívására hozzájuk egyszer betért. A Sztójay kormány Szabó altábornagyot küldte ki követnek és így csak akkor vált lehetővé az 1944. év folyamán, hogy az igazolás alá vont Magyarországra visszatérhessen. A nyilas uralom kezdetén fogházba zárták és onnan csak úgy szabadulhatott meg, hogy ez kikerülhetetlenné vált gyomorvérzése miatt." Dr. Papp Álmos ügye a Budapesti

Már ekkor nyilvánvalóvá vált azonban – és erről Kertész is említést tesz –, hogy a minisztérium kisgazdapárti vezetése ellenére annak minden jelentős részén állott már egy-egy kommunista párttagsággal rendelkező tisztviselő, akik rendszeresen tájékoztatták pártjukat.

„Kommunista volt a miniszteri titkárság vezetője [Pődör László[35] – A. G.], csakúgy, mint a politikai osztály helyettes vezetője, majd később vezetője is [Heltai György – A. G.]. E kulcsemberek révén a kommunista párt mindenről tudott, ami a külügyben történt, s minden fontos kérdésről konzultált a szovjet hatóságokkal."[36]

Később a magyar Külügyminisztérium felett gyakorolt ellenőrzést odáig fejlesztették, hogy „...az NKVD, később pedig a magyar politikai rendőrség a Külügyminisztérium egyes nem kommunista tisztviselőit is beidézte, s arra kényszerítette őket, hogy rendszeresen jelentést tegyenek a folyamatban lévő ügyekről és személyi állományról".[37]

Az igazoló bizottság első ülését követően két nappal a Comói-tó partján, Bellagióban a még nagy nehézségek árán működő magyar követség vezetője, Szabó László követ „...további intézkedésig a követség vezetésével és érdekeinek védelmezésével vitéz Puy Jenő ezredes[38] katonai attachét"[39] bízta meg. Utolsó

Népbíróság Igazolófellebbezési Tanácsa előtt II. 976/1945/3. BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 3. doboz.

35 Nevét gyakran lehet rövid „ö"-vel olvasni, jelen tanulmányban azonban a valamivel többször feltűnő „Pődör" írásmódhoz ragaszkodunk.

36 Kertész 1995, 145.

37 Uo.

38 Puy Jenővel kapcsolatban lásd Dávid 2012, illetőleg Csorba 2010, 177.

39 BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 5. doboz C jegyzékek, vitéz Szabó rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rendelkezése Bellagio, 1945. április 26.

érdemi rendelkezéseinek egyikeként közölte a munkatársaival, hogy „A követség, tehát mint adminisztratív szerv mindaddig fennáll, amíg magyar kormány végleges intézkedéseket nem ad ki, vagy felosztásunkra olasz intézkedés nem jön".[40] Nem valósult meg Szabó követ áprilisban többször elhangzott jóslata, miszerint a bellagiói diplomáciai képviselet politikailag nem exponált hivatalnokai már az új kormány szolgálatában fognak állni, és fizetést kapni.[41] Helyette a diplomáciai képviselet tagjait az Észak-Olaszországban bevonuló szövetségesek őrizetbe vették és rövid ideig fogságban tartották, ahol családtagjaikkal együtt meglehetősen szűkös anyagi viszonyok között éltek.[42]

Közvetlenül a háborút követően egy rövid ideig báró Apor Gábor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter újra birtokba vette a vatikáni magyar képviseletet. Megpróbálta az angol–amerikai hatóságok szimpátiájának elnyerését követően felvenni a kapcsolatot az új magyar kormánnyal, és a Szovjetunió római követségével korábbi diplomata minőségének és jellegének elismertetése céljából.[43] Később pedig megalapította a „Szabad Magyarok Egyesületét", amelynek ő maga lett az elnö-

40 Uo.

41 Aláírás nélküli (feltehetően Csikszentmihályi Alfrédtől származó) levél Szabó László számára, Salsomaggiore 1945. október 4. BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 5. doboz C jegyzékek.

42 A körülményekről lásd uo.

43 „Úton-útfélen tett nyilatkozataiban kérdezetlenül mindig maga hozakodott elő testvére, a győri püspök véletlen halálával, annak történetét végletekig minimalizálta, hogy ezzel elébe vághasson régi barátai esetleges ellenvetésének, mert annyira tüntetőleg hangsúlyozta az orosz–magyar együttműködés szükségességét. Mindazonáltal a Szovjetunió római nagykövetségén tett látogatásai, melyek állítólag ismételten visszautasításra találtak nem bizonyultak alkalmasnak egyéni céljai megvalósítására" – fogalmazott „Amadeo" fn. ügynök 1950-ben egy összefoglaló jelentésben. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1 „Hontalanok".

ke, és amely igen erős kapcsolatot tartott fenn a német fogolytáborokból Olaszországba szállított magyar politikusokkal.[44]

A háború utolsó időszakában Észak-Olaszországban rekedt magyar diplomaták, külügyminisztériumi munkatársak döntő része a háborús állapotok elmúltával is csak lassan érkeztek vissza Magyarországra. Nem véletlen, hogy a Külügyminisztériumban működő igazoló bizottság 1945. november 19-én, miközben deklarálta, hogy az országban szolgálatot teljesítő munkatársak és tisztviselők igazolási munkáját befejezte, egyúttal a mandátum meghosszabbítását is kérte, „...mert állandóan érkeznek haza és jelentkeznek igazolásra olyan külügyminisztériumi tisztviselők, akik a magyar külképviseleti hatóságoknál külföldön teljesítettek szolgálatot, másrészt külföldi vonatkozású bejelentések is várhatóak a jövőben is".[45] Sőt e mandátumot ki is terjesztették, mivel 1946. január 21-től e bizottság volt illetékes az 1944. október 15-ét követően Nyugatra távozott tisztviselők igazolási meghallgatásaiban is eljárni.[46]

1946 tavaszán azután Rómába is elindult az új Magyarország első hivatalos küldöttsége, hogy felmérje az olaszországi – döntően a római – magyar diplomáciai képviseletek helyzetét. A Pődör László[47] miniszteri tanácsos, kabinetfőnökből, Papp

44 A jelentés külön említi Hlatky Endre volt miniszterelnökségi államtitkárt, ifj. Horthy Miklóst és Kállay Miklós volt miniszterelnököt. Uo.

45 Szabó Tamás levele az Igazolóbizottságok Titkárságának, 1945. november 19. BFL XVII 1547 Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 6. doboz /jegyzőkönyvek/ levelezés.

46 A Külügyminisztérium Igazoló Bizottsága mandátumának kiterjesztése 1946. január 21. BFL XVII 1547 6. doboz.

47 Pődör László 1911-ben született Csornokon. 1945 előtt a miskolci gimnázium francia–olasz szakos tanáraként dolgozott. 1944-ben bekapcsolódott a Miskolc környéki partizánakciókba, a Mokan-komité tevékenységébe. Debrecenben került jó kapcsolatba Gyöngyösi Jánossal, akinek titkára lett. 1945. január 1-jén lépett be a Magyar Kommunista Pártba. Július 1-jétől látta el a Külügyminisztérium kabinetfőnöki teendőit. 1947 tavaszán első tanácsossá nevezték ki a római magyar követségre,

Álmos miniszteri titkárból, valamint Orbán Pál segédtitkárból álló küldöttség április 25-én érkezett meg az olasz fővárosba.[48] A háromfős delegáció a vatikáni képviselet tekintetében szinte rendezett állapotokat talált, a követség épülete teljesen épen, komoly felújításra nem szorulva fogadta a küldöttséget. A quirinali[49] – vagyis az Olasz Királyságba akkreditált – követség udvarát azonban találat érte, és a követi lakás céljára szolgáló épület földszintjén tűz támadt, ami igen komoly károkat okozott. Utóbbi vezetését svéd megbízatás alapján Szász Viktor[50] konzuli tanácsos, a milánói főkonzulátusnak a vezetését – szintén svéd megbízás alapján – Gáldy József számvizsgáló látta el.[51]

ahonnan két esztendő múlva hazahívták. 1949 februárjában kizárták az MKP-ből, áprilisban a Külügyminisztérium rendelkezési állományába helyezték. A kizárásával kapcsolatos általános vélekedés szerint „Pődör tipikus polgár, aki sír a párttagság után, de egyáltalán nem úgy viselkedik, hogy arra méltó legyen. Otthon nagyságos úrnak szólíttatja magát a házmesteréktől." 1950-ben kémkedés miatt letartóztatták, majd Kistarcsára internálták. Az internálását 1953. augusztus 25-én szüntették meg. Pődör 1945 novemberében hivatalos úton Párizsban járt, ekkor Bécsben az amerikai OSS (Office of Strategic Services) 11 tisztje estélyen látta vendégül. A meghívást elfogadta, részt vett az eseményen, amelyen megjelent Himler Márton magyar származású amerikai hírszerző ezredes is, akivel Pődör – egy 1952-es jegyzőkönyvi vallomása szerint – az este folyamán több ízben beszélgetett, az 1945-ös választásokról, illetőleg a magyar háborús bűnösök kiadatásáról. Ám azt tagadta, hogy az estélyen az OSS beszervezte volna vagy ott bármilyen vonatkozású adatot szolgáltatott volna. Kovács (olvashatatlan keresztnév) feljegyzése 1950. március 14-én. ÁBTL 3.1.9. V-254/20. Pődör László, illetőleg 132 Pődör László gyanúsított jegyzőkönyve, Kistarcsa, 1952. szeptember (pontos dátum nélkül). ÁBTL 3.1.9. K-254/131. Személyével később még részletesen foglalkozunk.

48 A küldöttséget az olaszországi magyar érdekeket 1943 óta képviselő svéd diplomácia mutatta be az olasz külügyminisztérium munkatársainak. Bővebben a delegáció munkájáról lásd Csorba 2010, 15.

49 A római Palazzo del Quirinale 1871-től az olasz királyok, 1946-tól pedig az Olasz Köztársaság elnökeinek székhelye.

50 Személyével kapcsolatban lásd Csorba 2010, 15–16.

51 Pődör László miniszteri o. tanácsos jelentése az Olaszországba utazott magyar misszió utazásáról és munkájáról 1946. június 26. MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 1945–1964 1. doboz 28/1946. Pol.res. 1/a.

A Rómába érkezett küldöttség valós céljáról Pődör László később úgy nyilatkozott, hogy „...őt 1946-ban azért küldték ki Rómába, hogy az ottan levő, akkori magyar követséget teljes egészében likvidálja”.[52] E célkitűzés részben meg is valósult, hiszen 1946 nyarán az 5000/1946. M. E. sz. rendelet alapján elbocsátották a Külügyminisztérium szolgálatából Santelli Donatella tiszteletdíjast, Szabó Gyula konzuli segédfelügyelőt, Rittchen Károly minisztériumi számvizsgálót, Huszka István sajtóelőadót, Páll Antal minisztériumi titkár-sajtóelőadót, őrgr. Pallavicini Hubert minisztériumi titkárt, Perczel Tamás minisztériumi titkárt, Csopey Dénes II. o. követségi tanácsost, gr. Teleki Gyula II. o. követségi tanácsost, Pogrányi-Nagy Félix miniszteri tanácsost, Luttor Ferenc rendkívüli követ és meghatalmazott minisztert, br. Abele Egon I. o. főkonzult, Ambró Ferenc rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert, báró Apor Gábor rendkívüli követ és meghatalmazott minisztert.[53] A kialakulóban lévő politikáról, az igazolóbizottsági eljárásokat követő határozatokról és a célokról sokat elárul Richten Károly, a trieszti magyar konzulátus egykori vezetőjének 1946. június 17-én a minisztériumból kapott távirati felmentésével kapcsolatos válasza:

„Azt hajlandó vagyok belátni, hogy ép ez a hosszúévi hűséges szolgálatom a régi rezsim alatt esetleg okul szolgálhat arra, hogy ne tekintsenek alkalmasnak és megbízhatónak az új rezsim kiszolgálására, amely ideológiai szempontból némi vonatkozásban merev ellentétben áll a régi világgal, és azért hajlandó is vagyok legmesszemenőleg levonni ebből a logikus konzekvenciákat, bármilyen súlyosan érintenek is ezek és azért nem is ringattam magam soha hamis illúziókba.”[54]

52 Pődör László internált ügyéről készített jelentés, Kistarcsa, 1951. október 10. ÁBTL 3.1.9. V-254/118.

53 MNL OL XIX-J-26-a Római magyar követség TÜK 1946–1961 12. doboz.

54 MNL OL XIX-J-26-b Római követség admin iratai. 2/1935–1948.

A magyar misszió közben kétfősre zsugorodott, Pődör küldöttségvezető hazatért, Papp Álmos és Orbán Pál pedig Olaszországban maradt. Előbbi július 2-án ideiglenes ügyvivői minőségben adta át megbízólevelét a Miniszterelnökség Protokoll Osztálya vezetőjének.

Kertész István a római magyar követség élén

Gyöngyösi János külügyminiszter 1947 legelején hozta bizalmasan Kertész István tudomására, hogy javasolja akkreditálását az Olasz Köztársaságba. A posztot a koalíciós pártok ugyan neki szánták, de Gyöngyösi ezt elhárította. Kertész miértre vonatkozó kérdésére „...őszintén megvallotta, hogy nincs külföldi tapasztalata, és szívesebben maradna Magyarországon".[55]

A külügyminiszter javaslatáról az 1947. február 5-én megtartott kormányülésen döntöttek. A jelölt személye ellen általában nem merült fel kifogás, ám dr. Ries István igazságügyi miniszter megjegyezte, hogy az ilyen posztokra inkább politikust és nem tisztviselőt célszerű kiküldeni. Valamint hozzátette azt is, „hogy általánosságban az a panasz, hogy Magyarország politikai magatartását nem képviselik kellőképpen külügyi szerveink".[56]

A kinevezett római követ elutazása előtt a kormányfőtől és a külügyminisztertől is azt az instrukciót kapta, hogy egyik legfontosabb feladatként az olasz fővárosban próbálja kideríteni, milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felújítására és egy esetleges konkordátum megkötésére. Az üggyel kapcsolatban a miniszterelnök és

55 Kertész 1995, 373.

56 Jegyzőkönyv az 1947. február hó 5. napján de. 11 órakor Nagy Ferenc elnöksége alatt tartott minisztertanácsról. Szűcs–G. Vass 2008, 554.

Gyöngyösi is Tildy Zoltánhoz irányította Kertészt, mondván, a kérdés annyira fontos, hogy erről neki is tudnia kell. Amikor azonban a leendő római misszióvezető írásos utasítást szeretett volna az államfőtől, a köztársasági elnöknek az volt a válasza, „...hogy egy olyan korban, amilyenben mi élünk, jobb, ha az ember nem adja írásba politikai nézeteit".[57] A szuverenitásában jelentősen korlátozott magyar diplomáciának egy ilyen jellegű lépést a magyarországi SZEB szovjet vezetésével is meg kellett vitatnia. Kertész Puskin szovjet követnek vetette fel, mi lenne, ha Magyarország követeket cserélne az Apostoli Szentszékkel.[58] A Szovjetunió budapesti képviselője elutasító válaszában kifejtette, hogy „...a Vatikán az amerikai érdekek európai ügynöksége, amelyet amerikai tőkések finanszíroznak, s az új magyar demokráciának nincs szüksége ilyen reakciós erők képviseletére".[59] Az MKP részéről Rákosi szintén ellenezte a diplomáciai kapcsolatok felújítását. Kijelentette, hogy „a nuncius ugyanazt a szerepet játszaná, mint Mindszenty, csak agyafúrtabban".[60] Angelo Rotta pápai nunciust, aki 1930-tól képviselte a Vatikánt Budapesten, 1945. április 4-én szovjet nyomásra a magyarországi SZEB utasította ki Magyarországról.

A diplomáciai szokásoknak megfelelően Kertész Rómában először a diplomáciai kar doyenjénél, mons. Francesco Borgongini Duca nunciusnál tett látogatást, akinél leghosszabban

57 Érdekes – szól Kertész visszaemlékezése –, hogy Bánáss László veszprémi püspök, aki korábban a vatikáni diplomáciai testület tagja volt, úgy gondolta, hogy a kommunisták és az oroszok támogatják ezt a tervet, és biztatta is Kertész Istvánt a hivatalos kapcsolatok felújítását illetően. Mindszenty József esztergomi érsek már nem volt ennyire optimista a kommunisták szándékát illetően. Kertész 1995, 374.

58 Érvelése szerint Magyarország olyan ország, ahol sok a katolikus, és a háborút követő új rendszernek egy tapasztalt vatikáni diplomata közreműködésével rendeznie lehetne és kellene az állam és az egyház viszonyát. Uo.

59 Kertész 1995, 375.

60 Uo.

– érthetően – a katolikusok és a katolikus egyház magyarországi helyzetéről folytatott eszmecserét. Kertész rámutatott arra, hogy az aktuális állapot, vagyis a kapcsolatok hiánya nem jelenti azt, hogy az egyház Magyarországon hátrányos megkülönböztetésben részesülne.[61] Mindezek mellett ismertette a nuncius előtt azt a szóbeli megbízatását, hogy tárgyaljon a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok felújításáról és egy megállapodás megkötéséről. Tájékoztatta a diplomatát arról is, hogy mindezek megkötéséhez a magyarországi SZEB beleegyező jóváhagyása elengedhetetlen. Borgongini Duca nuncius Puskin ellenérzésére utalva javasolta, hogy a formális tárgyalások a békeszerződés ratifikálása után kezdődjenek meg.[62]

Ami pedig a diplomáciai munka személyi feltételeit illeti, Kertész számára az első pillanatban nyilvánvalóvá vált, hogy a követségi állomány összetétele már a magyarországi politikai viszonyokat tükrözte. Ő „pártkötődés nélküli közalkalmazottként"[63] vezette a követséget, munkatársai legtöbbje azonban a koalíció valamelyik pártjához tartozott: „Első tanácsosom nem moszkovita kommunista volt. Jó kapcsolatban álltunk, de tudtam, hogy jelentéseket kell küldenie rólam a kommunista pártnak. Azonfelül, hogy a párttagok jelentéseket készítettek, spionok is voltak a követségen."[64] A diplomáciai kirendeltségen kialakulóban lévő áldatlan állapotok ellen Kertész természetesen, a maga módján, amíg csak lehetett, harcolt.

61 Kertész István bemutatkozó látogatása Mons. Francesco Borgongini Duca nunciusnál Róma, 1947. április 25. MNL OL XIX-J-26-b Római követség admin. iratai 1. doboz 1/b-1928–1949.

62 Kertész 1995, 380.

63 Uo. 382.

64 Uo.

„Amikor értesültem róla, hogy saját irodavezetőm, aki már jó néhány év óta a Külügyminisztérium alkalmazásában állt, belenéz az iratokba és jelentéseket küld a politikai rendőrségnek, úgy intéztem a dolgot, hogy bizonyos beszélgetéseket kihallgathasson, időnként pedig aktákat és feljegyzéseket »felejtettem« az asztalomon – így kényelmesen eljuttathattam Budapestre a megfelelő információkat. Mikor kritikussá vált a helyzet, a bizalmas dokumentumokat egy olasz barátom házában helyeztem el, s egyes látogatóimat is ott fogadtam."[65]

Kertész István első tanácsosát, Pődör Lászlót 1947 márciusában nevezték ki első tanácsossá Kertész követ mellé. A Rómába rövid időn belül visszatérő Pődör így érthető módon hamar beilleszkedett a régi-új környezetbe. Fogadtatásáról a következőképpen számolt be Gyöngyösi külügyminiszternek:

„...talán egy kicsit hivatalosan kedves volt, de ez a hivatalos magatartás nem a magyarnak, sem személyemnek, hanem a bolseviknek szólt. Remélem, hogy hamar meg tudom győzni őket, hogy nincsen kézigránát a zsebemben."[66]

Még külügyminisztériumi kabinetfőnökként, a magas közéleti funkcióra való tekintettel, kapcsolatba került vezető pozíciót betöltő személyekkel, többek között Pálffy Györggyel vagy Porffy Györggyel.[67] Mikor Pálffy tudomást szerzett Pődör római ki-

65 Uo.

66 Pődör László levele Gyöngyösi János külügyminiszternek, Róma 1947. március 31. MNL OL XIX-J-1-u volt KÜM vezetők iratanyagai 25. doboz.

67 Szintén Pődör Külügyminisztériumba kerülésének idejére tehető a személye iránt megnövekvő francia érdeklődés, akik szerették volna pozícióját kihasználni, abból hasznot húzni. A francia követség – mint később ezt Pődör elmondta – információt kért tőle, a kormány és a kommunista párt bel- és külpolitikai elgondolásairól, egyes politikusok és diplomaták személyi dolgairól, és elvárták tőle, hogy pozíciójából támogassa a francia követség ügyeit. Pődör ennek a francia követelésnek eleget is

nevezéséről, egy 1947. március 24-i találkozón – amelyen részt vett még Heltai György, a Külügyminisztérium politikai osztályvezetője, valamint Pődör felesége – megkérte Pődört, hogy végezzen felderítést Olaszországban az ott lévő katonai emigráció felől, és az eredményről folyamatosan jelentsen neki. Pődör erre ígéretet is tett, a feladatot végrehajtotta.[68] Olaszországba érkezve többek között hálózatot épített ki az országban található hadifogolytáborok felé. Két fizetett ügynöke volt.[69] Az alkalmi informátorok száma 8-10 fő volt. Kielégítő munkát végeztek, a felderítések jól sikerültek. Megállapították az olaszországi emigráció számát, amelyet 1300–1500 főre becsültek, konkrét személyekről is folytattak kutatásokat, így felderítő jelentések születtek Dömötör Ferenc, báró Apor, Andaházi Kasnya Béla, Russz Mihály és Horváth Béla költőről. Pődör jelentéseit diplomáciai futáron keresztül küldte Budapestre Pálffynak.[70] Az általa szolgáltatott információk főként az olaszországi magyar emigrációra vonatkoztak.

Később Pődör elmondta, hogy őt Pálffy megbízásából Gönyei Antal alezredes szervezte be. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ő közvetlenül Gönyeinek vagy Pálffynak tett

tett, el volt kötelezve a franciáknak. Illetőleg azért is eleget tett ennek a követelésnek, mert közben a katonapolitikai osztály hírszerzője is lett. Azt remélte, hogy francia kapcsolatainak katonapolitikai osztályon történő megbízatásának is eleget tud tenni. Pődör római tartózkodása alatt is tájékoztatta a francia kapcsolatait munkájának aktuális ügyeiről, így például a magyar emigránsok magatartásáról, helyzetéről, a külügyminisztérium terveiről (politikai-kulturális), megállapodásokról. Lásd VI/2-VI-os alosztály jelentése Pődör László internált ügyében in ÁBTL 3.1.9. V-254/121.

68 Jegyzőkönyv Pődör László 1950. június 30-i kihallgatásáról ÁBTL 3.2.4. K-424/30 21.

69 Későbbi vallomása szerint „Tárkányi és Kállai nevű egyének, mindketten nyilasok voltak". ÁBTL 3.2.4. K-424/30. 21.

70 ÁBTL 3.2.4. K-424/30 21.

jelentést.[71] Ezekkel a jelentésekkel azonban nemigen voltak megelégedve Budapesten. Az esetek többségében ezeket használhatatlannak és apolitikusnak tartották.[72] Többnyire levelek továbbításából álló közvetítő szerepét hasznosabbnak ítélték többek között Heltai György miniszteri tanácsos és „egyes olaszországi személyek"[73] között.

Pődör kiterjedt kapcsolatrendszerre tett szert, jó viszonyt ápolt a magyar emigráció tagjaival,[74] a nyugati és a kelet-európai országok misszióvezetőivel. Tulajdonképpen követségi feladatain kívül római munkája kétirányú volt. Egyrészt a római francia kapcsolatai irányítása mellett a Deuxième Bureau-nak tevékenykedett, másrészt a katonapolitikai osztály megbízatása alapján hírszerző tevékenységet fejtett ki.[75] Rómában kapcsolatban volt a jugoszláv követség tanácsosával is, akire még 1945-ben a franciák hívták fel a figyelmét. Pődör Janhuba jugoszláv diplomata segítségével igyekezett a Lipari, a Trani Cinecittà és

71 Pődőr László internált ügyéről készített jelentés, Kistarcsa, 1951. október. 10. ÁBTL 3.1.9. V-254/118.

72 Bálint István ávh. hdgy. jelentés Pődör Lászlóról, Budapest, 1950. március 23. ÁBTL 3.1.9. – V-254/118. 14–15.

73 Hogy kik voltak ezek az „egyes olaszországi személyek", az előbbi jelentés többet nem árul el.

74 Egy 1953-as kihallgatási jegyzőkönyv szerint a következő személyekkel állt kapcsolatban: Forbath Guidó volt római követségi titkár, Esterházy András volt római követségi titkár, Szigeti József, Bors Irén, Parlai Mária, a római követség volt alkalmazottai. Ezen személyek beosztottjai voltak Pődörnek. Magyari Gyula prelátus, egyetemi tanár, Tomek Vince prelátus, egyetemi tanár, Major Róbert közgazdász, újságíró, Fothi Dezső, Puy Jenő ezredes, volt katonai attasé, Gönyei Antal alezredes, Somogyi tábornok, Stefajich Péter, Sommsics László, mindketten disszidált külügyi tisztviselők. Jelentés, Kistarcsa, 1953. március 30. Tárgy: Pődőr László internált kihallgatása. ÁBTL 3.2.4. K-424.

75 Az ÁVH VI/2-VI-os alosztályának jelentése Pődör László internált ügyében, Kistarcsa, 1952. február 12. ÁBTL 3.1.9. V-254/124.

a Frascetti-Alatri menekülttáborokból a magyarokat hazájukba visszatelepíteni.[76]

A magyarországi belpolitikai változásokról szóló információk 1947 késő tavaszán érkeztek Rómába. Ekkor terjedt el a hír, hogy a demokratikus Magyarország valamennyi misszióvezetőjét Budapestre rendelik jelentéstételre. A hírek hatására a római magyar külképviseletet újságírók ostromolták. Valódi és megbízható tájékoztatást nélkülözve Kertész követ sajtóattaséján keresztül tájékoztatta a nyilvánosságot: nem szándékozik hazatérni, Budapesttől pedig sürgős és pontos tájékoztatást kért.[77]

1947 márciusában Rákosi Mátyás és a kommunista párt már a kisgazda miniszterelnök Nagy Ferenc eltávolításának a gondolatával játszott. A miniszterelnök különböző forrásokból értesült arról, hogy az MKP előkészületeket tesz az eltávolítására. Hogy kivonja magát az újabb összetűzésekből és viszonylag nyugodtan átvészelje a békekötés életbelépéséig hátralévő időt, elhatározta, hogy külföldre megy szabadságra. Bár Puskin felajánlotta neki, hogy szívesen vendégül látnák a Krímben, ő ezt érthetően nem fogadta el, Svájcot választotta, ahová 1947. május 14-én el is utazott. Rákosiék ezt a távollétet használták fel a félreállítására. Május 28-án Szviridov tábornok Nagy Ferencet az „összeesküvésben" kompromittáló vallomásokat adott át a magyar kormánynak. Erre hivatkozva a Rákosi elnökletével összeült minisztertanács felszólította a kormányfőt, hogy szakítsa meg szabadságát és jöjjön haza. Végül is különböző fenyegetésekkel elérték, hogy beleegyezzen: lemond, ha utána küldik Pesten maradt fiát. A lemondólevél átadására június 2-án került sor, miközben Budapesten május 31-én Dinnyés Lajos elnökle-

76 ÁBTL 3.1.9. V-254/125.

77 „Elképesztő hírek világsajtóban válságról és állítólagos szovjet jegyzékről. Kérek tájékoztatást valódi helyzetről Kertész No 15." Kertész 1995, 383.

tével ki is nevezték az új kormányt. Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke szerint Nagy Ferenc kormányának hadügyminiszterét, Dinnyés Lajost tulajdonképpen senki sem akarta, még a kommunisták sem, sokan közülük elképedtek Rákosi ötletén. Varga beszélt a kijelölt kormányfővel, „...aki azt mondta: milyen ország az, ahol Dinnyés Lajos miniszterelnök lehet. Ő maga sem vállalta szívesen a miniszterelnökséget, ami teljesen orosz akaratra történt."[78] Nagy Ferenc lemondatása világszenzáció[79] lett, amit a világpolitika is élesen bírált.

A történtek hatására lemondási hullám vette kezdetét. Lemondott Szegedy-Maszák Aladár, washingtoni követ, akinek tevékenységét Rákosi egy ideje már nem nézte jó szemmel. Rákosi Mátyás az 1947. április 17-én tartott minisztertanácson kijelentette:

> „Nem árt Szegedy-Maszáknak sem, ha megmondjuk, hogy az irány, amit visz, nem jó [...] Nem egészen egyszerű a vonal. A külügyminiszter felfigyelhet, ha a Kommunista Párt panaszkodik, mert nem szoktak indokolatlanul panaszkodni. A külpolitika belső vonalán fel kell világosítani őket." A külügyminiszter erre úgy reagált, hogy „...ha koalíciós kormány van, akkor legyen koalíciós külpolitika is, ezt kell neki képviselni".[80]

Bejelentette lemondását a berni magyar követ Gordon Ferenc is, illetőleg visszaadta megbízatását Andaházi-Kasnya Béla, a Magyar Köztársaság ankarai követe is. Hasonlóképpen döntött Auer Pál párizsi magyar misszióvezető, valamint Bartók László

78 Varga 1998, 67.

79 Vö. Böhm Vilmos – ekkor még hivatalban lévő – stockholmi magyar követ véleményével: „Némi bölcsességgel, politikai tapintattal, és előrelátással Nagy Ferenc lemondását világbotrány és feltűnés nélkül intézhették volna el..." Böhm 1990, 99.

80 Lásd Jegyzőkönyv az 1947. évi április hó 17. napján Nagy Ferenc elnöklete alatt tartott minisztertanácsról. Szűcs–G. Vass 2008, 1061–1062.

bécsi követ is, majd Perlaky-Kassa Endre brüsszeli ügyvivő és Rosthy-Forgách Ferenc prágai követ.

A változások a külügyminiszter személyét is érintették. Kertészt a kormányfő elmozdítása kevésbé lepte meg, mint külügyminiszterének az elbocsátása,[81] aki oroszbarát hírében állt. Gyöngyösi János távozása után a kommunista párt uralta magyar politika Kertész Istvánt szerette volna a külügyi tárca élén látni, ő azonban tökéletesen érzékelte, hogy ez a lépés a

„...Nyugat és a magyar közvélemény félrevezetését szolgálta volna. Arra szánták, hogy szemfényvesztő módon velem demonstrálják a Nyugat felé: Magyarországon nem történt komoly változás. Később minden nehézség nélkül kitehettek volna a kabinetből. Bár a tervezett kinevezésemmel kapcsolatos kommunista szándékok nyilvánvalóak voltak, szívesen kihasználtam volna a lehetőséget, ha számíthattam volna rá, hogy az amerikaiak határozottan beavatkoznak a felszabadított Európáról szóló jaltai nyilatkozat szellemében."[82]

Kertész esetleges kinevezésével kapcsolatban élénk polémia és üzenetváltás vette kezdetét. Szegedy-Maszák Aladár, akivel Kertész a diákévek óta kitűnő barátságban volt, a felajánlott le-

81 Gyöngyösi erről körlevélben értesítette munkatársait: „A magyar külügyi szolgálat tisztviselői és altiszti karához. A Köztársasági Elnök Úr folyó évi május hó 31-én kelt elhatározásával engem külügyminisztériumi állásomtól felmentett. Búcsút mondva a külügyi szolgálat tisztviselői és altiszti karának, nem mulaszthatom el, hogy azért a hazafias buzgalomért és odaadó munkásságért, amellyel engem közel két és fél éves működésem alatt nehéz feladataim megoldásában mindenkor legjobb tudásuk szerint támogattak, őszinte köszönetet mondjak. Végül csak arra kérem a külügyi szolgálat tisztviselői és altiszti karát, hogy a jövőben is minden erejükkel, legjobb akaratukkal és tudásukkal szolgálják továbbra is hazánk és népünk ügyét." Sáringer 53.

82 Kertész 1995, 385.

hetőség elutasítását javasolta.[83] Auer Pál a francia fővárosból, Szegedy-Maszákkal ellentétben, a poszt elfogadását javasolta[84]. Auer három nappal Nagy miniszterelnök lemondási nyilatkozatának aláírását követően távozott posztjáról.[85] A Bede István londoni követtel együtt várakozó álláspontra helyezkedő Kertésznek előbb-utóbb határoznia kellett. Ennek meghozatalában döntő szerepe volt annak, hogy a római diplomáciai körökből származó információk szerint is a nyugati hatalmak, és legfőképp az Egyesült Államok, nem kezeli prioritásként Magyarországot.[86] Hasonlóképpen értékelte a kialakult helyzetet a római török diplomáciai vezető is.[87]

Megkezdődött Kertész „megdolgozása". 1947. június 5-én udvarias számjeltáviratban közölték a misszióvezetővel, hogy konzultációra várják Budapesten. Ugyanaznap a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője hivatalosan is közölte

83 Szegedy-Maszák arról tájékoztatta Kertészt, hogy le fog köszönni mandátumáról, mivel a mostani magyarországi események, az ország német megszállásához hasonlóan, Magyarország függetlenségének végét jelentik. A kormányfő és külügyminisztere menesztésével pedig Magyarország katonailag, politikailag és gazdaságilag szovjet függőségbe kerül. Dinnyés személyét Szegedy-Maszák nem tekintette garanciának, a személycseréket az 1944. márciusi helyzethez hasonlította, amikor Imrédy és Sztójay miniszterelnöksége között kellett választani. Kertész nem ragaszkodott a megbízás elfogadásához, de akkor még úgy gondolta, nem biztos, hogy a lemondás a legjobb lépés. Úgy gondolta, hogy „...a magyarországi harcok befejeztével a szovjet intervenció alapja a fegyverszüneti egyezmény volt. A békeszerződés ratifikálása a küszöbön állt. A várakozás politikáját ajánlottam, s feltettem a kérdést, mi lesz a magyar néppel, ha minden tisztességes ember lemond állásáról." Uo.

84 Dinnyés ugyan Auert sem tartotta alkalmasnak, ám úgy vélte, hogy aggodalomra nincs ok, ha Kertész külügyminiszter lesz. Kertész 1995, 386.

85 Auer Pálról lásd bővebben Fejérdy 2014.

86 „...elkövetkezőkben az Egyesült Államok Görögország és Törökország erősítésére fogja fordítani a figyelmét, azután Nyugat-Európára és Ausztriára, s Magyarország csak később kerülhetne sorra, miután ezeket az országokat helyreállították és biztosították demokratikus berendezkedésüket. Ez a menetrend amerikai szempontból ésszerűnek tűnt, az én céljaim szempontjából azonban túl hosszú volt az idő." Kertész 1995, 387.

87 Uo.

vele, hogy térjen haza Magyarországra, mert Budapesten őt jelölték a Külügyminisztérium élére. Kertész többek között arra hivatkozva, hogy a valamivel több mint egy héttel később nyíló milánói vásáron neki kell megnyitnia a magyar pavilont, azt válaszolta, hogy nem fogadhatja el a tárcát. Nem sokkal később egy szigorúan titkos számjeltáviratban azt az utasítást kapta, hogy küldjön nyílt táviratot a magyar kormánynak, amelyben határozott szavakkal ítéli el Szegedy-Maszák Aladár és Gordon Ferenc lemondását.[88] A kérést Kertész elutasította, szabadságra ment, és közölte, nem kíván addig politikával foglalkozni, míg Magyarországon nem működhet független, a magyar nemzet érdekeit védelmező kormány. A követség ügyeit átadta[89] Pődör Lászlónak, az olasz külügyminisztériumban pedig őszintén föltárta helyzetét Carlo Sforza, a külügyek irányítója előtt, aki – jobb híján – teljes támogatásáról biztosította.[90]

1947. augusztus 21-én a Dinnyés Lajos miniszterelnök elnöklete alatt tartott minisztertanácson Mihályfi Ernő megbízott külügyminiszter[91] felhatalmazást kért arra, hogy előterjesztést tehessen Kertész misszióvezetői feladatok alóli felmentése és Velics László részére az olasz kormánytól agrément[92] kérése tárgyában. A Minisztertanács a kéréshez hozzájárult.[93]

88 Uo. 388.

89 „Értesítem a Követség tagjait, hogy a mai nappal szabadságra mentem és a Követség vezetését átadtam Pődör László követségi tanácsos úrnak. Kérem az összes beosztottakat, hogy hivatali munkájukat továbbra is az eddigi buzgalommal és kötelességtudással lássák el." Róma, 1947. június 7. MNL OL XIX-J-26-b Római követség admin. iratai 1. doboz 1/c-1928-1949.

90 Kertész 1995, 389.

91 Az 1947. augusztus végén lezajló manipulált választásokat követően nevezték ki a Külügyminisztérium új vezetőjét, a kommunista Molnár Erik személyében.

92 Beleegyezés, hozzájárulás diplomáciai képviselő külszolgálatra küldésekor.

93 Jegyzőkönyv az 1947. évi augusztus hó 21. napján délelőtt 11 órakor Dinnyés Lajos miniszterelnök elnöklete alatt tartott minisztertanácsról. Szűcs 2000, 823.

Kertészt az emlékiratai szerint 1947. augusztus 20-án, más források szerint augusztus 26-án[94] hívták vissza követi tisztéből. Még megvárta utóda – Velics László – megérkezését, és szeptember 24-én átadta neki azt a levelet, amelyben lemondott a külügyi szolgálatról.

Egy korszak véget ér, Velics László a követség élén

Kertész István emlékezete szerint 1947. szeptember 12-én hagyta el a római magyar követség épületét. Két héttel később kereste föl az utódját, Velics Lászlót,[95] „...a magyar külügyi szolgálat kiváló régi diplomatáját...",[96] és adta át neki a lemondólevelét. A magyar politikai vezetés mindent megtett annak érdekében, hogy a nagy nemzetközi elismertségnek és tekintélynek örvendő lemondott diplomatát maradásra bírja. Az újonnan kinevezett követ is hasztalanul próbálta marasztalni, ígéretet tett arra is – Tildy Zoltán köztársasági elnök, valamint Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes szavait tolmácsolva –, hogy hazatértét

94 Gyarmati 1995, 520.

95 Velics László 1890. április 20-án született Drezdában. Jogi egyetemi tanulmányait követően 1912-ben vállalt állami hivatalt Fiuméban, ezt követően került a Külügyminisztérium szolgálatába. 1921-től müncheni konzul, ő vezette a népszövetségi magyar delegációt, különösen kitüntette magát az abesszin válság vitájakor 1935-ben. 1938-ban kinevezték berni követnek. A második világháború kitörését megelőzően egy nappal hagyta el Svájcot athéni követként. Hivatali ideje alatt éppúgy kapcsolatban volt a magyar konzervatív ellenzékkel, mint a görög ellenállási mozgalommal. Ő szervezte meg a görög főváros diplomatáinak tiltakozó akcióját az athéni zsidók deportálása miatt. 1944. március 19-én leköszönt hivataláról, elmenekült Athénból, ahova csak novemberben tért ismét vissza. Az új görög kormány elismerte őt mint a magyar kormány ideiglenes ügyvivőjét. Életéről, valamint az athéni követségen eltöltött időszakáról bővebben lásd Hidas I. 2005.

96 Kertész 1995, 405.

követően rangjának megfelelő magas beosztást, majd valamivel később új külföldi posztot kap.[97] Velics osztrák származású felesége is sikertelenül próbálta tartóztatni, hangsúlyozta, hogy férje egy „...vén reakciós és a magyar népet képviseli és nem a kommunistákat".[98] Kertész nem állt kötélnek, és végleges döntésében szerencsés szerepet játszott az is – ezt hangsúlyozza is emlékirataiban –, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök esetével ellentétben Budapestről sem tudták megzsarolni.[99]

Velics László 1947. október 13-án adta át megbízólevelét Enrico De Nicola köztársasági elnöknek. Kinevezéséhez minden bizonnyal hozzájárult diplomata karrierje, németellenes meggyőződése, amivel a nyugati világ szemében is megfelelően biztosítottnak tűnt a Kertész távozása keltette űr betöltése. Hivatali ideje alatt Pődör továbbra is fontos szerepet játszott a követség életében. Egyik legfontosabb feladata a kommunista párt képviselete volt az olasz kormány, minisztériumok, és maga Velics követ felé is. A Pődörrel kapcsolatos későbbi jelentések azonban szemrehányóan azt írták, hogy

97 Uo.

98 Uo.

99 „Megtehettem, hogy megtagadom a hazatérést, mert a véletlenek szerencsés összejátszása folytán a családom külföldön tartózkodott. Idősebb leányom, Marianne, egy francia bentlakásos iskolába járt. Kisebbik lányomnak, be kellett fejeznie az iskolát Budapesten, feleségem lakást akart bérelni és egyéb ügyeket is elintézni, mielőtt kijön hozzám, Rómába június végén. Rávettem, hogy látogasson meg egy rövid időre, s vegye számba, milyen személyes holmikat kell majd kihoznia Rómába. Bár követségi lakosztályom teljesen be volt rendezve, néhány festmény és apró tárgy sokkal otthonosabb légkört teremtett volna. Így aztán Margit és Ágnes májusban, pár nappal a budapesti politikai válság kitörése előtt, megérkezett. Ha otthon maradnak, kénytelen lettem volna hazatérni, amikor visszahívtak, s életem egészen más irányt vesz. A Gondviselés úgy rendezte, hogy a hazatérés megtagadása új életünk kezdetévé vált." Kertész 1995, 404–405.

„...ahelyett, hogy Velicsre befolyást gyakorolt volna, maga került Velics befolyása alá [...] Pődör a követségen semmit sem tett abban az irányban, hogy ott valamit az új szellemből megvalósítson. Római követségünkön pontosan azt a benyomást nyerhette az ember, mint valami Horthy követségen."[100]

Szekeres György 1948 nyarától, Pődör László hazahívásától kezdődően dolgozott a római diplomáciai képviseleten. A második világháború alatt a francia ellenállásban magának komoly nevet szerző Szekerest azzal a feladattal bízta meg a Külügyminisztérium, hogy a lehető legtovább biztosítsa Tolnai elődjének helyén maradását, mindezt azonban úgy, hogy maradéktalanul érvényesüljenek a szovjetbarát magyar külpolitika elvárásai. Rákosi ennek lényegét úgy fogalmazta meg, hogy „Rómában a magyar követ, egy, a Horthy-korszakból maradt diplomata, akinek ugyan »nem rossz a múltja«, mégis ott akarnak tudni mellette egy megbízható embert".[101] Szekeres Budapestre küldött jelentéseiből világosan látszik, milyen nehézségekkel küszködött Velics, a koalíciós időszak utolsó karrierdiplomatája az illúziók és a realitások között: „Velics egy konzervatív-liberális, kicsit legitimista öregúr, akinek az a legfőbb gondja, hogy ízlését, szokásait, meggyőződését, barátságait, és főleg hivatásos diplomata méltóságát valahogy összhangba hozza az általa nem kedvelt rendszer szolgálatával."[102] Szekeres szerint Velics minden energiájával „...azt a látszatot vélte kelteni, hogy a római követség sziget, amelyet nem árasztottak el a hazai népi demokratikus fejlődés hullámai".[103]

100 Dr. Tóth Miklós őrizetes vallomása Pődör Lászlóval kapcsolatban 1950. VIII. 5. – részlet. ÁBTL 3.2.4. K–424.

101 Csorba 2010, 71.

102 Uo. 72.

103 Uo.

Velics többek között kitűnő egyházi kapcsolatokkal rendelkezett, megbecsült tagja volt a római diplomataközösségnek. Még a háborút megelőzően elsőrangú személyes kapcsolatokat alakított ki Eugenio Pacelli pápai nunciussal, a későbbi XII. Pius pápával.[104] 1949. január 4-én kapott értesítést Budapestről, amiben arról tájékoztatták, hogy „...a magyar ügyek jobb képviselete érdekében helyes lenne hazatérnie Budapestre".[105] Tolnai Gábor – Hidas I. Péter kifejezésével élve a „félhivatalos besúgó"[106] – szerint Velicsnek nagyon nagy gondot okozott, hogy követsége tele volt kommunistákkal. Beosztott munkatársai bepanaszolták, feljelentették. Hazatérte után, bár barátai megpróbáltak neki segíteni, ő ezt határozottan visszautasította. Internálták. 1953. február 23-án hunyt el egy nógrádi faluban.[107]

„Népi demokrácia" a római magyar követségen

„Tudja, nékem hálásnak kell lennem Vámbéry Rusztemnek. Mindkét pörömben védőügyvédem volt, s bátran kiállt a Horthy-bíróságon mellettem. De most mégsem tudom másképp nevezni, mint vén gazembernek. Képzelje el, a közelmúltban egy washingtoni fogadáson, ahol jelen volt az Egyesült Államok elnöke is, milyen arcátlan kijelentést tett! Truman elnök megkérdezte tőle: Mi a véleménye az ön kormányának erről és erről a kérdésről? És

104 Uo. 65.

105 Részlet Szekeres György (kémkedés) vizsgálati dossziéjából, 1950. március 4. jelentés. ÁBTL 3.1.9. V-88814.

106 Hidas I. 2005, 40.

107 Uo.

Vámbéry minősíthetetlen módon ezt válaszolta: – Kérdezze meg elnök úr Sztálint!"[108]

Így panaszkodott felháborodottan Rákosi Mátyás az akkor a Kossuth-díj Bizottság titkári posztját betöltő Tolnai Gábornak, miután közölte vele az MKP Akadémia utcai székházában, hogy a tervek szerint ő kerül a washingtoni magyar követség élére. A kisgazdapárt balszárnyához tartozó[109] dr. Tolnai Gábor, Ortutay Gyula és Barcs Sándor jó barátja, 39 éves volt ekkor. 1948. május 17-én az idős Vámbéry egészségi okokra hivatkozva ugyan lemondott követi mandátumáról, ám Tolnai nem Washingtonba utazott, hanem Rómába.

Tolnai minden diplomáciai, illetőleg külügyi múlt nélkül került a misszióvezetői tisztségbe. Kinevezésének nyilvánosságra kerülését követően a Külügyminisztériumba járt „tanulni a diplomáciát",[110] többnyire Gyöngyössy István protokollfőnöktől, illetőleg Beck Jánostól, a politikai osztály vezetőjétől. Kiutazása előtt Berei Andor, a Külügyminisztérium politikai államtitkára javaslatára fölkereste méltatlan módon eltávolított elődjét, Velics Lászlót. A személyeskedő hangnem és rosszindulat Velicscsel szemben is érzékelhető volt: „Tudomásul kellett vennie, hogy az ő lojalitása fölött eljárt az idő."[111] A találkozó emlékezetes maradt Tolnai számára, mert, ahogy írja „...személyében egy társadalmi típust ismerhettem meg közelről, másrészt, mivel az együttlét folyamán nála csaknem színészinek tetsző, diplomataérzékből táplálkozó hang- és stílusváltásnak lehettem

108 Tolnai 1987, 21. Az 1987-ben megjelent memoárban Tolnai meglepő őszinteséggel beszél, és gyakorta kifejezetten rosszindulatúan említi kortársait, munkatársait.

109 Tolnai úgy emlékszik, hogy fél évvel kiutazását követően kérte fölvételét.

110 Tolnai 1987, 24.

111 Uo. 28.

tanúja".[112] Politikai lojalitásához tehát kétség sem férhetett.[113] Tolnai személyiségét, és nem utolsósorban a bezáruló Magyarország általános állapotát hűen tükrözi, hogy kinevezésekor jó barátja, Koroknay István kereste fel a hivatalában. Koroknay saját elbeszélése szerint azt mondta Tolnainak: „Remélem Gábor, ha kikerülsz végre Magyarországból Rómába, nem jössz többé ide vissza."[114] A kijelölt követ ekkor magából kikelve utasította titkárnőjét, hogy hívja fel azonnal az ÁVH-t, hogy Koroknayt tartóztassák le. Erről Tolnait később csak nagy nehezen sikerült környezetének lebeszélnie. Koroknay Istvánt emiatt munkahelyén fegyelmi elé vonták, baráti köre mentette meg a súlyosabb következményektől.[115]

Rómába érkezéséig Szekeres György ideiglenes ügyvivő irányította a követség munkáját. Szekeres – ekkor még – úgy látta, hogy Tolnai kiválasztása a lehetséges legjobb megoldás Róma számára a kialakult helyzetben. Tolnai személyében – vélte Szekeres – egy politikailag nem túl exponált személy került a követi székbe, ami annyit is jelent, hogy több irányban is nyitott maradhat.[116] Szekeres Tolnai munkájának megkönnyítése érdekében,

112 Uo. 28–29.

113 „...az a fiatal férfi, aki a Magyar Népköztársaság képviseletében Itália fővárosába utazik, mindeddig egyetlen érdemleges szót nem ejtett arról, hogy Olaszországban olyan kormánnyal kell a hivatalos kapcsolatot tartania, amely ellenségesen szemben áll Magyarország új rendszerével. Az ellenség erejével tisztában volt ugyan, de fiatal élményeit és hitét a folyamatos, egymást követő sikerek biztonsága járta át. Táplálta ezt a szemléletet hazámban a hatalomért vívott harcban a reakció fölötti győzelem, a nem egészen fél évtized alatt elért nagy eredményeink, az Appennin-félszigetet illetően pedig az ekkor több mint kétmillió tagot számláló, rendkívül szervezett Olasz Kommunista Párt." Uo. 46.

114 „9/6" jelentése Koroknay Istvánról Budapest, 1950. december 6. ÁBTL 3.1.5. O–9506 Koroknay István, 28.

115 Uo.

116 Szekeres szerint a csehszlovákok is hasonlóan gondolkodtak Pauliny-Tóth nevű követük disszidálását követően, mikor Miroslav Matousek orvosprofesszor került a misszió élére. Ellenpéldaképpen említi a román követet, „...aki kitűnő és ismert elv-

hogy az érkező követnek ne kelljen „...bajlódnia disszidálásokkal és más hasonló botrányos követségi belügyekkel”,[117] javasolta eltávolítani Kósa György sajtóbeosztottat, akinek egyetlen érdemét abban látta, hogy beszéli az olasz nyelvet.[118] Szekeres nem sokkal később ezen véleményének felülvizsgálatára kényszerült. Tolnai Gáborral szinte azonnal komoly nézeteltérései támadtak, amelyek mindvégig meghatározták kettejük, és így a külképviselet munkáját. Tolnai július elején már így panaszkodott beosztott munkatársáról:

„Megérkezve Rómába, az első napokban világossá vált előttem, hogy Szekeresben nem kapok megfelelő támaszt. Hiúságában vérig sértett ember volt előttem, aki alig tudta leplezni afölötti keserűségét, hogy a követ nem ő lett, hanem én. A kommunista tanácsos szavára hallgattak inkább, mint a pártonkívüli követre, még akkor is, ha egytől egyig ellenszenvvel voltak is a fölényes, őrmester modorú, elvtárstalanul viselkedő emberrel szemben.”[119]

Majd személyeskedő módon, rosszindulatot sem nélkülözve tette hozzá:

„Gyakran megtette azt is, hogy néhány órán belül ugyanabban a kérdésben más véleményt mondott, nagyon súlyos vád, de határozottan állítom, hogy bizonytalanná tegyen, rossz intézkedést hozzak, hogy ebből vádat kovácsolhasson ellenem. Midőn megbízólevelemet átadtam, és Szekeres felment Pestre az egész követségi légkör megváltozott. /Szeretném hangsúlyozni

társ a kommunistákon kívül úgyszólván senkivel sem érintkezhet”. Szekeres György levele Berei Andorhoz a követség ügyeiről és Tolnai követről, Róma 1949. április 3. MNL OL XIX-J-1-u 6. d. 15./sz. n. Berei Andor irathagyatéka.

117 Uo.

118 Uo.

119 Tolnai Gábor követ levele Berei Andorhoz, Róma, 1949. július 1. MNL OL XIX-J-1-u 6.d. 3./sz. n. Berei Andor irathagyatéka.

Berei elvtárs, hogy nem személyes ügy ez, amiről írók, hanem követségünk ügye!/ A megszűnt intrikus góccal jó munka kezdődött, bizalom volt egymás iránt. A beosztottak sorra kinyíltak, panaszkodtak ellene. Egy hónapi távollét után nem hiány, hanem megnyugvás volt, harmonikus, baráti légkör. Jellemé-ből következően Szekeres módszere az, hogy súlypontokat képez, az egyik beosztottat felhasználja a másik ellen. Egy hónapig, míg távol volt, ment a munka. Mert azt is meg kell írnom, hogy rossz munkaerő, fegyelmezett munkára képtelen, és ezek a tulajdonságok rendkívül demoralizálóan hatnak az egész követségi munkára."[120]

Ami pedig a követségi munka személyi feltételeit illeti, a diplomaták és munkatársaik személyi összetétele jelentős változáson ment keresztül a második világháború végét követően. Ebben az időben a követség munkáját – említettük – a Velics követ idején követségi tanácsosként működő Szekeres György irányította. Tolnai mellett diplomáciai beosztásban négyen dolgoztak, az említett Szekeresen kívül Czink Antal követségi tanácsos, Mágori-Varga Erzsébet követségi titkár, valamint Laczkovics Miklós követségi titkár. Tolnai emlékei szerint mindannyian új emberek, párttagok voltak. Ketten – Czink és Laczkovics – kiemelt munkás; hárman – Szekeres, Czink és Laczkovics – már a második világháború előtt is tagjai voltak a pártnak. A hivatalsegédek közül pedig mindenki Rómában szolgált a két háború között, közülük

„...senki sem volt a szocializmus híve... nem csodálkoztam a helyzeten. Idehaza is csak ez időben folyt s ért el a befejezéséhez a régi káderek leváltása."[121]

120 Uo.

121 Tolnai 1987, 52.

Tolnai 1949. május 26-án adta át megbízólevelét Rómában. Megérkezésekor azonnal szembesülnie kellett elődeinek tekintélyével és elismertségével. Megbízólevelének átadását bejelentő levelére ketten – Francesco Borgongini Duca, pápai nuncius, valamint a chilei követ Hector Arancibia Laso – nem válaszoltak. Utóbbival kapcsolatban Tolnai megjegyezte: „Valószínűnek tartom, hogy a velem szemben tanúsított magatartása Velics melletti szimpátiatüntetés."[122] Személyes bemutatkozó látogatások alkalmával is gyakran kellett Velics sorsára vonatkozó kérdésekre felelnie, ezzel kapcsolatban rosszindulatúan jegyzi meg:

„Velicsnek tekintélye volt az imperialisták körében. Az a látszat támadhat az eddig elmondottakból. Le kell szögeznem, hogy voltaképpen nem volt tekintélye. Igen nagy igyekezettel kereste a kapcsolatot a nyugati missziókkal; kártya partikra, cocktailekre, kerti vacsorákra meghívván őket. A csatlósok: Egyiptom, Hollandia, Argentína, Dél Afrika, Canada, Chile és még néhány állam képviselője szívesen érintkezett vele, összejártak »barátságot« tartottak. Azonban az USA, Anglia és Franciaország nagykövete rá se hederített."[123]

Tolnai Gábor újfajta diplomácia-koncepciója, a „népi demokratikus" nyelvezet azonnal érezhetővé vált. A magyar követ – a diplomáciai szokásokkal szakítva – a diplomáciai kar doyenje – esetünkben a pápai nuncius – helyett a Szovjetunió római misszióvezetőjét kereste fel bemutatkozó látogatása alkalmával.[124] Ez, az úgynevezett „...népidemokratikus protokoll, mi-

122 Tolnai Gábor követ jelentése „az imperialisták módszerei a római diplomáciai érintkezésben", Róma, 1949. július 18. MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 1945-64 529. 5/f. 12. d.

123 Uo.

124 Tolnai ehhez rosszindulatúan hozzáfűzi: „A mi követségünkön ez a népidemokratikus szokás nem volt tudott dolog, mert Velics és természetesen Kertész is, a nunciust kereste fel először." Tolnai Gábor követ beszámolója a Szovjetunió és a népi de-

szerint előbb keresik fel a szovjet nagykövetet, s csak utána a nunciust"[125], általánossá vált a kelet-európai országok diplomatái között. Bár a pápai nuncius elzárkózásában valószínűséggel nagy szerepet játszott az is, hogy kémkedés, valamint a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés koholt vádjával az elmúlt év végén letartóztatták, majd Tolnai hivatalba lépését megelőzően, 1949. február 8-án életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érseket.

Az 1949. június 9-én lezajlott találkozó, majd pedig a szovjet érdekövezetbe került kelet-európai országok misszióin tett udvariassági látogatások nagy benyomást tettek az új magyar követre. Az erről szóló beszámolóban is túláradó lelkesedéssel beszél az eseményről: „Rendkívül jóleső barátsággal és szeretettel fogadott. Le kell írnom, hogy követségünk falain kívül, bárhol fordultam meg – eddig persze csak olasz személyeknél a Palazzo Chigiben – mindenütt hazug, áludvariassággba burkolt, ellenséges tartást kellett tapasztalnom, s már-már kezdtem magam úgy érezni, mint egy internálótáborban, tehetetlenül, minden erőkifejtésben megakadályozva. A Szovjetunió nagyköveténél / majd a népi demokráciák missziófőnökeinél/ tett látogatásom nagyon megerősített. Ellenséges országban, ilyenkor érzi az ember, hogy milyen erőt jelent a népi-demokráciák baráti szövetsége és a Szovjetunió támogatása."[126] A kezdődő hidegháború, a kapcsolatok rosszabbodása a római diplomáciai kar protokollrendezvényein is érzékeltette hatását. Luigi Einaudi köztársa-

mokráciák római missziófőnökeinél tett látogatásairól, Róma 1949. július 13. MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 1945-64 313. 5/f 12. d.

125 Uo.

126 Uo.

sági elnök július 19-én adott fogadásán például szembesülnie kellett a kialakuló helyzettel.[127]

A Tolnai Gábor felmentéséről szóló hír június 30-i dátummal, 1950. július 8-án jelent meg a *Magyar Közlöny*ben.[128] Az utód, Murai István követségi tanácsos, aki párizsi külszolgálatot követően érkezett Rómába, Berei Andornak írt beszámolója szerint hazarendelése tulajdonképpen annak ellenére meglepte, hogy többször hangoztatta, hogy szívesebben dolgozna otthon. A követ távozása egy dologban bizonyosan megnehezítette a római magyar követség munkáját, mert „Tolnai volt ezideig az egyetlen ember, aki a baráti követségekkel és az olasz párt felé kapcsolatot tartott".[129]

127 A szépírói babérokra törő Tolnai erről az eseményről is bőbeszédű beszámolót küldött: „Feleségemmel és Szekeres György követségi tanácsossal együtt mentem a fogadásra. Ahogy a vendégeket fogadó köztársasági elnökkel és feleségével kezet fogtunk, megjelent mellettünk egy háziasszonykodó olasz nő /külügyi vezetők feleségei forgolódtak a fogadáson háziasszonyok szerepében/, s néhány pillanat múlva odahozott egy másik asszonyt is; nevüket nem figyeltem meg a bemutatkozásnál. Az egyik valami baronessa, a másik marchesa. A marchesa csendesen asszisztált, míg a baronessa rendkívül gyorsan és sokat beszélt hozzám. A beszélgetés során derült ki, legnagyobb meglepetésemre, hogy amerikai »artista cinematografo«-nak vélt. Midőn mosolyogva közöltem vele, hogy semmi közöm nincs és nem is volt a filmhez, hanem Magyarország követe vagyok, a baronessa épúgy, mint a marchesa halálsápadtra vált. A beszélgetésnél némán asszisztáló marchesa egy szó nélkül elsomfordált tőlünk, a baronessa pedig mintha gombócot nyelt volna, minden csevegő készségét elveszítve, idegesen ismételte: – scusi!scusi! – »Lelki tusáját« csak fokozta, hogy tizenöt-húsz lépésre állt tőlünk a nuncius. A végén már én szántam meg a baronessát, kezet fogtam vele és odébb mentünk." Tolnai Gábor beszámolója az Einaudi köztársasági elnöknél tartott fogadásról, Róma, 1949. július 16. MNL OL XIX–J–1–k Olaszország 1945–1964 7749/biz/49. 5/f 11. d.

128 Tolnai 1987, 450.

129 Murai István levele Berei Andornak, Róma 1950. május 21. MNL OL XIX–J–1–u 6. d. 9./sz. n. Berei Andor irathagyatéka.

Befejezés

A második világháborút követő jelentős politikai átalakulások következtében megváltozott Európa politikai térképe. A kettéosztódó, évtizedekre egymással szemben álló tömbökbe rendeződő kontinensen Magyarország és a hozzá hasonlóan vesztes Olaszország ellentétes térfélre sodródott. Külpolitikai téren Olaszországnak le kellett számolnia nagyhatalmi illúzióival. A szuverenitásában jelentősen korlátozott, majd gyakorlatilag megszűnő magyar külpolitika számára pedig a magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok – nem csak – a megelőző két évtizedhez képest kerültek ki a politikai prioritások közül. Nemhiába válaszolta Kertész István, kijelölt római követ Puskin, szovjet diplomáciai misszióvezető szigorú intésére, hogy követként még véletlenül se kövesse elődeinek olaszorientációját, hogy „...tisztában vagyok a megváltozott európai hatalmi viszonyokkal".[130] A magyar külpolitikának a jelentősen átalakuló-formálódó európai és világpolitika hatalmi rendszerében kellett megtalálni az ország helyét.

Mindannyian, akik 1945 után külföldön képviselték az új, demokratikus Magyarországot, ezen új, megváltozott európai hatalmi viszonyok közepette remények és a realitások között hánykolódva végezték munkájukat. Ennek keservét áthatotta mindaz, amit a washingtoni követi posztról lemondó Szegedy-Maszák Aladár, a „régi garnitúra egyik kitűnősége"[131] úgy fogalmazott meg, hogy

130 Kertész 1995, 374.

131 Pritz 2005, 113.

„...görcsösen ragaszkodtunk ahhoz, hogy a Nyugathoz tartozunk, hogy a legkeletibb nyugati ország vagyunk, mert tőlünk északkeletre, délkeletre és délre már Bizánc alakította a kereszténységet, kultúrát és politikai hagyományokat. Kétségbeesetten kapálóztunk az ellen, hogy Európából Eurázsiába kerüljünk... És abban sem kételkedtünk, hogy a szovjet hegemónia a tanácsköztársaság valamilyen változatát is jelenti."[132]

Az úgynevezett demokratikus időszak – amelyben az országban állomásozó szovjet csapatok, a Vorosilov vezette SZEB ellentmondást nem tűrően jelölték ki a magyar külpolitika igazán nem túl tág kereteit – diplomatái hatalmas munkával járultak hozzá a magyar külpolitika újraalkotásához, és e rövid időszakban a legjobb tudásuk szerint képviselték az országukat. Nem rajtuk múlott, hogy erőfeszítéseiket nem koronázta siker. Kertész István rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteren kívül lemondott még hivataláról a római követségen szolgálatot teljesítő Eszterházy Andor, a milánói kirendeltségen dolgozó Gál József számvevőségi tanácsos, valamint Bors Ilona II. osztályú irodatiszt. Szintén Rómából disszidált Csíkszentmihályi Alfréd konzuli igazgatási főtanácsos, Forbáth Guido dr., valamint 1949 októberében Fábián Sándor gépkocsivezető, illetőleg Kósa György sajtóelőadó és Parlai Mária irodai főtiszt.[133]

Az 1947-es kommunista térnyerés, Nagy Ferenc miniszterelnök eltávolítása, Gyöngyösi János külügyminiszter távozása, a sorozatos követi lemondások és külföldön maradások azonban sokat elárultak arról, mi várható az ország életében, a magyar külpolitikában. 1948 nyarán a Molnár Eriket váltó Rajk László kinevezése már megmásíthatatlanul azt jelentette, hogy a máso-

132 Szegedy-Maszák: 1996, hátsó borítóoldal.

133 Sáringer 2013, 272–277.

dik világháborút követően az amúgy sem kiemelkedő tekintélyű Külügyminisztérium presztízse semmivé lett.

Az, hogy Olaszország a későbbiekben ismételten fontossá válik, az az *évszázados történelmi-kulturális kapcsolatokon,* a két nemzet egymás iránt táplált *szimpátiáján* kívül az erős és jelentős Olasz Kommunista Pártnak, valamint az olasz bel- és külpolitikára nagy hatással bíró Vatikán jelenlétének köszönhető.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9. V-254/121; 3.2.4. K-424/30 21. ; 3.2.7. Cs-2/1

Budapest Főváros Levéltára (BFL) XVII 1547. Külügyminisztérium igazolóbizottsági jelentései 2., 3., 5., 6. doboz.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-j Olaszország 1945-1964 6. d. 4/fd Olasz-magyar eseménynaptár 1945-1965.

MNL OL XIX-J-1-j Adminisztratív iratok 1945-1964 6. d. 511/947-Másolat a 2372/pol - 1946.

MNL OL XIX-J-1-r KÜM titkárság 1945-1946 2.

MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 1945-1964 1. doboz 28/1946. Pol.res. 1/a, b.

MNL OL XIX-J-26-a Római magyar követség TÜK 1946-1961 12. doboz.

MNL OL XIX-J-26-b Római követség admin iratai. 2/1935-1948.

MNL OL XIX-J-1-u volt KÜM vezetők iratanyagai 25. doboz.

Irodalom

Balogh Margit et al. (szerk.) 2006: *A szakadék szélén. Az MTI Bizalmas jelentései 1943. július 22.-1944. március 10*. Budapest, Napvilág Kiadó-Magyar Távirati Iroda.

Böhm Vilmos 1990: *Másodszor emigrációban.* Progresszió Kiadó.

Czetteler Antal 1999: *Mussolini bukása és Kállay Miklós külpolitikájának veszélyes fordulópontja.* http://www.magyarszemle.hu/cikk/19991101_mussolini_bukasa_es_kallay_miklos_kulpolitikajanak_veszelyes_fordulopontja, 2015. január 7.

Csorba László 2010: *A római magyar követ jelenti. A magyar-olasz kapcsolatok története 1945-1956.* http://real-d.mtak.hu/538/4/dc_252_11_doktori_mu.pdf, 2015. január 6.

Dávid Ferenc 2012 : *A magyar katonai hírszerzés és francia vonala 1945 és 1950 között*. In Oszetzky Éva, Bene Krisztián (szerk.): Újlatin kultúrák vonzásában. Pécs, MTA Pécsi Területi Bizottsága Romanisztikai Munkacsoport, PTE Francia Tanszék, 317-325.

Feitl István (szerk.) 2003: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945-1947.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Fejérdy Gergely 2014: Auer Pál, az árnyékember. A 20. századi magyar–francia kapcsolatok egy meghatározó szereplője. *Kommentár,* 2014/3. 71–85.

Földesi Margit 1995: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon, visszaemlékezések, diplomáciai jelentések tükrében.* Budapest, Ikva.

Földesi Margit–Stella Szonja 2006: *Egy másik vesztes, Olaszország 1943–1947*. Budapest, Kairosz Kiadó.

Gerő András (szerk.) 1989*: Sorsdöntések. A kiegyezés 1867, a trianoni béke 1920, a párizsi béke 1947.* Budapest, Göncöl Kiadó.

Gyarmati György 1995: Kertész István pályafutása. In Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947*. Budapest, Európa–História, 507–528.

Hidas I. Péter 2005: Kilátás a követségről. Velics László Görögországban 1939–1944. *Múlt és Jövő,* 2005/2. 38–52.

Horváth Jenő 2008: *Magyarország olasz szemmel. (1945–1989).* http://www.grotius.hu/doc/pub/CVFTVJ/82%20horvath_jeno.pdf, 2015. január 20.

Kállay Miklós 1991: *Magyarország miniszterelnöke voltam. 1942–1944.* Budapest, Európa–História.

Kenedi János 2009: *Heltai György, az '56-os Nagy Imre-kormány külügyminiszterhelyettese.* http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/kadarrendszer/kenedi_heltai, 2015. január 4.

Kertész István 1995: *Magyar békeillúziók 1945–1947*. Budapest, Európa–História.

Pritz Pál 2005: *Az a „rövid" 20. század. Történelempolitikai tanulmányok.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

Romsics Ignác 2005: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó.

Sáringer János 2013: *Iratok a Magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950.* Szeged, Négy Árboc.

Szegedy-Maszák Aladár 1996: *Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból.* II. Budapest, Európa–História.

Szűcs László (szerk.) 2000: *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2.–szeptember 19.* Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 36. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Szűcs László–G. Vass István (szerk.) 2008: *Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22.–1947. május 31. A–B kötet.* Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 46. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Tolnai Gábor 1987: *Szóbeli jegyzék Róma 1949–1950*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Varga Béla 1998: *Varga Béla vallomásai életútjáról. A Nemzetgyűlés elnöke voltam.* Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

Vida István (sorozatszerk.) 2000: *Iratok a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság történetéhez, 1945–1947.* Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság.

ERDŐS KRISTÓF

A HAZAHOZATALI KORMÁNYBIZTOSSÁG A POLITIKAI ELLENŐRZÉS SZOLGÁLATÁBAN (1945–1947)

Az 1945. augusztus–szeptember fordulóján létrehozott Hazahozatali Kormánybiztosság [Kormánybiztosság] feladata a deportáltak, menekültek és hadifoglyok hazahozatala volt.[1] A téma szisztematikus feldolgozása mindeddig nem történt meg, pedig az kiemelt fontosságú lenne az emigrációtörténet, illetve a hadifoglyok és a magyarországi zsidóság története vonatkozásában. Jelen tanulmány a Kormánybiztosság tevékeny-

1 Dunai Andrea a Kormánybiztosság létrehozását 1945. augusztus 31-re datálja. Vö. Dunai 2011, 353. A hazahozatali kormánybiztost és helyettesét 1945. szeptember 1-jén nevezte ki Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, a minisztertanács 1945. augusztus 31-én adott felhatalmazása alapján. Vö. MNL OL XIX–A–1–j 4. d. III. t. 7463/1945 Millok Sándor miniszterelnökségi politikai államtitkár kinevezése a hadifoglyok hazahozatala és itthoni elhelyezésével kapcsolatos teendő kormánybiztosává. – Tömpe András kormánybiztos-helyettesévé. A Kormánybiztosság mint kormányszerv felállításáról egy 1945. szeptember 1-jei miniszterközi értekezletről készített feljegyzés áll a rendelkezésünkre. Vö. MNL OL XIX–A–1–j 4. d. III. t. 7492/1945 Hazahozatali Kormánybiztosság felállításával kapcsolatos irányelvek megküldése illetékes minisztériumoknak.

ségének elsősorban a hazatérők politikai ellenőrzésében betöltött szerepét kívánja feldolgozni, újabb adalékokkal szolgálva a háború után kiépülő kommunista diktatúra történetéhez.

Historiográfiai áttekintés

A külügy- és emigrációtörténeti irodalomban Gecsényi Lajos hivatkozik a Kormánybiztosságra, amely keretében „...a budapesti kormány közvetlenül is küldött megbízottakat Ausztria nyugati zónáiba a menekültek helyzetének a felmérésére, a repatriálás támogatására".[2] Nyári Gábor pedig a háború utáni német és osztrák területeken élő magyar emigráció történetével foglalkozó munkájában egy, a hazahozatali kormánybiztos részére küldött jelentést is tárgyal. A bajorországi Zirndorf hadifogolytáborának egyik magyar foglya jelentése alapján leírja részletesen a tábor körülményeit.[3]

Stark Tamás fontos eredményeket közöl a háború után nyugatról hazaérkező hadifoglyok kérdéskörét vizsgálva, elsősorban a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár iratai és a korabeli sajtó alapján. A honvédség által felállított komáromi, kaposvári, székesfehérvári, szentgotthárdi, úgynevezett szűrőtáborokról ír, amelyeket a „rendőrség igazgatása alá" helyeztek, így a Honvédelmi Minisztérium [HM] szerepe csak a leszerelésre korlátozódott. Stark a hazahozottak számát a HM által a Kormánybiztosságtól átvett adatok alapján közli. Eszerint 1945 augusztusától 1946. már-

2 Gecsényi 2012, 204.

3 Nyári 2014, 62–64.

cius 31-ig 114 900-an jutottak át a szűrőtáborokon és érkeztek haza.[4]

Stark későbbi kutatásai során ismét előkerült a Kormánybiztosság. A magyarországi zsidóság háború utáni történetét tárgyalva közli, hogy a Kormánybiztosság és a Népjóléti Minisztérium 1946-ra vonatkozó feljegyzése 5 ezer regisztrált visszatérő deportáltat említ. Stark azonban megállapítja, hogy amikor 1945 augusztusában felállt a Kormánybiztosság, a túlélők nagy része már hazatért. Ezért véleménye szerint a kormányszerv gyakorlatilag csak a Nyugaton lévő hadifoglyok és polgári személyek felderítésével és hazaszállításával foglalkozott, igazi feladata pedig a már visszatértek politikai szűrése volt.[5] Dunai Andrea a nyugati megszállási zónákban lévő magyar zsidó „hontalanokra" (úgynevezett displaced persons) vonatkozó kutatásai során is előkerült a Kormánybiztosság. Megállapítja, hogy a hazaszállítást az UNRRA[6] közbenjárásával a szövetségesek szervezték, amihez a Kormánybiztosság Budapestről csak asszisztált.[7]

A Stark által hivatkozott szűrőtáborokkal más munkák is foglalkoznak. Bencsik Péter és Nagy György a magyar úti okmányok háborút követő története vonatkozásában említik meg, hogy a Kormánybiztosságnak 1946-ban a nyugati határon már több szűrőtábora is működött.[8] Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf a politikai rendőrség háború utáni történetével foglalkozva kitérnek a Kormánybiztosság létrejöttére és annak a külföld-

4 Stark 1989, 56–57.

5 Stark 1995, 52–53.

6 1943-ban alapított segélyszervezet, amely 1945-től az ENSZ-hez tartozott (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Elsődleges feladata a megszállási zónák civil lakosságának segélyezése, illetve a szövetséges csapatokkal való együttműködésben a displaced persons („hontalanok") gyors hazaszállítása volt. Vö. Albrich 1988, 218.

7 Dunai 2011, 353.

8 Bencsik–Nagy 2005, 13.

ről hazatérő állampolgárok ellenőrzésében betöltött szerepére is. A kormányszerv négy határkirendeltségét – Hegyeshalom, Sopron-Ágfalva, Szombathely és Szentgotthárd – nevezik meg, ahol a szovjet, angol és amerikai hatóságoktól átvették a Nyugatról hazatérőket. A súlyos betegek, a kisgyermekes anyák és a deportáltak részére utazási igazolványokat állítottak ki és a lakóhelyükre indították őket. A többieket továbbküldték a szűrőtáborokba: Székesfehérvárra, Komáromba, Kaposvárra, Zalaegerszegre, a román területekről visszatérők szűrését és átvizsgálását pedig Szegeden végezték. A táborok szervezetét is ismertetik: a rendőrtiszt táborparancsnok alá nagyszámú őrszemélyzet és nyomozó tartozott, illetve jelen volt a HM Katonapolitikai Osztály [Katpol] nyomozógárdája is. A nyomozóknak a táborparancsnokságon rendelkezésükre állt a háborús bűnösök és körözöttek névsora. A táborok élelmezését, valamint gyógyszer- és orvosi ellátását a honvédség vállalta.[9]

A téma forrásadottságai

A Kormánybiztosság tevékenységével kapcsolatban néhány dokumentumot eddig forráskiadványokban is publikáltak.[10] A Kormánybiztosság iratait keresve elsőre azonban akadályokba ütközik a kutató, ugyanis az MNL OL őrizetében alig több mint 10 oldal anyag tartozik a XIX–A–87 jelzetű *Hazahozatali Kormánybiztosság* címet viselő anyaghoz.[11] Kutatásunk során

9 Krahulcsán–Müller 2009, 40, 54.

10 Vö. 13. és 21. számú dokumentumok Gecsényi 2007, 70–71, 100–102; illetve Papp 1999, 111–113.

11 Bognár Zalán szerint ez jól mutatja a hadifogolykérdés körüli titkolózást, illetve valószínűsíti, hogy a fennmaradt iratanyag nem volt a helyén az összes többi eltünte-

mégis számos releváns dokumentumot találtunk, elsősorban az MNL OL-ben Erdei Ferenc belügyminiszter,[12] a Miniszterelnökség,[13] illetve a Kormánybiztosság utódszervének a Belügyminisztérium Elnöki Főosztályának[14] anyagában.[15] Továbbá a kormányszerv egykori munkatársainak releváns iratanyaga, visszaemlékezése is rendelkezésünkre áll a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban.[16]

A Kormánybiztosság felállítása és működésének szabályozása

A deportáltak, menekültek és hadifoglyok hazahozatalának témaköre a Kormánybiztosság 1945. augusztus–szeptember fordulóján történt felállítása előtt már számos alkalommal előkerült. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 elejétől többször szóba hozta a hadifoglyok és deportáltak hazahozatalának kérdését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság [SZEB] képviselőivel folytatott tárgyalások során.[17] 1945. április 23-án a miniszter-

tésekor. Vö. Bognár 2012, 16.

12 MNL OL XIX–B–1–n.

13 MNL OL XIX–A–1–j.

14 MNL OL XIX–B–1–r.

15 A Kormánybiztosság megszüntetéséhez l. MNL OL XIX–A–1–j 116. d. XXIII/e t. 1983/1947 G. F. A Hazahozatali Kormánybiztosságnak a Belügyminisztériumba történő beolvasztása; Pánik a nyugatosok között. A megszálló hatóságok kiadják a magyar fasisztákat. *Szabadság,* 1947. február 23. 5.

16 Millok Sándor hazahozatali kormánybiztos jelentései a Szociáldemokrata Párt iratanyagában találhatók, így azok már az MNL OL-hez tartoznak (régi PIL-es jelzetük: 283. f. 10/267. ő. e.), Tömpe András kormánybiztos-helyettes visszaemlékezése (PIL 867. f. t-101. ő. e.), Karig Sára munkatárs hagyatéka (PIL 997. f. 3. ő. e., 12. ő. e.)

17 Vörös János honvédelmi miniszter 1945. február 13-án kérte Vorosilov marsalltól a hadifoglyok átengedését az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezményben vállalt 8

tanács tárgyalta az ügyet, ugyanis Szent-Györgyi Albert professzor Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknél járva felhatalmazást kért, hogy nemzetközi ismertsége révén közbenjárhasson a hadifoglyok és deportáltak érdekében. Véleménye szerint a kormány felelős azért, hogy ők még mindig nem kerülhettek haza. A minisztertanács a felhatalmazást nem adta meg Szent-Györgyinek.[18] Az 1945. májusi minisztertanácsi üléseken több javaslatot tettek egy olyan szerv létrehozására, amely helyben intézkedik a deportáltak hazahozataláról.[19] 1945 júniusában pedig egy másik szempont figyelembevételével Péter Gábor, a budapesti rendőrség Politikai Rendészeti Osztályának vezetője is hozzászólt az ügyhöz, a *Szabad Nép*nek adott nyilatkozatával: „Nagyon helyesnek tartanám, ha a belügyi kormányzat a Németországban rekedt nyilasok felderítésére bizottságot küldene ki, melyben résztvenne politikai nyomozócsoportjával a budapesti rendőrség is."[20]

A hazahozatali kormánybiztos [kormánybiztos] és helyettesének 7.463/1945. M. E. I. számú rendelettel, 1945. szeptember 1-jén történt kinevezését a *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 5-i száma közölte a *Hivatalos rész*ben: „A miniszterelnök a minisztertanács folyó évi augusztus hó 31. napján adott felhatal-

hadosztály kereteinek feltöltéséhez, majd ez a kérdés folyamatosan napirenden maradt. A deportáltak hazahozatalának kérdése például 1945. március 1-jén került elő. Vö. Szűcs 1997, A, 503, 10. lábjegyzet.

18 Uo. 358–359.

19 1945. május 19-én Dálnoki egy kormánybiztosság kiküldését javasolta Mauthausenbe, 1945. május 29-én pedig Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter egy *„szerv"* felállítására tett javaslatot a deportáltak hazahozatala érdekében. Ez utóbbi ülésen Vásáry István pénzügyminiszter a hadifoglyok és deportáltak kérdésében *„igen elkeseredett"* hangulatról számolt be. Vö. uo. 442, 502–503.

20 „Az új politikai rendőrség a nép fegyvere a reakciónak és a fasizmusnak a megsemmisítésére" Péter Gábor nyilatkozik a politikai rendőrség működéséről, céljairól és bírálóiról. *Szabad Nép,* 1945. június 29. 2. Közli Krahulcsán–Müller 2009, 154.

mazása alapján Millok Sándor politikai államtitkárt[21] a deportáltak, menekültek, valamint a hadifoglyok hazahozatalával és itthoni elhelyezésével kapcsolatos összes teendők ellátásának kormánybiztosává nevezte ki. A miniszterelnök egyidejűleg a minisztertanács ugyancsak augusztus hó 31. napján adott felhatalmazása alapján Tömpe András rendőr ezredest[22] a deportáltak, menekültek, valamint a hadifoglyok hazahozatalával és itthoni elhelyezésével kapcsolatos összes teendők ellátásával megbízott kormánybiztos helyettesévé nevezte ki."[23]

A kinevezések hátterének megértéséhez több forrás áll rendelkezésünkre. Kronologikusan az első egy 1945. augusztus 30-án kelt levél, amelyben a Népgondozó Hivatal[24] egyik miniszteri

21 Millok Sándor (1887–1959) szociáldemokrata politikus. 1931–1944-ben a budapesti törvényhatósági bizottság tagja, 1941–1944-ben a *Népszava* felelős szerkesztője. 1944-ben a német megszállók letartóztatták, majd a mauthauseni koncentrációs tábor foglya lett. 1945. június 13-tól 1946. június 11-ig miniszterelnökségi politikai államtitkár, 1945. augusztus 31-től 1947. május 31-ig hazahozatali kormánybiztos. 1948-ban kizárták a Szociáldemokrata Pártból. Később a Csepel Autógyár munkása (1955). Szűcs 1997, A, 514; Dunai 2011, 353; ÁBTL 2. 1. I/89 Major Frigyes 64, 68, 75.

22 Tömpe András (1913–1971) az 1930-as évek elején csatlakozott a Kommunisták Magyarországi Pártja ifjúsági szervezetéhez, majd harcolt a spanyol polgárháborúban. 1945 januárjában Erdei Ferenc belügyminiszter megbízásából hozzákezdett a Magyar Államrendőrség Politikai Osztályának megszervezéséhez, májusban pedig kinevezték a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetőjévé. 1945. augusztus 31-től hazahozatali kormánybiztos-helyettes. 1947–1959-ben Buenos Airesben a szovjet hírszerzés rezidense, majd 1962-ig a hazai állambiztonsági szolgálatok egyik irányítója. 1967–1968-ban berlini magyar nagykövet. Vö. Markó 2007, 866.

23 *Magyar Közlöny,* 1945. szeptember 5. 1.

24 A Népgondozó Hivatal feladata egyrészt a szomszédos országokból magyar területre menekült vagy áttelepített személyekkel, másrészt a hadifoglyokkal, internáltakkal, menekültekkel, átvonulókkal és a magyar honos zsidó deportáltakkal, harmadrészt pedig a németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók ellátása volt. Vö. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.710/1945. M. E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal felállításáról. *Magyar Közlöny,* 1945. május 10. 5–6. A Népgondozó Hivatal történetéről lásd G. Vass 2007.

osztályfőnöke[25] beszámolt a belügyminiszternek egy aznapi tárgyalásról. A Millok által összehívott, a hadifoglyok hazaszállításának problémáit megvitató tárgyaláson rajta kívül jelen volt több minisztérium, a Magyar Államvasutak, illetve a Magyar Vöröskereszt egy-egy képviselője is. Ezen egy másnapra tervezett minisztertanácsi előterjesztés is előkerült, amely Millokot „különleges kormánybiztosi hatáskörrel hatalmazza fel".[26]

Az 1945. augusztus 31-én tartott minisztertanácsi ülésen Molnár Erik népjóléti miniszter bejelentette, hogy „...jelentős hadifogoly tömegek vannak útban és ezzel kapcsolatosan sürgős intézkedésre van szükség". A minisztertanács pedig felhatalmazta a miniszterelnököt, hogy másnap, szeptember 1-jén a honvédelmi, népjóléti és belügyminiszterekkel tartandó értekezlet alapján a hadifogolyügy intézésére kormánybiztost nevezzen ki.[27] Szintén 1945. augusztus 31-én kelt Erdei Ferenc belügyminiszter előterjesztése, amelyet a minisztertanácsi jegyzőkönyvek tanúsága szerint aznap nem tárgyaltak meg. Szűcs László szerint feltehetőleg ezért tartottak másnap külön értekezletet a kérdésről.[28] Erdei előterjesztése bevezetőjében előadta, hogy a „nyugatról hazaszállítandó hadifoglyok és menekültek politikai ellenőrzése, ellátása és hazaszállítása rendkívül súlyos és sürgős feladatként lépett fel". Elképzelése szerint a feladat ellátására csupán „kormánybiztosi hatáskörre" lett volna szükség, tehát „semmiféle kormánybiztosi szervezet" felállítására. Erre a hatáskörre rendészeti szervet javasolt, mivel „...a rendészeti ellenőrzés képezi a hazaszállítás lebonyolításának a gerincét". Konkrét személyi ajánlást is tett: „Javaslom ezért a t. Minisztertanácsnak, hogy a hazaszállítás ellenőrzésével és a lebonyo-

25 Személye azonosíthatatlan az aláírása alapján.

26 MNL OL XIX-B-1-n 1. d. 6. t. sz. n./1945 Levél a belügyminiszter részére, 111.

27 Szűcs 1997, B, 156.

28 Uo. 156, 45. lábjegyzet.

lításával bízza meg kormánybiztosi hatáskörrel Tömpe András rendőrezredest, a Magyar Államrendőrség vidéki főkapitánysága politikai osztályának vezetőjét."[29]

Erdei „rendkívüli fedezetet" kért a kormánybiztosi hatáskörrel felruházott szerv részére. A szerv megbízatását rövid időre tervezte, hatáskörét pedig abban látta, hogy a hazatérés lebonyolítása körüli teendőket ellássa. A hazatértek szociális gondozására „széles hatáskörrel felruházott szerv létesítését" javasolta, amely a Népgondozó Hivatallal együttműködve látná el ezeket a feladatokat.[30]

A másnap, 1945. szeptember 1-jén tartott miniszterközi értekezleten nem fogadták el teljes egészében Erdei javaslatát. Az értekezleten az előző napi felhatalmazás szerint jelen volt a miniszterelnök, a honvédelmi, népjóléti és belügyminiszterek, továbbá Millok Sándor miniszterelnökségi-, és Farkas Mihály belügyi államtitkárok. A meghívottak közül tehát hiányzott Tömpe András rendőr ezredes. Az értekezletről készült, a miniszterelnök saját kézjegyével ellátott feljegyzés szerint a kérdés megvitatása után arra jutottak, hogy „...feltétlenül szükséges egy Hazahozatali Kormánybiztosság felállítása, amely a különféle tárcák keretébe eső tevékenységeket összefoglalja". A hazatértek politikai ellenőrzését tárgyalva különbséget tettek a Keletről és Nyugatról érkezők között, elsődlegesnek tekintve az utóbbiakat.[31] Végül a hazahozatali ügyekért felelős kormánybiztosnak a jelen lévő Millok Sándor államtitkárt, helyettesének pedig az

29 Idézi Szűcs uo.

30 MNL OL XIX-B-1-n 1. d. 6. t. sz. n./1945 Miniszertanácsi előterjesztés, 105-106.

31 A Keletről és Nyugatról hazatértek közötti különbségtételre vonatkozó részt idézi Szűcs uo.

„ellenőrzés politikai fontosságára" tekintettel, a politikai rendőrség részéről Tömpe Andrást tették meg.[32]

Végül tehát nem került elfogadásra Erdei javaslata, miszerint „kormánybiztosi szervezet" felállítása nélkül is el lehet látni a hazahozatali ügyeket. A feladatok intézésére külön szervezet létesült, annak kormánybiztosa pedig nem a belügyminiszter jelöltje, a kommunista irányítás alatt lévő politikai rendőrség ezredese, Tömpe András lett. A Kormánybiztosság mégsem mentesült a kommunista befolyás alól, hiszen Tömpe kormánybiztos-helyettesként irányíthatta a hazatértek politikai ellenőrzését. Tömpe erre így emlékezett vissza 1969-ben: „Még 1945 nyarán megalakult a Hazahozatali Kormánybiztosság, melynek vezetőjéül Millok Sándor államtitkárt, helyetteséül – mellékfoglalkozásként – engem neveztek ki."[33]

A fentiekben ismertetett, 1945. szeptember 1-jén megtartott miniszterközi értekezlet a Kormánybiztosság működéséről az alábbiakban állapodott meg. A politikai ellenőrzés mellett felmerült egyéb feladatok ellátására az illetékes tárcák – belügy, honvédelem, népjólét, kereskedelemügy, közellátásügy, igazságügy, pénzügy és az Elhagyott Javak Kormánybiztossága[34] – miniszteri biztost rendelnek ki a Kormánybiztossághoz. Ezek koordinálásával Millokot bízták meg. Az ellenőrzés megtörténte után külön gondozásban részesülnek mind a menekült és deportált hazatérők, mind a hadifoglyok. A menekültek, depor-

32 MNL OL XIX-A-1-j 4. d. III. t. 7492/1945 Hazahozatali Kormánybiztosság felállításával kapcsolatos irányelvek megküldése illetékes minisztériumoknak.

33 PIL 867. f. t-101. ő. e. Tömpe András visszaemlékezése, 17.

34 Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága a 727/1945. M. E. számú rendelettel jött létre, a háború pusztítása és a német megszállás következtében otthonukat, vagyonukat és létfenntartási alapjukat vesztett egyének megsegítése, illetve az elhurcoltak felkutatása és hazasegítése céljából. Vö. Az ideiglenes nemzeti kormány 727/1945. M. E. számú rendelete „az elhagyott javak kormánybiztossága" felállítása tárgyában. *Magyar Közlöny,* 1945. március 31. 2.

táltak és egyéb polgári hazatérők további gondozását, valamint hazajuttatását a Kormánybiztosság látja el, és ezért átveszi a Népgondozó Hivatal Szociális Főosztályát. A hadifoglyok ellenőrzésében a Honvédelmi Minisztérium szervei is részt vesznek, egészen leszerelésükig pedig a honvédelmi miniszteri biztos hatáskörébe tartoznak. Ezután a Népjóléti Minisztérium szervei veszik át gondozásukat. A Keletről hazatérőkkel kapcsolatban, mivel nagy részük hadifogoly volt, abban állapodtak meg, hogy őket közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium szervei veszik át és leszerelésük után kerülnek át a Népjóléti Minisztérium hatáskörébe.[35] Az anyagi forrást tekintve megállapodtak abban, hogy a Kormánybiztosság számára az ellenőrzés és az azzal kapcsolatos teendők, továbbá a későbbi szociális gondozó tevékenyég költségeinek fedezetét a miniszterelnöki tárca biztosítja. A hadifoglyokkal kapcsolatos teendők költségeinek fedezetét a honvédelmi miniszteri tárca vállalta.[36]

Vörös János honvédelmi miniszter az 1945. szeptember 6-án kelt, miniszterelnöknek címzett levelében felhívta arra a figyelmet, hogy az előző nap, a *Magyar Közlöny*ben közzétett 7.463/1945. M. E. I. számú rendelet „éles ellentétben áll az tárgykörben tartott tárcaközi értekezlet határozatával". Kiemelte, hogy az értekezlet határozata alapján Millok hatáskörébe nem tartoznak a szűrőtáborokból már kiengedett hadifoglyok, a Keletről visszatérők ügyei pedig egyáltalán nem. Ennek értelmében a Nyugatról visszatérő hadifoglyok a szűrőtáborokból való elbocsátástól kezdve, a Keletről visszatérők pedig már a szovjetektől való átvételtől kezdve egészen a leszerelésükig a honvédelmi miniszteri biztos hatáskörébe tartoztak, aki nem

35 A Honvédelmi Minisztérium a Keletről hazatérő hadifoglyok miniszteri biztosául Vásárhelyi Andor altábornagyot nevezte ki. Vö. Szűcs 1997, B, 156, 45. lábjegyzet.

36 MNL OL XIX–A–1–j 4. d. III. t. 7492/1945 Hazahozatali Kormánybiztosság felállításával kapcsolatos irányelvek megküldése illetékes minisztériumoknak.

volt alárendelve a kormánybiztosnak. Vörös tudósítása alapján azonban kiderül, hogy Tömpe ezekkel szembe ment. A kormánybiztos-helyettes utasítása alapján ugyanis a szegedi szűrőtáborban egyetlen hadifoglyot sem irányíthatnak tovább otthonába mindaddig, amíg az általa megszervezett ellenőrzésen keresztül nem ment, illetve amíg ennek eredménye alapján ő arra engedélyt nem adott. Ezért Vörös intézkedett, hogy Tömpe Szegedre vonatkozó utasítása ne teljesítsék, továbbá kérte a miniszterelnököt, hogy a *Magyar Közlöny*ben közzétett miniszterelnökségi rendeletet a levelében foglaltak szerint helyesbítsék.[37]

Vörös kérésének megfelelően a Miniszterelnökség a 7.463/1945. M. E. I. számú rendelet helyesbítését kérte a *Magyar Közlöny*től. A lap ennek eleget tett 1945. szeptember 22-én megjelent számában, a Hivatalos részben közzétéve, hogy Millokot és Tömpét a minisztertanács a Nyugatról hazatérő deportáltak, menekültek és hadifoglyok hazahozatalával kapcsolatos teendők ellátására nevezték ki.[38] A Magyar Távirati Iroda kőnyomatos hírtudósítója is közölte a *Magyar Közlöny* helyreigazítását és hozzátette, hogy az eredeti, nem megfelelő formában nyilvánosságra került rendelet nem volt összhangban az e tárgyban tartott miniszterközi értekezlet vonatkozó határozatával.[39]

37 MNL OL XIX-A-1-j 4. d. III. t. 7463/1945 Millok Sándor miniszterelnökségi politikai államtitkár kinevezése a hadifoglyok hazahozatala és itthoni elhelyezésével kapcsolatos teendő kormánybiztosává. – Tömpe András kormánybiztos-helyettesévé.

38 *Magyar Közlöny,* 1945. szeptember 22. 1.

39 *MTI kőnyomatos hírtudósító. Napi hírek. Kül- és belpolitikai kiadás,* 1945. szeptember 22. 33.

A hazatérés körülményeinek rendeleti szabályozása

Az útlevélügy rendezésére az első intézkedés 1945. július 4-én lépett hatályba.[40] Mivel a háború befejezését követően a deportáltak, menekültek és hadifoglyok többsége úti okmányok nélkül lépte át a határt, az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeleti úton szabályozta a hazatérés körülményeit.[41] Azokat, akik nem a kormánybiztos vagy kirendeltsége által kiállított „Utazási igazolvánnyal" tértek vissza Magyarország területére, személyes jelentkezésre kötelezte a belügyminiszter 1946. február 1-jén hatályba lépett rendelete. A rendelet hatályba lépése után visszatérők kötelesek voltak megérkezésüket követő három napon belül személyesen jelentkezni a tartózkodási helyük szerint illetékes elsőfokú rendőrhatóságnál. A jelentkezés megtörténte esetén a rendőrhatóság igazolványt állított ki, amelyet szállásadójuknak kötelesek voltak felmutatni. Ha ezzel nem rendelkeztek, tehát jelentkezési kötelezettségüket elmulasztották, ezt a szállásadó köteles volt jelenteni a rendőrségen. Amennyiben bármelyik fél a fenti rendelkezéseket megszegte, szankciók fenyegették.[42]

A Nyugatról hazatérők ingóságainak átvizsgálását 1946. június 3-i hatállyal rendelet szabályozta. Az ingóságokat teljes körűen át kellett vizsgálni, illetve a rendeletben meghatározottakat – elsősorban katonai fegyvereket, felszereléseket – le kellett

40 Az ideiglenes nemzeti kormány 4.340/1945. M. E. számú rendelete az útlevélügy újabb szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny,* 1945. július 7. 2.

41 Persa 1991, 11.

42 215.645/1945. IV. 12. B. M. számú rendelet. *Magyar Közlöny,* 1946. február 7. 2. A rendeletet egy pontban módosította a 217.098/1946. IV. 12. B. M. számú rendelet. *Magyar Közlöny,* 1946. február 16. 2.

foglalni vagy őrizetbe kellett venni.[43] A hazatérők ingóságainak átvizsgálására minden fontosabb határátkelőn vagy a rendelet szempontjából „ilyennek tekintendő belterületi állomáshelyen" egy-egy vizsgálóbizottságot kellett szervezni. A vizsgálóbizottság összeállításában a hazahozatali kormánybiztos kiemelt szerepet kapott, hiszen annak elnökét ő jelölte ki, a további tagokat pedig a honvédelmi, belügy, pénzügy, népjóléti és földművelésügyi miniszter, valamint az elhagyott javak kormánybiztosa.[44] A vizsgálóbizottságok az ingóságok lefoglalását vagy őrizetbe vételét írásbeli határozattal rendelték el, és jegyzőkönyvet vettek fel.[45]

1946-ban a Kormánybiztosságnak már több szűrőtábora is működött a nyugati határon. Több apróbb módosítás után 1947-ben ismét szabályozták a Nyugatról visszatértek személyes jelentkezésének kérdését.[46] A rendelet kimondta, hogy a Nyugatról hazatérő deportáltak, menekültek, hadifoglyok kizárólag a komáromi szűrőtáboron keresztül térhetnek vissza lakhelyükre. Ott az elbocsátottak részére Igazolványt állítottak ki, amellyel kötelesek voltak az elbocsátás napjától számított nyolc napon belül a lakhelyük szerint illetékes elsőfokú rendőrhatóságnál személyesen jelentkezni. Ennek megtörténtét a rendőr-

43 A rendelet megszületéséhez a Nyugatról hazatérők ingóságainak egy része elkobzásával kapcsolatos panaszok és hibák vezettek. Millok kormánybiztos 1946. március 22-én a belügyminiszternek küldött javaslatot (1093/1946. szám alatt) a vizsgálóbizottságok létrehozásáról és annak tervezett feladatairól szóló tárcaközi értekezlet határozata alapján. Vö. MNL OL XIX-B-1-r 33. d. 531. t. 224.444/1946 Hazatérők által visszahozott idegen ingóságok felülvizsgálatának szabályozása.

44 A rendelet hatályba lépését követően – Millok korábbi javaslatával megegyezően – a komáromi, szentgotthárdi és kaposvári szűrőtáborok mellett Budapesten jött létre egy-egy négytagú csomagvizsgáló bizottság. A belügyminiszter a szűrőtáborok bizottsági tagjaiként azok parancsnokait jelölte ki, a budapesti tag delegálásával pedig Tömpét bízta meg. Vö. MNL OL XIX-B-1-r 33. d. 531. t. 224.444/1946 Hazatérők által visszahozott idegen ingóságok felülvizsgálatának szabályozása.

45 5.690/1946. M. E. számú rendelet. *Magyar Közlöny,* 1946. június 4. 1–2.

46 Bencsik–Nagy, 2005, 13.

hatóság az Igazolvány hátlapján igazolta, amelyet a hazatértek a házmegbízottnak vagy szállásadójuknak voltak kötelesek felmutatni. Ennek elmaradását a házmegbízottnak vagy a szállásadónak tíz napon belül jelentenie kellett a rendőrhatóságnál. Amennyiben bármelyik fél a fenti rendelkezéseket megszegte, szankciók fenyegették. [47]

A határkirendeltségek és szűrőtáborok rendszere, illetve működése

A Kormánybiztosság határkirendeltségeinek és szűrőtáborainak rendszerét, illetve működését a kutatások során előkerült néhány releváns forrás alapján kíséreljük meg rekonstruálni. Már a Kormánybiztosság felállítását követő első napokban, 1945. szeptember elején Vorosilov marsall tájékoztatást kért a miniszterelnöktől. Egyrészt a felállítandó táborokról, másrészt a politikai „átszűrésről", harmadrészt a Keletről hazatérők „átszűréséről" kérdezett. A SZEB elnöke a találkozás során kifejtette véleményét, miszerint „a keletről visszatérők között is kb. 8% fasiszta van, azért az ellenőrzés e vonatkozásban is fontos és az ellenőrzés eredményéről jelentést fognak kérni". A miniszterelnök megfelelő előzetes tájékozódás hiányában nem tudott Vorosilovnak válaszolni. Azonban ezt pótolni akarta a közeljövőben tervezett ismételt találkozásukon, ezért felhívta a belügy-

47 288.551/1947. B. M. számú rendelet. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára* 1947. augusztus 6. 2149–2150. A rendeletet jegyző Rajk László belügyminiszter egy, a hadifoglyokkal kapcsolatos bánásmód és fogadtatás tárgyában benyújtott interpellációra válaszolva többek között ismertette és indokolta a szűrőtáborok felállításának fontosságát. Herczeg et al. 2009, 158.

minisztert. Erdei a felmerült kérdésekről pedig 1945. szeptember 5-én Tömpe tájékoztatását kérte.[48]

Tömpe a belügyminiszter leiratára 1945. szeptember 7-én válaszolt a miniszterelnöknek.[49] Vorosilov első kérdésének vonatkozásában jelentette, hogy a „hadifoglyok, deportáltak, kitelepítettek és polgári menekültek" befogadására Komáromban, Székesfehérvárott, Kaposvárott, Zalaegerszegen, Celldömölkön és Szegeden rendelte el táborok[50] felállítását. A táborokat – utasítása alapján – 20 000 főre tervezték, a jelentéstétel időpontjában pedig Komárom 10 000, Székesfehérvár 8000, Kaposvár 9000, Zalaegerszeg 10 000, Celldömölk pedig 10 000 fő átvételére volt alkalmas. Az előbbi táborok 20 000 fős kapacitásának elérésére irányuló munkát ekkor még folytatták, Szegeden pedig a tábor az előkészítés stádiumában volt.[51]

Vorosilov második, a hazatérők politikai szűrésére vonatkozó kérdésével kapcsolatban Tömpe az alábbi intézkedések megtételéről számolt be. Hegyeshalom és Sopron-Ágfalva határállomáson politikai nyomozókból és rendőrőrszemélyzetből összeállított tiszt vezette kirendeltségek működtek. Feladatuk

48 MNL OL XIX-B-1-r 37. d. 670. t. 216.161/1946 Távíró és távbeszélő cenzúra a hegyeshalmi postahivatalnál. 146006/1945. B. M. IV/12. számú leirat.

49 Jelentését 166/1945. V. F. P. Kh. szám alatt megküldte a Belügyminisztériumnak is, dr. Szebenyi Endre osztályfőnök részére. Vö. MNL OL XIX-B-1-r 19. d. 949. t. 147.884/1945 Jelentés a deportáltak, menekültek, valamint a hadifoglyok hazahozataláról és a velük lefolytatandó eljárásról.

50 Tömpe ebben a jelentésében még a „gyűjtőtábor" kifejezést használja, szemben később kelt jelentéseivel, amelyekben következetesen „szűrőtáborokról" ír. A Tömpe által említett gyűjtőtáborok azonban nem azonosak a magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborokkal, amelyeket 1944 őszétől állítottak fel és a szovjet Vörös Hadsereg, illetve az ország területén harcoló bolgár és román hadsereg őrizete alatt álltak. Vö. Bognár 2012.

51 A szegedi tábor felállítására történő intézkedéseiről Tömpe előző nap, 1945. szeptember 6-án is beszámolt a belügyminiszternek tett jelentésében. Vö. MNL OL XIX-B-1-r 37. d. 670. t. 216.161/1946 Távíró és távbeszélő cenzúra a hegyeshalmi postahivatalnál. 164/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

volt az érkező szállítmányok határon történő átvizsgálása. Közülük az „igazoltan deportáltakat, kisgyermekes anyákat, súlyosan sérült rokkantakat" „Utazási igazolvánnyal" kellett ellátniuk és hazaküldeniük, a többieket pedig táborokba kísérniük. Az elengedett hazatérők kötelesek voltak a lakóhelyük szerint illetékes rendőrhatóság politikai osztályán jelentkezni.[52] A táborokba kísérteket pedig politikai nyomozók ellenőrizték, hogy „fennforog-e a hazatérőnél olyan körülmény, mely vele szemben rendőrhatósági intézkedés vagy népügyészi eljárás megindítását teszi indokolttá". Hatósági eljárás esetén a „polgári egyéneket" a területileg illetékes rendőrhatósághoz, a „honvéd- és csendőregyéneket" pedig a Katpolhoz továbbították.

Vorosilov harmadik, a Keletről hazatérőkre vonatkozó kérdésével kapcsolatban Tömpe beszámolt, hogy a Romániából hazatérőket a Szegeden felállítandó táborban vizsgálják majd át az előzőekben ismertetettek szerint. Annak érdekében, hogy „az ezek között esetleg megbúvó fasiszta bűnösök se kerülhessék ki a törvényt", utasította az ország valamennyi rendőrhatóságát, hogy kötelezze a hazatérteket a rendes bejelentési kötelezettségen túl a lakóhelye szerint illetékes rendőrhatóság politikai osztályánál való azonnal jelentkezésre. A politikai osztálynak pedig a jelentkezéstől számított nyolc napon belül nyomozást kellett lefolytatnia a hazatért „felszabadulás előtti időkben tanúsított magatartása tekintetében", és erről jelentést tennie Tömpe hivatalához.[53]

52 A jelentkezési kötelezettséget később rendeleti úton szabályozták. Vö. a korábban ismertetett 215.645/1945. IV. 12. B. M. számú rendelet és annak módosítása (217.098/1946. IV. 12. B. M.). *Magyar Közlöny,* 1946. február 7. 2. és *Magyar Közlöny,* 1946. február 16. 2.

53 MNL OL XIX–B–1–r 19. d. 949. t. 147.884/1945 Jelentés a deportáltak, menekültek, valamint a hadifoglyok hazahozataláról és a velük lefolytatandó eljárásról. 165/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

A határkirendeltségek és szűrőtáborok működéséről az első fellelt forrás 1945. szeptember 11-én kelt. Tömpe a Belügyminisztériumnak tett jelentésében beszámolt a sopron-ágfalvai kirendeltségnél, Millokkal együtt tartott ellenőrző szemléről.[54] A Borbíró László rendőr százados által vezetett kirendeltség munkáját kiválónak ítélte. A munkát nehezítő tényezők között kiemelte a közlekedési eszközök hiányát, amely minden kirendeltségnél problémát jelent. Tömpe elégedetlen volt a Katpol és a határőrség helyi parancsnokaival, ezért mindkettőjük leváltása ügyében intézkedett. A hazaszállítás kapcsán csak menetrendszerű vonatokkal érkezők kisebb-nagyobb csoportjairól számolt be, akiknek 60–70%-a került szűrőtáborokba, illetve 5–8%-ukat, mint „át nem vehető elemeket" a határon visszatettek a szerelvényekre. Utóbbiakról a forrásból nem tudunk meg bővebb információt. Tömpe jelentése szerint a táborokban ellenőrzés alá kerülőket három napon belül elbocsátották, illetve amennyiben szükséges volt, a további eljárás ellenük megkezdődött.[55]

A határkirendeltségek és szűrőtáborok működéséről fellelt következő forrás 1945. szeptember 15-én kelt. A belügyminiszternek küldött jelentésében Tömpe beszámolt az előző napi székesfehérvári táborban Millokkal együtt tett szemléjéről. Beosztottjait ebben az időpontban Komáromba, Hegyeshalomra, Szegedre és Lőkösházára[56] küldte helyzetfelmérés és jelentés-

54 A jelentést elküldte dr. Szebenyi Endre osztályfőnöknek (206/1945. V. F. P. Kh. szám alatt) és Farkas Mihály belügyminiszteri államtitkárnak (284/1945. V. F. P. Kh. szám alatt) is. Vö. MNL OL XIX–B–1–r 4. d. 181. t. 147.797/1945 Jelentés a Hazahozatali Kormánybiztosság Ágfalvai kirendeltségénél tartott ellenőrző szemléről. 206/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

55 MNL OL XIX–B–1–r 4. d. 181. t. 147.797/1945 Jelentés a Hazahozatali Kormánybiztosság ágfalvai kirendeltségénél tartott ellenőrző szemléről. 206/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

56 Lőkösháza a kutatás során előkerült iratokban máshol nem szerepel, így feltételezhető, hogy nem volt része a Kormánybiztosság szervezetének, csupán határállomásként tartották nyilván.

tétel céljából. A székesfehérvári tapasztalatok kiértékelése után Tömpe és Millok az alájuk rendelt honvédségi, rendőrségi és polgári szerveknek utasítást adtak ki a hazatértek ellenőrzésének végrehajtásához.[57] Tömpe elsőként elrendelte, hogy a határon átlépőktől nem lehet elvenni a személyi igazolványukat. A táborban csak akkor kell jegyzőkönyvet felvenni, amikor „egyértelműen gyanús, vagy háborús bűnös kerül vizsgálatra", és a helyi rendőrhatóságnak kell átadni. Mind a szabadon bocsátható, mind a rendőrhatóságnak átadandó személyeknek 72 óra alatt el kell hagyniuk a tábor területét. Az elbocsátottakról nyilvántartást kell vezetni a „Kimutatás az elbocsátottakról" nyomtatványon, illetve ki kell tölteni a „Szolgálati jegy" és „Utazási igazolvány" nyomtatványokat. Az utóbbival lehetett kilépni a tábor területéről. A honvédségi ellenőrző hatóságok számára engedélyezte, hogy másolatot készítsenek maguknak a „Kimutatásról", továbbá utasította őket, hogy nem hátráltathatják a szabadon bocsátást, illetve a rendőrhatóságnak való átadást. Végül pedig kijelentette: „Külön katonai igazolvány kiadását beszüntetjük."[58]

Ezután Tömpe jelentésében számba vette az egyes táborokban és határkirendeltségeken tapasztaltakat.[59] A székesfehérvári táborban nem tartózkodtak a Szovjetunióból visszatért hadifoglyok, azonban olyanok voltak, akik Ausztriában vagy Csehszlovákiában voltak szovjet fogságban. A komáromiak munkájával elégedett volt, a hazatérők szűrése „tervszerűen"

57 Az 1945. szeptember 14-én Székesfehérvárott kelt utasítás másolatban megtalálható: MNL OL XIX-A-1-j 42. d. XXIII/d t. 9021/1945 Battha László miniszteri biztos cikke a vidéki hadifogolytáborokról /*Demokrácia* IX. 30-i száma/.

58 MNL OL XIX-B-1-r 4. d. 172. t. 147.979/1945 Hazahozatali kormánybiztosság alá rendelt szervek működésének ellenőrzése. 256/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

59 Az egyik hegyeshalmi és komáromi szemléről filmhíradó is készült. Vö. Megindult a Németországban kint rekedt magyar állampolgárok hazaszállítása. MAFIRT Krónika 12. (1945. november) http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6049 (2015. január 15.)

folyt. A hegyeshalmi határkirendeltség felkészültségét megfelelőnek ítélte, munkáját elismerte. Lőkösháza határállomásról összesen 20 magyar hadifoglyot jelentettek, a többiek német és olasz foglyok voltak, akiket zárt vagonokban továbbszállítottak. Szeged vonatkozásában beszámolt, hogy ott egy 4000 fős kapacitású, a Romániából hazatérő hadifoglyok befogadására alkalmas tábor áll. Tömpe szökésekről is beszámolt. Ennek megakadályozása érdekében úgy határozott, hogy a határállomásokról a táborokba zárt vagonokkal kell a „szállítmányokat" küldeni, illetve a hazatérőket figyelmeztetni kell, hogy az őrszemélyzetnek szökés kísérlete esetén fegyverhasználati joga van.[60]

Tömpe jelentéséhez mellékelte az abban említett nyomtatványokat, természetesen kitöltetlenül.[61] 1. „Kimutatás az igazolási eljárás alá vontakról": az eljárás idejét, eredményét, illetve az eljárás alá vont személyes adatait, foglalkozását, utolsó lakhelyét és katonaviseltek esetén az utolsó csapattestet kellett rá felvezetni. 2. „Kimutatás az elbocsátottakról": fel kellett rajta tüntetni az elbocsátás idejét, az elbocsátott személyes adatait, foglalkozását, illetve a „Jelentkezni köteles" mező minden bizonnyal egykori lakóhelyét jelölte meg, ahol a rendőrhatóságnál jelentkeznie kellett. 3. „Jegyzőkönyv": az adatlap a kihallgatott személyes adatait, családi állapotát, foglalkozását, elhagyott lakóhelyét, illetve egy „Visszatérni szándékozik" mezőt tartalmazott. Ezután kérdések következtek az ország elhagyásának okáról, a külföldi tartózkodás idejéről és céljáról, esetleges politikai és egyesületi múltról, honvédségi vagy csendőrségi szolgálatról,

60 MNL OL XIX-B-1-r 4. d. 172. t. 147.979/1945 Hazahozatali kormánybiztosság alá rendelt szervek működésének ellenőrzése. 256/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

61 A nyomtatványok egységes, kitöltendő fejléce: *„Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Rendészeti Osztályának ...-i kirendeltsége."* Tehát a fejléc nem említi, hogy az adott szűrőtábor a Hazahozatali Kormánybiztosság fennhatósága alá tartozik.

továbbá fegyveres szolgálatról a nyilaskeresztes pártban vagy a német SS-ben, SA-ban, Gestapónál. Majd a kihallgatottnak a hazatérők közül olyanokat kellett megneveznie – névvel, tartózkodási hellyel, magatartásának részletes leírásával együtt –, akik tudomása szerint tagjai voltak a nyilaskeresztes pártnak vagy „németbarát magatartást tanúsítottak, résztvettek kegyetlenkedésekben, kivégzésekben". Utolsóként pedig referenciaszemélyeket kellett megnevezni – névvel, pontos címmel együtt –, akik a háború idején itthon maradtak és a kihallgatott „magatartását igazolhatják". 4. „Utazási igazolvány": fel kellett tüntetni a táborból elbocsátott személyes adatait, családi állapotát, foglalkozását, elhagyott hazai lakóhelyét, illetve vele lévő gyermeke esetén annak nevét. Az igazolvány tulajdonosa köteles volt 8 napon belül hazatérni és a lakóhelye szerint illetékes rendőrhatóság politikai osztályánál azonnal jelentkezni, illetve személyi igazolványát megszerezni. 5. „Szolgálati jegy": minden elbocsátott hazatérő után ki kellett állítani és megküldeni a lakóhelye szerint illetékes rendőrhatóságnak, a részére kiállított „Utazási igazolvány" másolatával együtt. A rendőrhatóságnak a hazatérő jelentkezéséről vagy annak elmaradásáról, illetve a vele szemben foganatosított esetleges intézkedésekről jelentést kellett tennie Tömpe hivatalához.[62]

A fentiekben ismertetett nyomtatványokat a levéltári kutatások során kitöltve nem sikerült fellelni. Két kitöltött, online aukciós oldalon vásárolt „Utazási igazolvány" ennek ellenére rendelkezésünkre áll.[63] Mindkét igazolvány a kaposvári szűrőtáborban, a 25 éves Horváth Pál tartalékos zászlós nevére lett kiállítva, aki eredeti foglalkozását tekintve postatiszt volt. A két igazolvány

62 MNL OL XIX-B-1-r 4. d. 172. t. 147.979/1945 Hazahozatali kormánybiztosság alá rendelt szervek működésének ellenőrzése. 256/1945. V. F. P. Kh. számú jelentés.

63 Feltételezhető további „Utazási igazolványai" megléte, például családi hagyatékokban.

kelte között négy nap eltérés van: az elsőt 1946. február 12-én állították ki és „MÁSOLAT. Utazásra nem érvényes." pecséttel látták el. Ellenben az 1946. február 16-án kelt igazolvány az „indulási állomás jegypénztárának bélyegzőjével ellátva" díjmentes utazásra jogosított. Az igazolvány hátoldalán található vasúti bélyegző szerint Horváth 1946. február 22-én vonatra szállt, jelentkezési kötelezettségének pedig lakóhelyén, Kispesten 1946. február 25-én tett eleget. Az igazolványok kitöltésének vizsgálata igen érdekes, mivel ismét bizonyításra kerül a kommunista irányítású politikai rendőrség mély befolyása a hazahozatali ügyekre. Az igazolványok fejlécében a „Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának kaposvári kirendeltsége" olvasható, a pecsét pedig a következő: „Hazahozatali Kormánybiztosság Kaposvári Kirendeltsége".[64]

A hazatérőkkel szembeni bánásmód

A szűrőtáborokba kerültek mindennapi életéről kevés forrás áll a rendelkezésünkre. A hazatérőkkel szembeni bánásmódról elvétve sikerült a kutatások során anyagot gyűjteni. Elsőként Tömpe 1969-es visszaemlékezését idézzük, amelyben rendkívüli teljesítményként értékelte a hazahozatali munkát. Ehhez a következő magyarázatot fűzte: „...rövid hetek leforgása alatt meg tudtuk szervezni a nyugatról érkező konvojok fogadását, minden egyes ember identifikálását, lakóhelyéhez legközelebb eső szűrőtáborba küldését és onnan, amennyiben nem indult eljárás ellene, 4-5 napon belüli hazatérését. Ez a több hónapig tartó munka azzal az eredménnyel járt, hogy sok százezer be-

64 Horváth Pál tartalékos zászlós „Utazási igazolványai" (a szerző birtokában).

csületes dolgozó hazatért és a közéjük furakodott bűnözők túlnyomó részét sikerült kiemelnünk."[65]

A hazatérőkkel szembeni bánásmódról – a kutatás jelenlegi állása szerint – egy korabeli forrás áll a rendelkezésünkre. Baráth Ferenc zalaegerszegi polgármester 1945. október 25-én, a belügyminiszternek küldött levelében beszámolt a helyi munkásság nyilvános gyűléséről, ahol sok panasz hangzott el a szűrőtáborok kihallgatóinak módszerével kapcsolatban: „...a nyugatról hazatérő foglyokat állítólag pofozzák, gumibottal verik és így akarják kikényszeríteni belőlük az esetleg el nem követett bűnöket is."[66]

A következő forrás Farkas-Pusztay Ödön csendőr törzsőrmester visszaemlékezése, amely 1966-ban kelt. A szentgotthárdi szűrőtáborba érkezésükkor „katonák és piros szalagos kommunista civilek" átvizsgálták őket és indoklás nélkül minden nekik tetsző dolgot elvettek, vacsorára pedig meleg gulyást kaptak. A másnap reggeli sorakozón csoportosították őket: „Csendőrök, honvéd törzstisztek ide, debreceni, budai, esztergomi és balatonkörnyéki csatákban résztvettek oda! Nyilas pártszolgálatosok, NSZK-sok,[67] fegyveres nemzetszolgálatosok ide!" – idézi a szerző. A csoportosítást követően társaival együtt átkísérték őket a politikai osztályra, „le egy sötét pincébe", ahol egy összevert csendőr szakaszvezetővel találkoztak. Órákkal később vitték el kihallgatni, melynek során először felírták személyes adatait és szolgálati helyeit. Az egyik kihallgató megkérdőjelezte szolgálati helyeit, azonban Farkas-Pusztay felismerte és rákia-

65 PIL 867. f. t-101. ő. e. Tömpe András visszaemlékezése, 17.

66 MNL OL XIX-B-1-r 37. d. 670. t. 275.243/1945 A zalaegerszegi Notre-Dame és állami polgári leányiskola épületének mentesítése.

67 A nyilas uralom idején működő állambiztonsági szervnek, a Nemzeti Számonkérés Szervezetének rövidítése. Vö. Kovács 2008, 126–163. Köszönöm Gecsényi Lajosnak a forrás értelmezésében nyújtott segítségét.

bált, mivel évekkel azelőtt 5 rendbeli betöréses lopásért elfogta. A kihallgató megijedt és egy marék cigarettát tett a zsebébe, halkan hozzátéve, hogy ne beszéljen erről többet, és segíteni fog rajta. A kihallgatás néhány percen belül befejeződött, utána pedig társaival együtt a helyi rendőrkapitányságra kísérték. A kapitányságon emberségesen bántak velük, élelmet kaptak, és hozzátartozóikat értesítették hazatérésükről. Ezután Farkas-Pusztayt internálták és végül a dél-budai táborból szabadult 1946 novemberében.[68]

Tarcai Béla egykori hadifogoly mind saját, mind más egykori hadifoglyok tapasztalatai alapján írt a szűrőtáborokról. Tarcai szerint a kihallgatók „nem is nagyon titkolt hátsó szándékkal" igyekeztek a hazatérőket a „nyilasság vagy valamiféle háborús bűnösség gyanújába" keverni. Mindenkitől megkérdezték, hogy miért vonult be, miért nem tagadta meg a parancsot, „miért ment nyugatra hazaárulónak". A hazatérőktől előszeretettel vették el az amerikai pokrócot, egyenruhát, a kötött alsóneműt, sokszor még a konzerveket is. Továbbá elvették a naplókat, noteszokat, illetve a leveleket is.[69]

Összegzés

A Hazahozatali Kormánybiztosság által végzett politikai ellenőrzési tevékenység újabb bizonyítéka annak a jelenkorkutatásban legtöbbek által elfogadott álláspontnak, hogy a politikai rendőrség vonatkozásában a Rákosi-korszak már 1945 januárjában elkezdődött. Ezért irányíthatta a hazatérők politikai szű-

68 Farkas-Pusztay 1966.

69 Tarcai 1992, 108–109.

rését Tömpe András rendőr ezredes, aki ugyan Erdei Ferenc belügyminiszter eredeti terve ellenére csak kormánybiztos-helyettes lett, a hazahozatal kérdésében mégis befolyást szerzett a kommunista irányítású politikai rendőrség. Sőt Tömpe rendszeresen beszámolt a kirendeltségek és szűrőtáborok munkájáról a titkos kommunista Erdei belügyminiszternek. A hazahozatali ügyek kiemelt fontosságát továbbá bizonyítja Vorosilov marsall tájékozódása a kérdésben.

A kutatás további feladata a Kormánybiztosság tevékenységének teljesebb körű feltárása. Ezek között elsődleges irány a kormányszerv működésének feldolgozása a háborút követő első menekülthullám vonatkozásában. Fontos továbbá a határon átlépők, a szűrőtáborokba kerültek, illetve az onnan elbocsátottak számának statisztikai elemzése. Emellett pedig a téma szempontjából meghatározó a Kormánybiztosság megszüntetésében szerepet játszó folyamatok bemutatása.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2. 1. I/89 Major Frigyes.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL):
XIX-A-1-j
XIX-B-1-n
XIX-B-1-r

Irodalom

Albrich, Thomas 1988: Asylland wider Willen. In Günter Bischof–Josef Leidenfrost (szerk.): *Die bevormundete Nation, Österreich und die Alliierten 1945-1949.* Innsbruck, 217–244.

Bencsik Péter–Nagy György 2005: *A magyar úti okmányok története 1945-1989.* Budapest, Tipico Design Kft.

Bognár Zalán 2012: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon, 1944-1945.* Budapest, Kairosz Kiadó.

Dunai Andrea 2011: Displaced persons. Magyar zsidó „hontalanok" a nyugati megszállási övezetekben. In Braham, Randolph L. (szerk.): *Tanulmányok a holokausztról. V.* Budapest, Balassi Kiadó, 335–372.

Farkas-Pusztay Ödön: Egy csendőr szenvedései 1946–1956. *Bajtársi Levél,* 1966. július–augusztus–szeptember. 2–7.

G. Vass István 2007: A menekültügy kezelése Magyarországon 1945–1946-ban. In Molnár Imre–Szarka László (szerk.): *Otthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára.* Komárom–Budapest, 101–113.

Gecsényi Lajos (szerk.) 2007: *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1945–1956.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gecsényi Lajos 2012: *Zsákutcában. A magyar–osztrák kapcsolatépítés problémái, 1945–1949.* In Majoros István (főszerk.): *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 203–214.

Kovács Zoltán András 2008: A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas-korszakban. PhD-értekezés. Kézirat. http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/kovacszoltanandrasphd.pdf (2015. január 15.)

Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf 2009: *A magyar politikai rendőrség, 1944. december–1946. október.* In Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf (szerk.): *A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 9–62.

Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf (szerk.) 2009: *A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan.

Markó László (főszerk.) 2007: *Új Magyar Életrajzi Lexikon VI.* [Budapest].

Nyári Gábor 2014: Menekültek az új hazában. A német és osztrák területeken élő magyar emigráció története (1945–1953). In *A történelem határán. Irodalom-, nemzetiség- és politikatörténeti tanulmányok.* Szerk. Strausz Péter–Zachar Péter Krisztián. Budapest, Modern Minerva Könyvek 8, 50–150.

Papp Tibor (szerk.) 1999: *Hadifoglyok írják... Hadifogolysors a második világháborúban*. Hadtörténelmi levéltári kiadványok. Budapest.

Persa Krisztina 1991: *Útlevélrendészet.* Igazgatásrendészeti füzetek I. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola.

Presztóczki Zoltán 2009: Pap János nemzetgyűlési képviselő élete és munkássága. In Herczeg Mihály et al. (szerk.): *A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2008.* Hódmezővásárhely–Budapest, 149–170.

Stark Tamás 1989: *Magyarország második világháborús embervesztesége.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet.

Stark Tamás 1995: *Zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után 1939–1955.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet.

Szűcs László (szerk.) 1997: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23–1945. november 15.* A–B kötet. Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 28. Budapest.

Tarcai Béla 1992: *Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban.* Budapest, Kötés Kft.

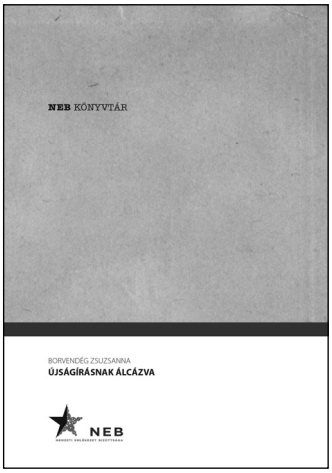

Borvendég Zsuzsanna
ÚJSÁGÍRÁSNAK ÁLCÁZVA

Ár: 2000 Ft
Oldalszám: 182
ISBN szám: 9786158019101

A MÚOSZ szerepe a NÚSZ-on belül az 1960-as évektől kezdődően vált egyre jelentősebbé. Ezt a szerepet 1966-ban intézményesítették is: ettől az időponttól kezdődően a MÚOSZ mindenkori főtitkára a NÚSZ alelnöke és kincstárnoka is volt egyben. A magyar tagszervezet jelentős szerepet vállalt a NÚSZ harmadik világban folytatott ideológiai „hadviselésében", továbbá a KGB által irányított szervezet és a nyugati világ újságíró-szövetségeinek közeledésében, miközben segítséget nyújtott a mindezen tevékenységekhez szükséges pénzügyi erőforrások előteremtésében. A NÚSZ Magyarországon is alapított vállalatokat, amelyek jelentős adó- és vámkedvezményeket élveztek, és a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének adatai szerint különböző gazdasági visszaélésekkel sértették a magyar gazdaság érdekeit. E cégek a nyolcvanas évekre tetemes ingó és ingatlanvagyont halmoztak fel, amely a rendszerváltoztatás idején nyomtalanul felszívódott. Milyen feladatokat kapott a KGB fedőszervezetétől a MÚOSZ? Hogyan hajtotta végre ezeket? Hogyan épült be a magyar belügyi és katonai titkosszolgálat az újságíró-szövetségbe? Milyen vállalatok működtetésével gazdagították a KGB számláit a magyar sajtóirányítás prominensei? Kik voltak azok a személyek, akik működtették ezt a mechanizmust? Ezekre a kérdésekre is választ keres a NEB Könyvtár idén megjelent kötetének szerzője.

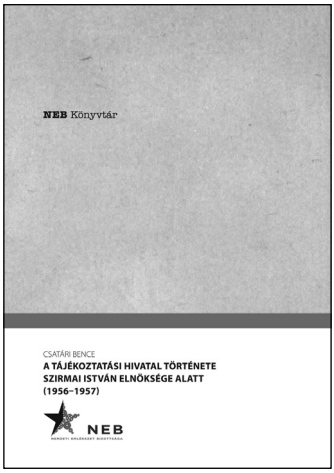

Csatári Bence

A TÁJÉKOZTATÁSI HIVATAL TÖRTÉNETE SZIRMAI ISTVÁN ELNÖKSÉGE ALATT (1956–1957)

Ár: 2000 Ft
Oldalszám: 156
ISBN szám: 9786158019132

A NEB Könyvtár sorozatának részeként napvilágot látott kötet a kommunista hatalom és a tömegkommunikáció kapcsolatának fontos szeletét tárja fel a XX. századi magyar történelem egyik legizgalmasabb és legtragikusabb időszakában, az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő egy évben. A kiadvány a pártállami médiairányító szerv, a Tájékoztatási Hivatal (TH) működésének kulisszatitkaiba enged bepillantást korabeli dokumentumok alapján, miközben az olvasó megismerkedik azzal a bonyolult folyamattal, hogy miként rendeződtek az erőviszonyok a hatalmat birtokló állampárt, azaz a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának médiairányító szerve, az Agitációs és Propaganda Osztály (APO) és a Minisztertanács alárendeltségébe tartozó TH között. A szerző azt is kutatta, hogy a médiairányítás működési mechanizmusa, illetve annak változása hogyan volt köthető a Kádár János bizalmi emberének számító Szirmai Istvánhoz, aki a forradalom eltiprása után a TH, majd alig egy évvel később már az APO élén állt.

Olvashatunk a munkában a TH előtörténetéről Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, a hivatal 1956 végi újraszervezéséről és első intézkedéseiről, valamint arról, hogy milyen információkhoz jutott a kommunista hatalom médiairányítási szerve a Magyar Távirati Iroda (MTI) bizalmas jelentésein keresztül arról, hogy a nagyvilágban mennyire lesújtó véleménnyel voltak a demokratikus országok politikusai a Kádár-bábkormány létrejöttéről. Szó esik ezenkívül a TH-nak a sajtódiplomáciában betöltött szerepéről és természetesen a hivatalnak a cenzúrában való – változó intenzitású – részvételéről. Ennek során terítékre kerül az MTI és a Magyar Rádió pártállami ellenőrzése, az írott sajtó lapengedélyezési procedúráinak szövevényes hálózata, sőt még az is, hogy a TH egyik osztályvezetője miként ajánlotta fel szolgálatait Biszku Béla belügyminiszternek, vagy az, hogy a szovjet katonák hogyan szóltak bele a napilapok szerkesztési munkálataiba. A kortörténeti dokumentumokkal tűzdelt kötet egyebek mellett ezért lehet fontos olvasmánya mindazoknak, akik a közelmúlt sajtótörténete iránt érdeklődnek.

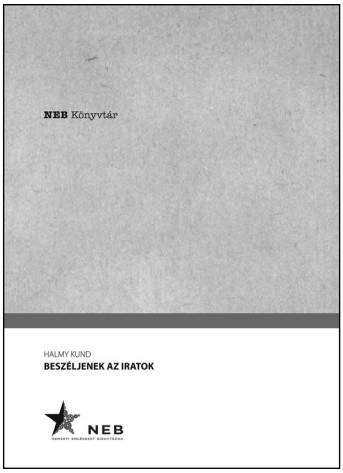

Halmy Kund
BESZÉLJENEK AZ IRATOK

Ár: 1500 Ft
Oldalszám: 120
ISBN szám: 9786158019118

A történeti szakirodalom adós a késő Kádár-kori kultúrpolitika hagyományos irányítási mechanizmusainak, a művelődéspolitika vezérlési modelljeinek leírásával és elemzésével. E hiányt pótolandó, Halmy Kund a NEB megbízásából áttekintette az MSZMP Kultúrpolitikai, illetve a Művelődéspolitikai Munkaközössége iratait, és ennek alapján felvázolta ezen véleményformáló-konzultatív testületek működését. A vizsgált dokumentumok évköre 1972–1989. A szerző a testületek működésének bemutatása mellett bőséges iratválogatást közölt néhány jellemző, a késő Kádár-kor ideológiáját megjelenítő ügyről.